

IZAZOVI I PERSPEKTIVE ODRŽIVOG UPRAVLJANJA LOKALITETIMA SVJETSKJE BAŠTINE: PRIMJER EPISKOPALNOG KOMPLEKSA EUFRAZIJEVE BAZILIKE U POREČU

Legović, Matteo

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:208712>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“

MATTEO LEGOVIĆ

**IZAZOVI I PERSPEKTIVE ODRŽIVOG UPRAVLJANJA LOKALITETIMA
SVJETSKE BAŠTINE: PRIMJER EPISKOPALNOG KOMPLEKSA EUFRAZIJEVE
BAZILIKE U POREČU**

Diplomski rad

Pula, rujan 2024.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“

MATTEO LEGOVIĆ

**IZAZOVI I PERSPEKTIVE ODRŽIVOG UPRAVLJANJA LOKALITETIMA
SVJETSKE BAŠTINE: PRIMJER EPISKOPALNOG KOMPLEKSA EUFRAZIJEVE
BAZILIKE U POREČU**

Diplomski rad

JMBAG: 0303075135, redoviti student

Studijski smjer: Diplomski sveučilišni studij Kultura i turizam

Predmet: Upravljanje kulturnom baštinom

Znanstveno područje: Interdisciplinarne znanosti

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Nataša Urošević

Pula, rujan 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Matteo Legović, kandidat za magistra kulture i turizma, ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student Matteo Legović

U Puli, 23. rujna 2024.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Matteo Legović, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom Izazovi i perspektive održivog upravljanja lokalitetima Svjetske baštine: Primjer episkopalnog kompleksa Eufrazijeve bazilike u Poreču, koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 23. rujna 2024.

Potpis _____

SADRŽAJ

UVOD	1
1 KULTURA KAO POKRETAČ GOSPODARSKOG RAZVOJA	4
1.1 Kultura i kulturno-povijesna baština	4
1.2 Kulturna ekonomija ili „ekonomija jedinstvenosti“	6
1.3 Kulturni turizam.....	11
2 ODRŽIVO UPRAVLJANJE I VALORIZACIJA KULTURNE BAŠTINE	16
2.1 Održivost kulturne baštine i održivi razvoj turizma.....	16
2.2 Upravljanje kulturnom baštinom ili <i>heritage management</i>	20
2.3 Turistička valorizacija kulturne baštine	23
3 ODRŽIVO UPRAVLJANJE LOKALITETIMA SVJETSKE BAŠTINE ČOVJEČANSTVA	28
3.1 Svjetska baština čovječanstva.....	28
3.2 Lokalizeti Svjetske baštine u Hrvatskoj	33
3.3 Upravljanje lokalitetima Svjetske baštine za održivi turistički razvoj	37
4 KULTURA I TURIZAM GRADA POREČA	45
4.1 Pregled dosadašnjih istraživanja	45
4.2 Fenomen i problematika kulture i turizma grada Poreča	46
4.3 Kompleks Eufrazijeve bazilike	53
5 METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	58
6 ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	61
6.1 Komparativna analiza modela upravljanja	61
6.2 Stavovi stručne javnosti.....	66
6.3 Stavovi lokalne zajednice	71
7 OSVRT NA PROVEDENO ISTRAŽIVANJE: IZAZOVI, PERSPEKTIVE I PRIJEDLOZI	81
ZAKLJUČAK	88
POPIS LITERATURE	91

POPIS PRILOGA	101
SAŽETAK.....	111
ABSTRACT.....	113

UVOD

Turizam je jedna od najvećih svjetskih gospodarskih i društvenih aktivnosti, a njegov kontinuirani rast donosi sve veću potrebu za sustavnim i održivim upravljanjem. Problematika ovoga rada fokusirana je na izazove i razvojne perspektive upravljanja lokalitetima Svjetske baštine čovječanstva koji se nalaze u turističkim destinacijama, suočavajući se tako s izazovima održivosti, masovnosti, sezonalnosti, narušavanja svakodnevnog života lokalnih zajednica, kao i pritiscima na jedinstvene prirodne i kulturne resurse i osjetljive ekosustave. Turističke destinacije, kao mjesta kompleksne gospodarske, urbane i stambene funkcije, nisu pasivne lokacije za turističke aktivnosti, već dinamični sustavi interakcija između mjesta i ljudi, čije transformacije ovise o kombinaciji gospodarskih, društvenih, političkih, kulturnih, povijesnih i ekoloških faktora (Afrić Rakitovac, Urošević, Vojnović, 2021). Impuls za turističkim rastom i razvojem, posebno na tržištima u razvoju, doveo je do porasta broja prirodnih područja i kulturnih dobara za uvrštenje na Popis svjetske baštine. Brzi rast kulturnog turizma također je opteretio osjetljiva kulturna i prirodna dobra, od kojih su neka bila gotovo nepoznata i neposjećena prije dva ili tri desetljeća, naglašavajući tako potrebu za učinkovitijim i sveobuhvatnijim upravljanjem lokalitetima (Ryan i Silvanto, 2009). Prepoznavanje izazova s kojima se susreću lokaliteti Svjetske baštine čovječanstva, prilika je za preispitivanje o aktualnim modelima njihova upravljanja, kao i perspektivama održivog razvoja destinacija u kojima se nalaze.

U ovome se radu, interdisciplinarnim pristupom koji kombinira ekonomske, kulturne i upravljačke perspektive, postavlja teorijski okvir kojim se analizira kompleksna dinamika između kulturne ekonomije, održivog razvoja turizma i lokaliteta Svjetske baštine. Kulturna ekonomija ili „ekonomija jedinstvenosti“ pruža teorijski i praktični okvir za razumijevanje i promicanje turizma posebnih interesa, potičući održivi razvoj destinacija putem valorizacije kulturnih i prirodnih resursa te stvaranje jedinstvenih turističkih iskustava, posebice u destinacijama s lokalitetima Svjetske baštine (Urošević i Grubišić, 2020). Ulaganje u povijesne gradske jezgre i jedinstvene lokalne kulturne resurse, kako bi se poboljšala životna sredina, otvorila radna mjesta te privukla kreativna i kulturna klasa koja bi potaknula održivi razvoj, pa i turizam posebnih interesa, izazov je mnogim gradovima i destinacijama diljem svijeta (Licciardi i Amirtahmasebi 2012). I autor rada slaže se sa stavom kako „baština može postati generator razvoja lokalnog života suvremena zajednice ako joj se omogući

gospodarska valorizacija“ (Jelinčić, 2010, 14). Postavljeni teorijski okvir testiran je na primjeru grada Poreča koji predstavlja karakterističan mediteranski grad s dva lica; bogatom antičkom i srednjovjekovnom baštinom te razvijenom turističkom djelatnošću, a desetljećima je predstavljao kupališnu metropolu Jugoslavije (Blažević, 1984). Izuzetno bogata kulturna baština odraz je multikulturalne povijesti grada, na što ukazuje i uvrštenje episkopalnog kompleksa Eufrazijeve bazilike na Popis svjetske baštine (Orlić, 2006). Počeci razvoja porečkog turizma krajem 19. i početkom 20. stoljeća temeljili su se na razvoju grada kao destinacije kupališnoga turizma i klimatskoga lječilišta, s naglaskom na njegove kulturne znamenitosti, dok za vrijeme socijalističke Jugoslavije Poreč postaje najrazvijenija turistička destinacija na istočnom Jadranu. Danas se Poreč smatra hrvatskom metropolom masovnog turizma koja se suočava s ključnim izazovima kao i brojne mediteranske destinacije; prekomjerni turizam, visoko izražena sezonalnost, visoko koncentrirani receptivni kapaciteti, narušavanje svakodnevnog života lokalne zajednice te agresivna eksploatacija jedinstvenih prirodnih i kulturnih lokalnih resursa (Blažević, 1987; Orlić, 2007; Benassi i Maras Benassi, 2021; Legović i Maras Benassi, 2022).

Glavni cilj ovoga rada je analizirati izazove i razvojne perspektive upravljanja jedinim lokalitetom Svjetske baštine u Istarskoj županiji; episkopalnim kompleksom Eufrazijeve bazilike u Poreču, a svrha rada je istražiti razvojne potencijale održivog kulturnog turizma kroz valorizaciju jedinstvenih lokalnih kulturnih resursa. Na temelju glavnog cilja i svrhe ovoga rada, kao i na osnovi uočene problematike, postavljaju se sljedeća istraživačka pitanja:

IP1: Koji su ključni izazovi upravljanja i očuvanja kompleksa Eufrazijeve bazilike?

IP2: Koje su razvojne perspektive modela održivog upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike?

IP3: Koji su stavovi lokalne zajednice o aktualnom modelu upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike?

IP4: Koji su stavovi lokalne zajednice prema aktualnom turističkom razvoju Poreča?

IP5: Kako aktualne strategije upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike mogu biti unaprijeđene kako bi se podržao dugoročni održivi kulturni turizam?

Na postavljena istraživačka pitanja nadovezuje se i hipoteza, čija će se istinitost ispitati provedenim empirijskim istraživanjem:

H: Održivo upravljanje kompleksom Eufrazijeve bazilike može se uspostaviti integracijom modela koji balansira očuvanje kulturne baštine i razvoj kulturnog turizma, pri čemu je ključan aktivan doprinos svih dionika lokalne zajednice u valorizaciji i zaštiti ovog jedinstvenog lokalnog resursa.

Nakon ovih uvodnih razmatranja slijedi teorijski okvir koji je razrađen kroz četiri poglavlja: Kultura kao pokretač gospodarskog razvoja, Održivo upravljanje i valorizacija kulturne baštine, Održivo upravljanje lokalitetima Svjetske baštine čovječanstva te Kultura i turizam grada Poreča. Metodologijski okvir provedenih kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja također je detaljno elaboriran u nastavku rada, kao i analiza i interpretacija rezultata istraživanja. Na kraju rada sintetizirano je cijelo istraživanje, opisana su zaključna razmatranja autora te su predstavljeni prijedlozi modela upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike za održivi razvoj turizma grada Poreča.

1 KULTURA KAO POKRETAČ GOSPODARSKOG RAZVOJA

Kulturna baština ima sve veći značaj u modernom društvu jer upravo dokazi prošlosti pružaju osjećaj pripadnosti i sigurnosti modernim društvima kao uporište u svijetu koji se brzo mijenja. Kulturna baština postala je tako važna odrednica identiteta kao medij razumijevanja prošlosti koji pomaže upravljanju problema sadašnjosti i budućnosti. Danas postoji opći stav da je cjelina okoliša pod utjecajem njegove interakcije s čovječanstvom i stoga se kao cjelina smatra kulturnom baštinom (UNESCO, 2013a). U suvremenom društvu kultura nije samo izraz identiteta, već i ključni pokretač gospodarskog razvoja.

U kontekstu teme ovoga rada kultura se mora povezati s turizmom te ju je potrebno, upravo kao i turizam, promatrati kao dinamičan proces koji se kontinuirano mijenja (Jelinčić, 2009). Ulaganje u kulturu i kulturno-povijesnu baštinu, u kontekstu razvoja turizma, prvenstveno doprinosi razvoju lokalnog gospodarstva, jačanju društvenih odnosa te očuvanju kulturnog identiteta i odražavanju kulturne raznovrsnosti. Kako ukazuju Urošević i Afrić Rakitovac (2017), kulturni turizam, koji predstavlja održivu alternativu masovnom turizmu, može ojačati identitet i gospodarstvo lokalne zajednice, otvoriti nova radna mjesta, unaprijediti kvalitetu života lokalnog stanovništva i doživljaje posjetitelja. Kombinacija politika razvoja kulture i turizma može tako djelovati kao katalizator, promičući lokalne destinacije kao najpoželjnijeg i najatraktivnijeg mjesta za život, rad, posjet i ulaganje (Urošević i Afrić Rakitovac, 2017). Ovo poglavlje istražuje kako različiti aspekti kulture, uključujući kulturno-povijesnu baštinu, kulturnu ekonomiju i kulturni turizam, doprinose gospodarskom razvoju.

1.1 Kultura i kulturno-povijesna baština

Pojam kultura etimološki proizlazi iz latinske riječi *cultura* što znači obrađivanje zemlje, njega duha i tijela, oplemenjivanje i poštivanje (Hrvatska enciklopedija, 2024). Posljednjih godina brojni autori različitih znanstvenih disciplina suočavaju se s izazovom definiranja samog pojma kulture. Upravo rasprava oko definiranja i upotrebe pojma kulture sugerira kako pojam predstavlja znak, „praznu posudu“ koja čeka ljude da ju ispune značenjem (Baldwin, Faulkner, Hecht, 2006). Raymond Williams, istaknuti teoretičar kulture, u svojoj knjizi *Natuknice* riječ kultura opisuje kao drugu i treću najsloženiju i najzamršeniju riječ u engleskom jeziku (Haralambos i Holborn, 2002;

Eagleton, 2017). Kultura je skup perspektiva koje dijeli grupa ljudi i odražava se u njihovim postupcima, odnosima, zajednicama i artefaktima. Oni su ključni za razumijevanje kulture u odnosu na komunikaciju, razvijanje svijesti i prihvaćanje različitih perspektiva, a perspektive se odnose na percepciju, uvjerenja, vrijednosti i stavove (Reimann, 2013). Kultura podrazumijeva duhovnu i materijalnu razinu, način života zajednice te kontinuirani proces (Jelinčić, 2009). Haralambos i Holborn (2002, 884) navode kako „sve ono što ljudi proizvode ili čine jest kultura, a sve ono što postoji ili nastaje bez čovjekova upletanja dio je prirode“, dok u užem smislu Eagleton (2017, 11) ističe kako kultura označava „1) zbroj umjetničkih i intelektualnih djela, 2) proces duhovnog i intelektualnog razvoja, 3) vrijednosti, običaje, vjerovanja i simbolične postupke prema kojima ljudi žive ili 4) cjelokupan način života“. Jelinčić (2009) zaključuje kako se ona mora promatrati kao način života određenog naroda s različitim svojstvima i sustavima, uključujući sve oblike društvenih, umjetničkih i intelektualnih aktivnosti. Uz to, teoretičari kulture sve su skloniji prihvaćanju pluralnog koncepta kulture; ona se stvara povezivanjem raznih lokalnih kultura te razvijanjem kultura s različitim teritorija. Upravo je to rezultat povijesnih migracija i interakcija između naroda, a u suvremeno vrijeme takvu privremenu migraciju predstavlja turizam (Jelinčić, 2009).

Uz kulturu usko je povezana kulturno-povijesna baština, što podrazumijeva materijalnu baštinu i nematerijalnu kulturu. Do Francuske revolucije, kulturna baština označavala je nasljedno dobro, osnovnu komponentu obitelji, koje se prenosilo s roditelja na djecu. S afirmacijom kolektivne svijesti, nakon Francuske revolucije, razvio se pojam baštine koji prelazi s obitelji na naciju te tako postaje zajedničko dobro naroda, nositelj identiteta društvene zajednice koje predstavlja njezinu prošlost te implicira njezinu sadašnjost i budućnost (Jelinčić, 2010). Najčešće citirana definicija baštine je UNESCO-va definicija iz 1972. koja baštinu predstavlja kao:

- spomenike: arhitektonska djela, djela monumentalne skulpture i slikarstva, elementi ili strukture arheološke prirode, natpisi, pećinske nastambe i kombinacije značajki, koje su od izuzetne univerzalne vrijednosti u kontekstu povijest, umjetnost ili znanost;
- skupine zgrada: skupine zasebnih ili spojenih građevina koje zbog njihove arhitekture, homogenosti ili mjesta u krajoliku koje su od izuzetne univerzalne vrijednosti sa stajališta povijesti, umjetnosti ili znanosti;

- mjesta: djela čovjeka ili kombinirana djela prirode i čovjeka, uključujući područja arheoloških nalazišta koja su od izuzetne univerzalne vrijednosti iz povijesnog, estetskog, etnološkog ili antropološkog gledišta (UNESCO, 1972).

Pritom, Jelinčić (2010) navodi kako stupnjevitost kulturne baštine vezana uz lokalitete može imati različite razine:

- svjetska: baština poznata široj javnosti, međunarodni lokaliteti;
- nacionalna: povijesni spomenici koji predstavljaju nacionalne ideale i ponos;
- lokalna: zajedničke oznake lokalne zajednice;
- osobna: baština koja privlači ljude koji su emocionalnu vezani uz lokalitet, posebne interesne grupe (Jelinčić, 2010).

Iako ranije navedena Konvencija ima holistički pristup te uz definiciju kulturne baštine, definira i prirodnu baštinu, definira samo njezinu materijalnu dimenziju. Širu definiciju donosi ICOMOS 1999. koja kaže kako kulturna baština „obuhvaća krajolike, povijesna mjesta, lokalitete i izgrađenu okolicu, kao i bioraznolikost, prošlu i kontinuiranu kulturnu praksu i živuća iskustva“ (Jelinčić, 2009, 33). Prilagođavanjem definicije 2003. UNESCO donosi i *Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*. Nematerijalna kultura (živuća kulturna baština) očituje se u društvenim vrijednostima i tradiciji, običajima i praksama, estetskim i duhovnim vjerovanjima, umjetničkom izrazu, jeziku i ostalim ljudskim aktivnostima. Zajednice stvaraju nematerijalnu kulturu u suglasju s okolinom u kojoj žive, interakciji s prirodom i povijesnim uvjetima te ona predstavlja identitet naroda i osigurava im kontinuitet življenja (Jelinčić, 2009).

1.2 Kulturna ekonomija ili „ekonomija jedinstvenosti“

Gospodarstvo je prešlo s eksploatacije resursa i obrade na gospodarstvo mješovitih usluga koje se proteže od poljoprivrede do animacije, od financija do šumarstva, te od turizma do tehnologije. Prirodni resurs, kao što su nafta, plin, minerali, drvo i električna energija, i dalje su vitalni doprinosi nacionalnim gospodarstvima, ali sve manje se ljudi zapošljava u ovim industrijama. Došlo je do temeljnog pomaka prema gospodarstvu temeljenom na znanju u kojem obrazovano stanovništvo osigurava konkurentsku prednost i pokreće prodaju na lokalnom i svjetskom tržištu. Od posebnog interesa je pojava fenomena kojega Richard Florida naziva kreativna ekonomija, u kojoj vizualne

i izvedbene umjetnosti, baština i kulturne aktivnosti raznih vrsta postaju novi ekonomski pokretači (Whyte, Hood, White, 2012).

Kulturna baština je složen i dinamičan koncept s velikim potencijalima za blagostanje i ekonomski razvoj društva, ali takvi se učinci ne mogu uzeti zdravo za gotovo. Pravi je izazov osigurati da kulturna baština, u svojim različitim dimenzijama, doista postane strateško dobro za održivi društveni i ekonomski razvoj. Kulturne politike, modeli financiranje i način predstavljanja baštine imaju ključnu ulogu za iskorištavanje svih dobrobiti i potencijala koji proizlaze iz same kulturne baštine (Rizzo, 2015).

Razvoj kulturne ekonomije može se pratiti kroz nekoliko ključnih faza. Početkom 20. stoljeća, kultura je uglavnom bila percipirana kao luksuzna aktivnost rezervirana za elitne slojeve društva. U to vrijeme, ekonomski značaj kulture bio je ograničen, a kulturne aktivnosti često su bile financirane kroz državne subvencije ili su ih financirali mecene. Međutim, s industrijalizacijom i pojavom masovnih medija, kultura je postala dostupnija široj populaciji, što je dovelo do razvoja kulturnih industrija kao što su film, glazba i izdavaštvo. Tijekom druge polovice 20. stoljeća, kulturna ekonomija doživjela je daljnji rast s razvojem kreativnih industrija. Kreativne industrije obuhvaćaju aktivnosti koje se temelje na individualnoj kreativnosti, vještinama i talentima, a koje imaju potencijal za stvaranje bogatstva i radnih mjesta kroz generiranje i iskorištavanje intelektualnog vlasništva. Globalizacija i digitalizacija dodatno su potaknule ovaj razvoj, omogućujući brži i širi prijenos kulturnih sadržaja te stvaranje novih poslovnih modela utemeljenih na kreativnosti. Danas, kulturna ekonomija predstavlja jedan od najdinamičnijih sektora globalne ekonomije (Licciardi i Amirtahmasebi, 2012; Towse, 2019).

Profesor Alan Peacock (1922.-2014.) bio je pionir kulturne ekonomije, pridonijevši istraživanju ključnih tema ovog područja. Njegov pionirski članak iz 1978. *Preserving the past: An international economic dilemma*¹ pokušavao je rasvijetliti ekonomske probleme očuvanja prošlosti koristeći konvencionalnu teoriju javnih financija. Kroz 35 godina istraživačkog rada, objavom brojnih radova i monografija, pokušavao je ujediniti inovativne ideje s pragmatičnim pogledima; njegovo duboko poznavanje javnih i

¹ Detaljnije vidi u: Peacock, A. (1978). Preserving the past: An international economic dilemma. *Journal of Cultural Economics*, 2, str. 1–11.

privatnih institucija, potkrijepljeno njegovim dugogodišnjim i raznolikim iskustvom u vladinim i nevladinim organizacijama, jasno je vidljivo kada kombinira teorijska istraživanja s temeljitim interesom za računovodstvena i mjeriteljska pitanja, kao i modeliranjem složenog procesa donošenja odluka i pregovaranja koji stoji u pozadini kulturnih politika (Rizzo i Towse, 2015).

Pozitivan utjecaj kulturne baštine na životnu sposobnost, gospodarski rast i lokalni ekonomski razvoj se sve više proučava i raspravlja u posljednjih nekoliko desetljeća. Gradeći na konceptima koji izviru iz bioraznolikosti i očuvanja prirodne baštine, kulturni ekonomisti razvijaju svoje argumente o gospodarskom značaju kulturne baštine. Uz sve prisutniju urbanizaciju, gradovi s vrijednim povijesnim jezgrama i baštinom suočavaju se s modernizacijom i gubitkom svoje jedinstvenosti. Upravo tako Licciardi i Amirtahmasebi (2012) osvjetljavaju koncept kulturne ekonomije ili „ekonomije jedinstvenosti“, koja podrazumijeva održivi razvoj temeljen na strateškom korištenju lokalne kulture, lokalnih kulturnih resursa i lokalne participativne demokracije.

Pregled načela i aktualnih tema kulturne ekonomije donose i Rizzo i Mignosa (2013) u monografiji *Handbook on the Economics of Cultural Heritage* koja opisuje doprinos ekonomije u oblikovanju i analizi politika kulturne baštine te u rješavanju pitanja vezanih uz očuvanje, upravljanje i unapređenje baštine.

Ekonomisti konvencionalno razlikuju različite tipove kapitala; fizički ili proizvedeni, društveni, ljudski i prirodni. Koncept kapitala danas je proširen i na području kulture i baštine. Upravo definiranje kulturnog kapitala dopušta priznavanje posebnosti određenih kulturnih dobara kao kapitalnih dobara i obuhvaća načine na koje ulaganja u baštinu doprinose gospodarskom razvoju lokalnih zajednica, a dugoročno upravljanje kulturnim kapitalom postalo je integrirano u konceptu održivog razvoja. Osim ulaganja u ključne resurse, kao što su povijesne gradske jezgre, ekonomija jedinstvenosti povezuje ulaganja s gospodarskim razvojem, otvaranjem radnih mjesta, razvojem infrastrukture i usluga, kao i brendiranjem i revitalizacijom starogradskih jezgri (Licciardi i Amirtahmasebi, 2012).

Kulturna ekonomija je interdisciplinarno područje koje proučava međusobne odnose između kulture i ekonomije, istražujući kako kulturne aktivnosti i proizvodi utječu na ekonomski razvoj te kako ekonomski faktori oblikuju kulturu. U središtu kulturne ekonomije leži razumijevanje načina na koji kulturni kapital doprinosi gospodarskom

rastu, društvenoj koheziji i održivom razvoju. Kroz procese globalizacije i digitalizacije, kulturna ekonomija postala je sve važniji faktor u ekonomskim politikama mnogih zemalja, posebno u kontekstu kreativnih industrija. Kulturna ekonomija obuhvaća širok raspon aktivnosti i industrija, od tradicionalnih umjetnosti i rukotvorina do modernih kreativnih industrija poput filma, glazbe, dizajna i digitalnih medija. Prema izvještaju Svjetske banke, kulturna ekonomija može se definirati kao sektor koji se temelji na stvaranju, proizvodnji i distribuciji kulturnih dobara i usluga, koji su nositelji kulturnih vrijednosti i sadržaja. Ove aktivnosti ne samo da imaju ekonomsku vrijednost, već i snažan utjecaj na društveni i kulturni identitet zajednica. Kulturna ekonomija ima nekoliko ključnih ciljeva, od kojih je jedan od najvažnijih doprinos ekonomskom rastu. Kulturne i kreativne industrije danas predstavljaju jedan od najbrže rastućih sektora globalne ekonomije, generirajući značajan prihod i zapošljavajući milijune ljudi širom svijeta. Prema podacima Svjetske banke, ove industrije imaju potencijal da postanu glavni pokretači gospodarskog rasta, posebno u zemljama u razvoju, gdje kulturni kapital često ostaje neiskorišten resurs. Pored ekonomskog rasta, kulturna ekonomija teži i očuvanju kulturne baštine. Očuvanje kulturne baštine nije samo stvar zaštite povijesnih spomenika i artefakata, već i promicanja kulturne raznolikosti i identiteta zajednica. Kulturna ekonomija nastoji razviti održive modele koji balansiraju između ekonomskih interesa i potrebe za očuvanjem kulturnih vrijednosti. To uključuje inicijative koje integriraju kulturnu baštinu u suvremene ekonomske aktivnosti, kao što su turizam, obrazovanje i kreativne industrije. Još jedan važan cilj kulturne ekonomije je poticanje društvene inkluzije i kohezije. Kultura ima jedinstvenu moć povezivanja ljudi i stvaranja osjećaja zajedništva. Kulturna ekonomija može igrati ključnu ulogu u smanjenju društvenih nejednakosti, omogućujući širem sloju populacije pristup kulturnim dobrima i sudjelovanje u kulturnim aktivnostima. Ovo je posebno važno u multikulturalnim društvima, gdje kulturna ekonomija može djelovati kao most između različitih etničkih i društvenih skupina, promičući interkulturni dijalog i razumijevanje (Licciardi i Amirtahmasebi, 2012).

Budući da su najvažniji resursi lokalne baštine često pogrešno interpretirani i zanemareni od strane lokalnog stanovništva, koji ne pomažu u njihovom održavanju ili marketingu zbog nedostatka znanja i povezanosti s baštinom, aktivnosti podizanja svijesti moraju biti planirane dugoročno, omogućujući održivoj zajednici da živi u skladu

i dostojanstvu i postane osjetljivija ne samo prema vrijednosti baštine vlastitog mjesta, već i prema svijetu oko sebe (Urošević i drugi, 2023).

Kulturna baština ima ključnu ulogu u suvremenim europskim društvima i predstavlja bitan pokretač gospodarskog razvoja jer djeluje kao motor poticanja gospodarskog rasta, nudeći goleme mogućnosti za lokalni i regionalni razvoj, što potvrđuju brojni autori, primjerice Baycan i Fusco Girard (2011), Gravari-Barbas (2020a), Jelinčić (2010), Licciardi i Amirtahmasebi (2012), Robinson i Picardi (2006) te Urošević i Afrić Rakitovac (2017). Mogućnost ostvarivanja prihoda od kulturne baštine potiče zaposlenost, privatna ulaganja i razvoj poduzeća i privatna ulaganja, stvara resurse za očuvanje okoliša i kulture te smanjuje siromaštvo. Glavni mjerljivi ekonomski učinci kulturne baštine uključuju: kulturni turizam, kulturne industrije, radna mjesta i prihod kućanstva, inkubaciju malog poduzetništva i revitalizaciju starogradskih jezgri. Poveznica kulture i turizma je najvidljiviji aspekt doprinosa kulture gospodarskom razvoju jer je kod 37% međunarodnih putovanja motivacija upravo kultura i kulturna baština. Kulturni turisti imaju značajno veći ekonomski učinak po putovanju; posjete dvostruko više mjesta i troše dva i pol puta više od ostalih posjetitelja. U brojnim turističkim destinacijama kulturni turizam jedan je od glavnih ekonomski doprinosa, a sektor turizma u najvećoj mjeri koristi kulturnu baštinu kao podršku za svoje aktivnosti poput hotelskog smještaja, prijevoza i ugostiteljstva. U Europi prihodi ostvareni od turizma su najznačajniji: 79% prometa u europskom sektoru kulturne baštine proizlazi iz turizma dok 16% proizlazi iz ulaganja u održavanje od strane privatnih vlasnika, dobrotvorne organizacije i zaklade, a preostalih 5% dolazi od strane od javnih i državnih tijela. Zbog ulaganja i korištenja kulturne baštine mnoga su nova radna mjesta stvorila u sektoru turizma, a prema određenim procjenama, radi se o više od 8 milijuna radnih mjesta koja izravno podržavaju sektor kulturne baštine u Europi (Baycan i Fusco Girard 2011).

Pretpostavke u ovome radu jesu da kulturna ekonomija pruža okvir za razumijevanje kako lokaliteti Svjetske baštine, kroz uspostavljanje održivih modela upravljanja, mogu doprinijeti ekonomskom razvoju lokalnih zajednica. Ovi lokaliteti privlače milijune posjetitelja godišnje, generirajući značajne prihode od turizma. Međutim, ekonomski potencijal lokaliteta Svjetske baštine nije ograničen samo na turizam. On uključuje i širok spektar kreativnih industrija koje mogu procvjetati u blizini ovih lokaliteta, kao što su zanatstvo, tradicionalna proizvodnja, kulturne manifestacije i umjetničke inicijative.

Lokaliteti Svjetske baštine često djeluju kao katalizatori za ekonomski rast u svojim regijama, pomažući u stvaranju radnih mjesta, poticanju lokalnih poduzetničkih inicijativa i povećanju prihoda zajednice. Održivi razvoj ovih područja zahtijeva pažljivo planiranje koje balansira između ekonomskih koristi i očuvanja kulturnih vrijednosti. Upravljanje lokalitetima Svjetske baštine stoga zahtijeva integrirani pristup koji uključuje sve zainteresirane strane – od lokalnih vlasti i zajednica do međunarodnih organizacija. Dok kulturna ekonomija može donijeti značajne koristi lokalitetima Svjetske baštine, također postoje izazovi koji dolaze s ekonomizacijom ovih područja. Povećana turistička aktivnost može dovesti do problema poput prenapučenosti, degradacije okoliša i komercijalizacije kulturne baštine. Ti izazovi zahtijevaju održive strategije upravljanja koje će osigurati da ekonomski rast ne ugrozi dugoročno očuvanje ovih lokaliteta. Jedan od ključnih izazova je osigurati da koristi od kulturne ekonomije budu ravnomjerno raspodijeljene unutar lokalne zajednice. To uključuje osiguranje da lokalne zajednice imaju koristi od prihoda generiranih turizmom i da su uključene u procese donošenja odluka vezanih za upravljanje lokalitetima. Održivi turizam, koji uključuje edukaciju posjetitelja, očuvanje okoliša i promociju autentičnih kulturnih iskustava, može biti važan alat za postizanje ovih ciljeva (Licciardi i Amirtahmasebi, 2012; Urošević i Afrić Rakitovac, 2017). Upravo zato će se kroz sljedeća poglavlja detaljno analizirati upravljanje lokalitetima Svjetske baštine za održivi turistički razvoj.

1.3 Kulturni turizam

Turizam je danas postao najdinamičnija i najmasovnija pojava suvremene civilizacije, vodeća gospodarska grana u svijetu, najveća izvozna sila s milijunima zaposlenih te „vodeća svjetska industrija 21. stoljeća jer ljudi putujući troše novac, pridonose rastu prihoda pojedinih zemalja, otvaranju radnih mjesta i porastu kvalitete života” (Dujmović, 2014, 4). Turizam, kao složena pojava, danas predstavlja pravu industriju odmora, dokolice i potragu za što kvalitetnijim doživljajima, no u javnom diskursu dominiraju njegove ekonomske vrijednosti i funkcije naglašavajući turistifikaciju; potrebu za jednostranim eksponencijalnim turističkim rastom (Dujmović, 2014). Današnji turistički razvoj trebao bi biti usmjeren prema gospodarskom razvoju, doprinijeti socijalnoj pravdi i jednakosti, poštivati i očuvati prirodne i kulturne resurse lokalne zajednice te poboljšati kvalitetu života svih ključnih dionika (Afrić Rakitovac,

2017). Turizam se već godinama nalazi u prijelaznoj fazi „kvantitete u kvalitetu“ s naglaskom na „selektivno-održivom konceptu“ (Jadrešić, 2010, 18). Hrvatske se turističke destinacije suočavaju s izazovima kao i brojne destinacije Mediterana; visokom sezonalnošću i prekomjernim turizmom. Posljednje istraživanje o stavovima i potrošnji turista u Hrvatskoj ukazuje kako 83,2 % turista posjećuje Hrvatsku radi sunca i mora (Marušić, 2023) te se hrvatske turističke destinacije nalaze u fazi prekomjernog opterećenja s mnogim izazovima u poslovanju s ekonomskog, sociološkog, ekološkog i kulturnog aspekta (Gržinić, 2020).

Pojam *turizma posebnih interesa* javio se osamdesetih godina prošlog stoljeća kao odgovor sveprisutnijem masovnom turizmu te se danas za turizam posebnih interesa u literaturi koristi nekoliko različitih termina: posebni oblici turizma, selektivni oblici turizma, tematski turizam, turizam niša i alternativni turizam (Trauer, 2006; Rabotić, 2013; Dujmović, 2014; Agarwal, Busby, Huang, 2018). Turizam posebnih interesa tijekom godina postao je sve kompleksniji, a autori Hall i Weiler 1992., u jednoj od prvih publikacija posvećenih ovoj temi, ističu kako turizam posebnih interesa predstavlja „motivaciju putnika i njegov izbor primarno determiniran određenim specifičnim interesom s fokusom bilo na aktivnostima i/ili destinacijama i okolnostima“ (Rabotić, 2013, 17). Turizam posebnih interesa tako predstavlja turizam:

- motiviran željom za uključivanjem u nove ili postojeće interese na novoj ili već poznatoj lokaciji;
- suprotnost masovnom turizmu;
- poduzima se s određenom ili posebnom svrhom;
- proizlazi iz želje za pružanjem održivijeg oblika turizma;
- uključuje fleksibilnu isporuku, segmentaciju tržišta i napredak u tehnologiji (Agarwal, Busby, Huang, 2018).

Kulturni turizam najstariji je među „novim“ turističkim fenomenima te je danas jedan od najistaknutijih oblika turizma posebnih interesa, predstavljajući industriju u porastu te odražavajući težnju lokalne zajednice za održivi razvoj. Kulturni turizam podrazumijeva putovanja koja uključuju posjet kulturnim resursima destinacije, upoznavanje kulturnih atrakcija, sudjelovanje u kulturnim aktivnostima i upoznavanje s lokalnom zajednicom, a kroz upravljanje i valorizaciju kulturnih resursa može se uspostaviti prava održiva

upotreba kulturnih dobara (McKercher i du Cros, 2002; Jelinčić, 2009; Rabotić, 2013; Dujmović, 2014; Gržinić, 2020).

Razvoj kulturnog turizma može se pratiti kroz nekoliko faza. Povijesno gledano, kultura je oduvijek bila motivator za putovanja. U antičkim vremenima, putovanja na mjesta od vjerskog značaja ili na važne kulturne događaje bila su uobičajena. Međutim, moderni koncept kulturnog turizma počinje se razvijati tek sredinom 20. stoljeća, paralelno s porastom masovnog turizma i povećanjem interesa za očuvanje kulturne baštine. Tijekom 1970-ih i 1980-ih godina, kulturni turizam doživljava značajan rast, posebno u Europi, gdje brojni gradovi i regije prepoznaju potencijal kulturne baštine kao važnog turističkog resursa. Ovaj period obilježen je povećanjem broja muzeja, kulturnih festivala i drugih kulturnih događanja, koji su postali glavni mamac za turiste. Razvoj kulturnog turizma također je povezan s urbanom revitalizacijom, gdje su povijesni centri gradova obnovljeni i integrirani u turističke ponude. U posljednjim desetljećima, globalizacija i digitalizacija dodatno su potaknuli rast kulturnog turizma. Danas, kulturni turizam uključuje širok spektar aktivnosti, od posjeta svjetskim kulturno-povijesnim lokalitetima do sudjelovanja u kulturnim i umjetničkim događanjima širom svijeta. Razvoj novih tehnologija, poput virtualne stvarnosti i digitalnih vodiča, omogućuje turistima da na inovativne načine istraže i dožive kulturnu baštinu (McKercher i du Cros, 2002; Jelinčić, 2009; Rabotić, 2013).

Opća definicija kulturnog turizma podrazumijeva kako su to putovanja koja uključuju posjet kulturnim resursima, bez obzira na inicijalnu motivaciju (Jelinčić, 2009). Brojni su autori tijekom posljednjih godina na različite načine pokušali definirati kulturni turizam, no prema Jelinčić (2009, 43) jedna od najčešćih definicija kulturnog turizma je sljedeća:

„Kulturni turizam označava kretanje ljudi uzrokovano kulturnim atrakcijama izvan njihova mjesta stanovanja s namjerom prikupljanja novih informacija i iskustava kako bi zadovoljili svoje kulturne potrebe“ (Richards, 1999, 17).

Rabotić (2013, 187) prenosi i sljedeću općeprihvaćenu definiciju kulturnog turizma:

„ Pasivno, aktivno ili interaktivno angažiranje u kulturi i komunikaciji, pri čemu posjetitelj stječe nova iskustva edukativne, kreativne i/ili zabavne prirode“ (Smith, 2009, 23).

Razvoj kulturnog turizma je od višestrukog značaja za lokalno stanovništvo; kulturni sadržaji koji predstavljaju turističke atrakcije nisu namijenjene samo turistima već i lokalnoj zajednici, osiguravajući im ne samo materijalnu dobit već i nematerijalne koristi od bogatijeg društvenog života do interakcije s turistima različitih kultura. Krivošejev (2014) tako navodi kako sve više država prepoznaje razvoj kulturnog turizma kao prioritet. Kulturni turizam ima višestruke utjecaje na destinacije, lokalne zajednice i turiste. S ekonomskog aspekta, kulturni turizam doprinosi stvaranju prihoda i radnih mjesta, posebno u regijama gdje kulturna baština predstavlja glavni resurs. Prema podacima Svjetske turističke organizacije, kulturni turizam čini značajan dio globalne turističke industrije i nastavlja rasti, što ga čini važnim segmentom ekonomskog razvoja mnogih zemalja. Kulturni turizam također ima pozitivan utjecaj na očuvanje kulturne baštine. Prihodi od turizma često se reinvestiraju u održavanje i obnovu povijesnih spomenika, muzeja i drugih kulturnih atrakcija. Osim toga, kulturni turizam može potaknuti lokalne zajednice na očuvanje i oživljavanje tradicionalnih zanata, običaja i drugih elemenata nematerijalne kulturne baštine, čime se doprinosi očuvanju kulturne raznolikosti. S društvenog aspekta, kulturni turizam promiče interkulturni dijalog i razumijevanje. Putem interakcije s lokalnim zajednicama, turisti imaju priliku naučiti o različitim kulturama, vjerovanjima i načinima života, što može pridonijeti smanjenju kulturnih stereotipa i jačanju globalne solidarnosti. Kulturni turizam također može osnažiti lokalne zajednice, pružajući im priliku da podijele svoje kulturno nasljeđe s globalnom publikom, što može povećati njihov osjećaj ponosa i identiteta.

Kroz pojam kulturnog turizma razvio se i pojam kulturnih turista, pri čemu se kompleksnost definicije kulturnog turizma odražava i na kompleksnost pojma kulturnih turista. Dok su se 1970-ih godina kulturnim turistima smatrali pripadnici male grupe bolje obrazovanih i imućnijih ljudi s izraženom sklonošću prema kulturi, koji su bili privučeni elitnim kulturnim atrakcijama i manifestacijama, danas se taj pojam promijenio zbog njihove heterogenosti. Kulturni turisti danas jesu imućniji i iznadprosječnih primanja, najčešće srednje i starije životne dobi, a među njima su više zastupljene žene. Oni uglavnom posjećuju veliki broj kulturnih atrakcija tijekom putovanja, a često je i njihova profesija povezana s kulturom i umjetnošću. Motivacija kulturnih turista razlikuje se prema stupnju, može biti primarna, usputna ili slučajna. Primarna motivacija odnosi se na turiste koji posjećuju destinaciju isključivo radi kulture, često zbog izložbi, glazbenih festivala, koncerata i kazališnih predstava.

Usputna motivacija javlja se kod turista koji putuju iz drugih razloga, ali usput posjećuju kulturne događaje ili uživaju u gastronomiji. Slučajna motivacija događa se kada turisti, bez namjere upoznavanja kulture destinacije, kroz kontakt s lokalnom zajednicom slučajno dolaze u dodir s kulturom. Interes kulturnih turista može biti specifičan ili nespecifičan. Turisti sa specifičnim kulturnim interesom unaprijed znaju u kojem kulturnom događaju žele sudjelovati, dok su nespecifični turisti zainteresirani za šire područje koje kultura obuhvaća. Također, razlikuju se opći i specijalizirani kulturni turisti. Opći kulturni turisti posjećuju različite zemlje, regije i gradove te sudjeluju u različitim oblicima kulturnog života, povećavajući svoje kulturno znanje kroz praktična iskustva. S druge strane, specijalizirani kulturni turisti usmjereni su na jedan ili mali broj lokaliteta, kontinuirano posjećujući određeno mjesto kako bi bolje upoznali njegove kulturne spomenike, povijest, umjetnost ili muzeje (Jelinčić, 2009).

Unatoč brojnim prednostima, kulturni turizam suočava se s izazovima, posebno u pogledu održivosti. Prekomjerna komercijalizacija kulture i prenapučenost turističkih destinacija mogu dovesti do degradacije kulturne baštine i gubitka autentičnosti. To može imati negativan utjecaj ne samo na baštinu, već i na lokalne zajednice koje mogu osjetiti pritisak zbog velikog broja posjetitelja. Turizam posebnih interesa i održivi turizam ne moraju biti sinonimi jer pojedini oblici turizma ne moraju u praksi biti ni odgovorni ni održivi te neki mogu imati masovnu formu, kao primjerice upravo kulturni turizam (Rabotić, 2013). Kako bi se osigurao održivi razvoj kulturnog turizma, potrebno je razviti strategije koje balansiraju između očuvanja baštine i ekonomskih koristi. To uključuje planiranje turističkih aktivnosti na način koji minimizira negativan utjecaj na okoliš i kulturu, poticanje odgovornog turizma koji poštuje lokalne običaje i zajednice, te edukaciju turista o važnosti očuvanja kulturne baštine. Održivi kulturni turizam također podrazumijeva uključivanje lokalnih zajednica u procese odlučivanja i upravljanja turističkim destinacijama. Time se osigurava da lokalne zajednice imaju koristi od turizma i da se njihovi interesi uzimaju u obzir pri razvoju turističkih politika.

2 ODRŽIVO UPRAVLJANJE I VALORIZACIJA KULTURNE BAŠTINE

Održivo upravljanje i valorizacija kulturne baštine ključni su pojmovi u očuvanju i promicanju kulturnih resursa na način koji osigurava njihovu dugoročnu dostupnost i koristi za društvo. Turbulentni globalni kontekst, obilježen ekonomskom, socijalnom, ekološkom i političkom krizom, sve više zahtijeva razmatranje novih modela upravljanja i održivog korištenja ograničenih, vrijednih lokalnih resursa. Aktualni strateški okviri ističu važnost nacionalne i regionalne konkurentske prednosti održivom i inovativnom mobilizacijom jedinstvenih lokalnih resursa, a upravo kulturna baština predstavlja kapital nezamjenjive kulturne, društvene, ekološke i ekonomske vrijednosti. Uz to, održivi turizam, kao turizam koji poštuje i lokalno stanovništvo i putnika, kulturnu baštinu i okoliš, nudi odgovarajuće modele za održivo upravljanje kulturnom baštinom (Urošević i Afrić Rakitovac, 2017).

Održivost kulturne baštine u današnjem globaliziranom svijetu suočava se s nizom izazova koji prijete njenom očuvanju i autentičnosti. Masovni turizam, komercijalizacija, urbanizacija, te klimatske promjene samo su neki od faktora koji ugrožavaju održivost kulturnih resursa. Kako bi se osiguralo da kulturna baština ostane netaknuta i relevantna za buduće generacije, potrebno je razmotriti i odgovoriti na ove izazove kroz promišljene i koordinirane strategije. U sljedećim potpoglavljima analiziraju se temeljne definicije održivosti kulturne baštine, upravljanje kulturnom baštinom i modeli njezine turističke valorizacije.

2.1 Održivost kulturne baštine i održivi razvoj turizma

Suvremeno društvo suočava se s različitim i ozbiljnim problemima koji su posljedica neodgovornog korištenja resursa, što je dovelo do brojnih ekoloških, društvenih, ekonomskih, kulturnih, političkih i drugih izazova s potencijalno dugoročnim i neočekivanim posljedicama. Dominantni linearni ekonomski model, temeljen na iscrpljivanju resursa kroz ekstrakciju, proizvodnju, potrošnju i odlaganje, više nije održiv. Postoji potreba za prijelazom na svjesniji i odgovorniji način zadovoljavanja potreba, temeljen na modelu kružne ekonomije, tj. modelu učinkovitog korištenja resursa. U posljednjih trideset godina koncept održivog razvoja istaknut je kao potencijalni pokretač tog prijelaza (Afrić Rakitovac i Urošević, 2017). Pojam održivog

razvoja prvi put je upotrebljen 1972. na konferenciji Ujedinjenih naroda u Stockholmu, a održivi turizam je oblik turizma koji „udovoljava zahtjevima sadašnjosti i ne kompromitira potrebe budućih generacija“ (Dujmović, 2014). Uloga kulturne baštine u održivom razvoju postala je široko prepoznat i ključan koncept za kojeg se zalažu vodeće međunarodne organizacije (ICOMOS, 2011; UNESCO 2013b, UNESCO, 2015; Labadi i drugi, 2021), a inkorporacija kulturne baštine u razvojne diskurse paralelno se javila s konceptom održivog razvoja.

Uloga kulture i kulturne baštine za održivi razvoj prepoznata je 2015. od strane Ujedinjenih naroda i 2030 Agendom te njezinim 17 ciljeva održivog razvoja (SDG)². Jedan od ključnih aspekata održivosti kulture je osnaživanje lokalnih zajednica kroz njihovo aktivno sudjelovanje u upravljanju baštinom. Participacija zajednica u procesu odlučivanja osigurava da očuvanje kulturne baštine odgovara njihovim potrebama i aspiracijama, te doprinosi socijalnoj uključenosti i pravdi. Istovremeno, naglašava se potreba za integracijom zaštite okoliša u prakse upravljanja kulturnom baštinom. Kulturni lokaliteti često su smješteni u ekološki osjetljivim područjima, te je stoga neophodno primijeniti metode koje minimiziraju negativne utjecaje na okoliš, uključujući održivo korištenje resursa i implementaciju energetski učinkovitih tehnologija (Labadi i drugi, 2021).

Tradicionalni pristupi zaštiti okoliša dugo godina fokusirali su se na smanjenje utjecaja na prirodu te, u manjoj mjeri, na društvenu i kulturnu dimenziju. Glavni cilj ovih pristupa bio je popraviti štetu, a perspektiva je bila kratkoročna. Međutim, tijekom posljednjih desetljeća koncept održivog razvoja značajno se razvio. Krajem šezdesetih godina, s uvođenjem opće teorije sustava koju je predložio Von Bertalanffy, predložen je novi model za opisivanje stvarnosti, s ciljem stvaranja zajedničke osnove između prirodnih i društvenih znanosti. Ova teorija omogućila je intenzivniji dijalog između disciplina koje se bave prirodnim i društvenim znanostima, te je generirala znanstvenu paradigmu održivog razvoja. Koncept održivog razvoja objedinjuje ideje održivog gospodarskog razvoja, imajući u vidu razvoj koji neće usporiti, te će na neki način biti samoodrživ, i ekološku održivost, što podrazumijeva očuvanje i unapređenje okolišnih vrijednosti. Iako je koncept održivog razvoja već priznat u području gospodarskog razvoja,

² Detaljnije vidi u: UN (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Dostupno na: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.

prošireno shvaćanje održivog razvoja priznaje važnost i drugih aspekata održivosti, kao što su funkcionalna održivost javne infrastrukture, fiskalna održivost lokalne samouprave, fizička održivost izgrađenog okoliša te kulturna održivost. Održivost uključuje promišljanje razvoja kako bi se integrirali okolišni, gospodarski, društveni i kulturni ciljevi. Da bi razvoj bio održiv, mora poticati zaštitu i obnovu ekoloških sustava, poboljšati ekonomsku učinkovitost i unaprijediti dobrobit i kulturnu raznolikost stanovništva. Općenito, koncept održivog razvoja uključuje ne samo okolišne, već i gospodarske, društvene i kulturne aspekte te se temelji na glavnim načelima integriteta ekosustava, ekonomske učinkovitosti, socijalne i međugeneracijske pravednosti i kulturne raznolikosti. U početku su naponi usmjereni prema održivom razvoju bili koncentrirani na tradicionalne gospodarske aktivnosti, poput poljoprivrede, rudarstva, šumarstva, ribarstva i proizvodnje, a manje na kulturnu raznolikost ili dobrobit stanovništva. Međutim, gubitak osjećaja pripadnosti u zajednicama postao je ključan problem u kontekstu kulturne globalizacije, te je postao glavni aspekt u težnji za održivim zajednicama i održivim povijesnim okolišem. Spekulativni razvoj, vođen kratkoročnim interesima, predstavlja značajnu prijetnju kulturnoj baštini. Uloga baštine u održivom razvoju je potpuno jasna: očuvanje kulturne baštine osigurava okolišnu, kulturnu i ekonomsku održivost. Očuvanje kulturne baštine prvenstveno je organizirano kako bi se održale i unaprijedile kulturne vrijednosti, ali, dugoročni ekonomski učinak očuvanja baštine mnogo je manje važan od njegovih okolišnih, kulturnih, estetskih i društvenih učinaka. Međutim, mnogi od onih koji imaju najveći utjecaj na očuvanje baštine, poput vlasnika nekretnina, investitora, bankara ili državnih službenika, uglavnom su usredotočeni na ekonomske aspekte kulturne baštine. Brojna istraživanja provedena diljem svijeta pokazala su pozitivne ekonomske koristi očuvanja kulturne baštine (Gražulevičlūtė, 2006).

Kulturna baština danas ima i ključnu ulogu u održivom turizmu jer pruža jedinstvene resurse koji ne samo da obogaćuju turističke doživljaje, već i doprinose očuvanju kulturnih identiteta i održivom razvoju lokalnih zajednica. Održivi turizam koristi kulturne resurse, poput povijesnih spomenika, tradicija i umjetničkih izraza, kao glavne atrakcije koje privlače posjetitelje, čime se stvara ekonomska korist za lokalne zajednice kroz razvoj infrastrukture, zapošljavanje i poticanje lokalne ekonomije. Međutim, važno je da se razvoj turizma u skladu s kulturnom baštinom provodi na način koji minimizira negativne utjecaje na te resurse. Kako navode Afrić Rakitovac i

Urošević (2017), prema Mihalić (2014) rasprava o odgovornijem razvoju turizma započela je ranih 1970-ih kada je George Young tvrdio da su učinci turizma i blagoslov i prokletstvo, a Claude Kaspar pozvao na novu dimenziju rasprave o turizmu koju je nazvao ekološka ekologija. Kasnije je Jost Krippendorf (1999.) u svojoj knjizi *The Holiday Makers* doveo u pitanje smisao masovnog turizma, otvarajući potragu za alternativnim oblicima razvoja turizma.

Održivi turizam je ključni koncept u suvremenom turizmu koji naglašava potrebu za uravnoteženim pristupom u razvoju turističke industrije, s ciljem očuvanja prirodnih i kulturnih resursa za buduće generacije, istovremeno omogućavajući ekonomski rast i socijalnu inkluziju. Jedan od ključnih aspekata održivog turizma je stvaranje radnih mjesta koja su kvalitetna, sigurna i inkluzivna. Turizam ima potencijal generirati širok spektar poslova, od direktnih zaposlenja u ugostiteljstvu i prijevozu, do indirektnih poslova u poljoprivredi, trgovini i zanatima. Međutim, kako bi ova radna mjesta bila zaista održiva, potrebno je osigurati poštivanje radnih prava, uključujući pravo na poštenu plaću, sigurne uvjete rada i socijalnu zaštitu. Također, od ključne je važnosti osigurati da žene, mladi i marginalizirane skupine imaju jednake mogućnosti za sudjelovanje u turističkoj industriji. Pored ekonomske koristi, održivi turizam igra značajnu ulogu u očuvanju kulturne baštine i okoliša. Održivi turistički projekti nastoje minimizirati negativne utjecaje na prirodne resurse kroz odgovorno korištenje vode, energije i drugih resursa, te smanjenje otpada i emisija. Turizam koji je usmjeren na očuvanje okoliša također može doprinijeti zaštiti bioraznolikosti, očuvanju prirodnih staništa i obnovi degradiranih područja. Kulturni aspekt održivog turizma ogleda se u očuvanju i promociji lokalne kulture, običaja i tradicija. Održivi turizam potiče lokalne zajednice da budu aktivno uključene u planiranje i razvoj turističkih projekata, čime se osigurava da turizam ne narušava već obogaćuje kulturnu baštinu. Na taj način turizam postaje sredstvo za očuvanje i revitalizaciju lokalnih kultura, pružajući posjetiteljima autentično iskustvo, a domaćinima priliku za ekonomski i društveni napredak (UNWTO, 2013).

Koncept održivog turizma obično obuhvaća tri aspekta održivosti: ekonomsku održivost, tj. vrednovanje prirodnog, društvenog i ljudskog kapitala u računovodstvenim procesima na razini tvrtke, regije ili države, kao i internalizaciju negativnih eksternalija; društvenu održivost, tj. stvaranje uvjeta za rast društvenog kapitala kroz društvenu koheziju, socijalnu pravdu, poštivanje kulturnog identiteta,

poštenje, etiku, itd.; i okolišnu održivost, tj. odgovorno korištenje prirodnih resursa i zaštitu okoliša. No, u posljednjim godinama, kultura se također smatra četvrtim stupom održivog razvoja, tj. kao nov, inovativan i proaktivan aspekt održivog razvoja. Značaj kulturne dimenzije održivog razvoja proizlazi iz činjenice da kulturni čimbenici utječu na ljudske odnose, ponašanje potrošača, procjenu okoliša i interakciju s njim. Stoga, održivi turizam ne može biti kulturno neutralan, već mora promicati razumijevanje i poštovanje kulturnih posebnosti, identiteta, raznolikosti turista i dionika u turističkoj destinaciji. Održivo upravljanje kulturnom baštinom kroz turizam predstavlja strateški izazov 21. stoljeća. Razvoj kulturnog turizma tijekom posljednjih desetljeća odigrao je ključnu ulogu u promicanju i zaštiti materijalne i nematerijalne baštine, kao i u razvoju umjetnosti, zanata i kreativnih aktivnosti (Afrić Rakitovac i Urošević, 2017).

2.2 Upravljanje kulturnom baštinom ili *heritage management*

Menadžment u kulturi obuhvaća primjenu znanja i tehnika menadžmenta u stvaranju, promicanju i potrošnji kulturnih proizvoda, a njegova uloga jača usporedno sa stvaranjem tržišta kulturnih proizvoda (Antolović, 2009). Menadžment kulturnih resursa složeniji je od resursnog menadžmenta u drugim oblicima turizma jer su kulturni resursi u otvorenom sustavu u kojem mnogi elementi pripadaju načinu života ili neturističkim funkcijama. Razvoj menadžmenta kulturnih resursa i politika razvoja kulturnog turizma uključuju razumijevanje i korištenje kulture na četiri načina: podupiranje razvoja kulturnog i umjetničkog stvaralaštva, korištenje umjetnosti i kulture kao sredstva postizanja izvan kulturnih ciljeva i oblikovanja politika tako da se kultura i kulturni razvoj shvaća kao široko prilagodljiv resurs koji pridonosi imidžu i identitetu destinacije, stvaranje i jačanju dobrobiti zajednice te zaštita kulturnih resursa određivanjem kapaciteta održivosti (Pančić Kombol, 2006).

Upravljanje kulturnom baštinom predstavlja granu upravljanja kulturnim resursima, čiji je cilj „očuvanje reprezentativnog primjerka materijalne i nematerijalne baštine za buduće generacije“ (Jelinčić, 2010, 27). McKercher i du Cros (2002) otvaraju temeljni uvid u odnos između turizma i upravljanja kulturnom baštinom, definirajući kako upravljanje kulturnom baštinom, ili *heritage management*, predstavlja ključni aspekt u očuvanju i valorizaciji kulturnih resursa, te ima značajnu ulogu u razvoju turizma. Prema McKercheru i du Cros (2002), glavni cilj upravljanja baštinom je očuvanje

reprezentativnog uzorka materijalne i nematerijalne baštine za buduće generacije, ali također i pravilna prezentacija i interpretacija njezine specifične kulturne vrijednosti sadašnjim generacijama, koristeći popularne metode za prenošenje poruke o vrijednosti baštine kroz opće obrazovne ili informativne aktivnosti. UNESCO (2013a) definira sustav upravljanja kulturnom baštinom kao sustav koji pomaže u očuvanju i upravljanju određenim dobrom ili skupinom dobara na način koji štiti vrijednosti baštine, posebice izvanrednu univerzalnu vrijednost ako je riječ o Svjetskoj baštini, te, gdje je to moguće, povećava šire društvene, ekonomske i okolišne koristi izvan granica svakog dobra. Integrirani pristup upravljanju baštinom uključuje: smještanje brige za baštinu u širi okvir, prepoznavanje uloge u održivom razvoju, zaštitu i upravljanje temeljen na vrijednostima te sudjelovanje svih ključnih dionika (UNESCO, 2013a).

Upravljanje kulturnom baštinom obuhvaća niz aktivnosti usmjerenih na očuvanje, zaštitu i prezentaciju kulturnih dobara, uključujući materijalnu baštinu poput povijesnih zgrada, spomenika i arheoloških nalazišta, kao i nematerijalnu baštinu poput jezika, običaja i tradicija. Jedan od ključnih izazova u upravljanju kulturnom baštinom je balansiranje između očuvanja autentičnosti kulturnih resursa i potrebe za njihovom prilagodbom turističkoj potražnji. Od sve većeg značaja je primjena strategija koje će omogućiti da turizam postane alat za očuvanje baštine, umjesto da predstavlja prijetnju njezinom integritetu. To uključuje suradnju s lokalnim zajednicama, stručnjacima za baštinu i turističkim sektorom kako bi se osiguralo da turističke aktivnosti ne narušavaju, već doprinose očuvanju kulturnih resursa. McKercher i du Cros (2002) ističu i važnost edukacije i svijesti o kulturnoj baštini kao ključnim komponentama uspješnog upravljanja. Edukacija lokalnih zajednica, turističkih djelatnika i posjetitelja o vrijednosti kulturne baštine i njenom značaju za identitet i povijest zajednice, može doprinijeti odgovornijem ponašanju i većem angažmanu u njenom očuvanju. Osim toga, upravljanje kulturnom baštinom zahtijeva adekvatne pravne i administrativne okvire koji će osigurati zaštitu baštine od degradacije i neodgovarajuće eksploatacije. To uključuje usvajanje zakona i propisa koji reguliraju korištenje kulturnih resursa, ali i razvoj planova za hitne intervencije u slučaju oštećenja ili ugroženosti baštine.

U sustavima upravljanja kulturnom baštinom postoje devet osnovnih karakteristika koje su zajedničke različitim sustavima upravljanja. Te karakteristike mogu se grupirati u tri kategorije: tri elementa (pravni okvir, institucionalni okvir i resurse), tri procesa (planiranje, implementacija i nadzor) i tri rezultata (ishodi, izlazi i poboljšanja). Ove

komponente često djeluju na makro razini, na primjer u nacionalnom kontekstu, budući da mnogi sustavi upravljanja obuhvaćaju više od jednog dobra ili veliko geografsko područje. U drugim slučajevima, mogu djelovati na regionalnoj razini ili na pojedinačnom dobru koje ima prilagođen sustav upravljanja. Hibridni pristup je najčešća situacija, u kojoj neki elementi djeluju na nacionalnoj razini (npr. pravni okvir), dok drugi djeluju na razini lokaliteta ili regije (npr. procesi upravljanja baštinom) (UNESCO, 2013a).

Glavni cilj procesa planiranja upravljanja je strateška dugoročna zaštita kulturnih baštinskih lokaliteta. Osnovni dio ovog procesa je razvijanje okvira za donošenje odluka i upravljanje promjenama na određenom kulturnom dobru. Kada se ovaj okvir dokumentira, zajedno s ciljevima upravljanja, zadacima i akcijama koje su određene kolektivnim naporom svih uključenih u upravljanje kulturnim dobrom, on se naziva plan upravljanja. U suštini, plan upravljanja je dokument za vođenje koji se razvija unutar određenog sustava upravljanja i opisuje ga. To je važan alat za sve faze ciklusa upravljanja (planiranje, provedbu, nadzor) na kulturnom dobru i potrebno ga je periodično pregledavati i obnavljati. Plan upravljanja je relativno novi alat koji određuje i uspostavlja odgovarajuću strategiju, ciljeve, akcije i strukture za provedbu u svrhu upravljanja i, gdje je primjenjivo, razvoja kulturne baštine na učinkovit i održiv način, kako bi se očuvale njezine vrijednosti za sadašnju i buduću uporabu i vrednovanje. Ovaj plan usklađuje i koordinira potrebe kulturne baštine s potrebama "korisnika" baštine te odgovarajućih vladinih i/ili privatnih/zajedničkih tijela. Kontekst i priroda plana upravljanja znatno variraju, ovisno o vrsti imovine. Na primjer, plan upravljanja za arheološko nalazište ili urbano središte bio bi složeniji od onog za pojedinačnu zgradu. Plan upravljanja također će ovisiti o karakteru primarnog sustava upravljanja (UNESCO, 2013a).

Održivo upravljanje kulturnom baštinom predstavlja izazov za suvremenu civilizaciju usmjerenu k maksimizaciji profita, bez razmatranja dugoročnih posljedica na kvalitetu života lokalne zajednice, okoliš i kulturne krajolike. Sve veći izazovi javljaju se posebno u kontekstu ugroženosti kulturne baštine; nestankom lokalnih jezika, običaja, tradicija, kao i devastacijom materijalne kulturne baštine. Poštivanje vrijednosti kulturne baštine i kulturne raznolikosti doprinosi adekvatnoj valorizaciji baštine i olakšava implementaciju koncepta održivog razvoja u lokalnim zajednicama. Kulturna baština, kao integralni dio kulturnog i kreativnog sektora, može igrati značajnu ulogu u

ekonomiji lokalne zajednice kroz razvoj poduzetništva u kulturi, stvaranje novih, raznovrsnih radnih mjesta, revalorizaciju tradicionalnih zanata, uvođenje inovativnih metoda rada i sl. Upravljanje kulturnom baštinom, u kontekstu održivog razvoja, preusmjereno je s pojedinih objekata baštine na prirodno i socio-ekonomsko okruženje u kojem takva baština postoji. Stoga, upravljanje kulturnom baštinom u funkciji održivog turizma uključuje razumijevanje ekonomskih značajki i specifičnosti, demografskih trendova, društvenih promjena i događaja u lokalnoj zajednici. U procesu upravljanja potrebno je uključiti, direktno i indirektno, različite dionike (kulturne institucije, lokalne/regionalne vlasti, državu, poduzetnike, nevladine organizacije, građane) kao i pravilnu valorizaciju tradicionalnih znanja i vrijednosti. Zbog kompleksne međusobne povezanosti i interakcije ovih čimbenika, stvaranje i implementacija sustava održivog upravljanja predstavlja stalni izazov. U kontekstu održivog turizma, temeljna paradigma upravljanja kulturnom baštinom se promijenila; baština se štiti kroz konzervaciju ne samo zbog svoje inherentne vrijednosti, već i zbog šire društvene i ekonomske svrhe, a ovaj proces treba uključivati različite dionike. Upravljanje kulturnom baštinom bi trebalo biti proaktivno, uzimajući u obzir dugoročne učinke te predstavlja zahtjevan i izazovan proces, no ono doprinosi njenom očuvanju i revitalizaciji, potiče ekonomski razvoj i doprinosi jačanju društvenog kapitala i zaštiti okoliša (Afrić Rakitovac, 2017).

2.3 Turistička valorizacija kulturne baštine

Rastom kulturnog turizma i broja kulturnih turista, brojne destinacije suočavaju se sa sve većim izazovima održivog upravljanja i valorizacije kulturne baštine. Izazov s kojim se suočava kulturni turizam je pronaći ravnotežu između turizma i upravljanja kulturnom baštinom, odnosno između konzumiranja vanjskih vrijednosti od strane turista i očuvanja unutarnjih vrijednosti od strane upravitelja kulturne baštine. Pojava turizma kao zainteresirane i legitimne skupine korisnika učinila je postupak upravljanja i valorizacije kulturnim resursima još zahtjevnijim. Održiva turistička valorizacija kulturne baštine može se postići jedino zajedničkim interesima i ciljevima turističkog i kulturnog sektora (Richards, 2007).

Upravljanje kulturnom baštinom je širi koncept koji obuhvaća organizacijske, pravne i administrativne aktivnosti za očuvanje i održavanje baštine, dok se valorizacija odnosi

na procese koji tu baštinu čine prepoznatljivom i korisnom u suvremenom društvu. Valorizacija kulturne baštine predstavlja proces fokusiran na prepoznavanje i povećanje vrijednosti kulturnih dobara. Ona uključuje procese koji kulturnu baštinu čine relevantnom i korisnom u suvremenom kontekstu, često kroz njenu integraciju u ekonomske, turističke ili obrazovne aktivnosti. Valorizacija teži tome da kulturna baština postane resurs koji doprinosi ekonomskom razvoju i društvenoj koheziji, te da se osvijesti njena važnost za identitet i zajednicu.

Turistička, a ujedno i gospodarska valorizacija kulturne baštine, odnosi se prije svega na upotrebu kulturnih resursa za poticanje ekonomskog razvoja primjenjujući različite modele razvoja turističkih atrakcija i aktivnosti koje su usmjerene na promoviranje i interpretaciju kulturnih resursa. Cilj je privući posjetitelje, povećati njihov interes i pružiti im značajna iskustva, a sami proces valorizacije kulturne baštine može rezultirati i kreiranjem novih poslovnih prilika, generiranjem prihoda i jačanjem lokalne ekonomije. Uvođenje kulturne baštine u turističku ponudu može diversificirati ekonomske aktivnosti turističkih destinacija, potičući razvoj turizma posebnih interesa, prije svega kulturnog, kreativnog, književnog turizma, kao i ostalih srodnih oblika turizma posebnih interesa (Jelinčić, 2009; Jelinčić, 2010; Urošević i Afrić Rakitovac, 2017).

Turistički resursi su ključni motivi za dolazak turista jer čine osnovu za stvaranje turističkih atrakcija u destinacijama. Iako resursi sami po sebi nisu atrakcije, njihova valorizacija omogućava njihovo oblikovanje u turističke atrakcije. Turistički resursi predstavljaju potencijale ili "sirovine" koje se koriste uz pomoć znanja, iskustava i menadžerskih vještina za stvaranje atrakcija. Oni su dio šireg spektra resursa u destinaciji i ne čine automatski turističke atrakcije. Da bi resursi postali prepoznatljivi, dostupni i korisni u turizmu, potrebno ih je preoblikovati, što se naziva turističkom valorizacijom, a taj proces spada u područje turističkog menadžmenta. Resursi su osnovni elementi turističkog proizvoda, dok atrakcije predstavljaju glavni motiv za dolazak turista. Turistički resursi su podložni promjenama turističkih trendova, a razvoj turizma ima dijalektičku vezu s razvojem društva. Povijest pokazuje kako su se mijenjala očekivanja turista, a današnji turizam zahtijeva autentične doživljaje i kontakt s lokalnim stanovništvom. Iako destinacija može imati mnoge komparativne prednosti, to ne garantira jedinstvene konkurentske prednosti na tržištu. Uloga turističkog menadžmenta u valorizaciji resursa je ključna, jer se resursi trebaju razviti i prilagoditi kako bi zadovoljili potrebe turista. Resursi tako postaju korisni za turizam samo kada

se u njih ulože znanje, tehnologija i ciljevi. Turistička valorizacija je složen i zahtjevan proces za turistički menadžment, koji se odvija kroz nekoliko ključnih faza. Prva faza, prepoznavanje resursa, uključuje identifikaciju potencijalnih resursa temeljenih na tržišnim pokazateljima, trendovima i konkurenciji. Ova faza zahtijeva pažljivo proučavanje, jer se interesi prema turističkim resursima mijenjaju s vremenom; dok su nekad popularni bili sunce i more, danas sve više privlače tradicija, kultura, zdravlje, baština i gastronomija. U drugoj fazi, analiza, potrebno je vrednovati identificirane resurse iz tri perspektive: njihove unutarnje vrijednosti, u odnosu na konkurenciju i prema tržištu i trendovima. Ova analiza omogućuje razumijevanje stvarne vrijednosti resursa i njegove uloge u lokalnom kontekstu. Treća faza, artikulacija, odnosi se na oblikovanje jasnog imidža resursa koji se potom komunicira ciljnom tržištu. Važno je imati precizan i prepoznatljiv imidž kako bi se postigla konkurentna prednost. Česta greška u ovoj fazi je nesklad između vlastite percepcije resursa i percepcije turista, što može smanjiti konkurentnost. Također, kopiranje uspješnih primjera iz drugih okruženja može narušiti jedinstvenost resursa. Četvrta faza, komunikacija, zahtijeva prijenos artikulirane informacije do ciljnih tržišta i aktivno praćenje povratnih informacija. Ova povratna informacija pomaže u prilagodbi imidža resursa prema potrebama tržišta. Nakon toga slijedi faza razvoja, koja uključuje integraciju nove atrakcije u postojeću turističku ponudu i njezinu projiciranost u budućnost uz praćenje trendova i potražnje. Posljednja faza, marketing, usredotočuje se na prilagodbu marketinških strategija prema ciljnim tržištima i važnost uključivanja lokalne zajednice i zaposlenika u marketinški proces. Uspješnost valorizacije resursa izravno utječe na konkurentnost destinacije i njezin dugoročni razvoj (Magaš, Vodeb i Zadel, 2018).

Proces valorizacije turističkih resursa koji ističu Magaš, Vodeb i Zadel (2018) primjenjuje se i na samu valorizaciju kulturne baštine. Proces valorizacije kulturne baštine započinje identifikacijom kulturnih resursa. Ovdje se prepoznaju i katalogiziraju elementi kulturne baštine koji imaju potencijal za turističku valorizaciju. Ti resursi mogu uključivati povijesne zgrade, muzejske kolekcije, tradicionalne običaje ili lokalne umjetničke forme. Na ovom stadiju ključna je fokus na autentičnost i značaj tih resursa, kao i njihova potencijalna privlačnost za turiste. Nakon što su resursi identificirani, slijedi vrednovanje. Ovo je faza u kojoj se kulturna baština analizira iz više perspektiva. U prvom redu, promatra se vlastita vrijednost resursa u kontekstu lokalnog identiteta, povijesti i tradicije. Zatim, uspoređuje se s konkurencijom, što uključuje pregled sličnih

resursa u drugim destinacijama i njihovu jedinstvenost ili nedostatak. Na kraju, razmatra se kako resurs odgovara tržišnim trendovima i interesima potencijalnih posjetitelja. Ova faza pomaže u utvrđivanju stvarne vrijednosti resursa i njegove sposobnosti da privuče turiste. Sljedeći korak je artikulacija. Ovdje se razvija jasna slika i imidž resursa koji će biti komuniciran potencijalnim posjetiteljima. Artikulacija uključuje kreiranje informativnih materijala, označavanje i interpretaciju resursa na način koji naglašava njegove posebne karakteristike i značaj. Bitno je da imidž bude dosljedan i autentičan kako bi se izbjeglo prekomjerno prilagođavanje koje može narušiti originalni karakter resursa. Nakon što je resurs artikuliran, dolazi faza komunikacije. Ova faza uključuje širenje informacija o kulturnom resursu putem različitih komunikacijskih kanala, kao što su društvene mreže, turističke brošure i web stranice. Važno je pratiti reakcije publike i povratne informacije kako bi se razumjelo kako su informacije primljene i, po potrebi, izvršile korekcije. Ova interakcija između ponude i potražnje omogućuje prilagodbu strategije promocije kako bi se bolje zadovoljile potrebe tržišta. Razvoj predstavlja fazu u kojoj se kulturna baština integrira u postojeću turističku ponudu destinacije. Ovdje se radi na usklađivanju novog resursa s drugim turističkim atrakcijama i infrastrukturom kako bi se stvorila koherentna turistička iskustva. To također uključuje planiranje budućnosti resursa, praćenje trendova i prilagodbu na temelju povratnih informacija od posjetitelja. U ovoj fazi, vizionarstvo i proaktivnost su ključni za uspješno uključivanje resursa u turističku ponudu. Na kraju, marketing predstavlja fazu u kojoj se razvijaju strategije za tržišno pozicioniranje kulturnog resursa. Ova faza uključuje prilagodbu marketinških taktika specifičnim potrebama ciljanih tržišta i osiguranje da svi članovi turističke zajednice razumiju svoju ulogu u promociji. Interni marketing, koji uključuje motiviranje zaposlenika i uključivanje lokalne zajednice, također je ključan za uspjeh, jer kvalitetno iskustvo turista ovisi o entuzijazmu i angažmanu svih aktera (Magaš, Vodeb i Zadel, 2018).

Turistička valorizacija kulturne baštine pruža značajne prednosti za lokalne zajednice, ekonomski razvoj i kulturno očuvanje. Kroz pažljivo planiranje i implementaciju strategija, kulturna baština može postati ključni faktor u stvaranju održivih i uspješnih turističkih destinacija. S obzirom na sve prednosti, važno je pristupiti valorizaciji s jasno definiranim ciljevima i praksama koje osiguravaju dugoročni uspjeh i očuvanje kulturnih resursa. Održivim turizmom može se pomoći razvoju primjerenih dugoročnih rješenja

za turističke destinacije s prirodnim i kulturnim vrijednostima. Održivi turizam teži uspostavljanju potpore razvoju turističkog gospodarstva osiguravajući potrebnu zaštitu kulturne baštine. Turizam neće biti moguć na nekim prirodnim ili povijesnim lokalitetima ako je nekompatibilan s njihovim posebnim vrijednostima ili ako se kosi s ciljevima zaštite tih lokaliteta. Razvoj održivog turizma može biti idealan način da se baštinskim lokalitetima osigura održivost, a kulturna baština se putem održive turističke valorizacije štiti od propadanja (Carić, 2006; Jelinčić, 2009). Afrić Rakitovac (2017) ističe kako bi se prema Hallu i Testoniju (2004) revitalizacija kulturne baštine u funkciji održivog turizma trebala temeljiti na sljedećim načelima: prepoznavanje važnosti baštinskih mjesta (s aspekta kulture, povijesti, društva, gospodarstva i okoliša); briga o baštinskim mjestima, njihova pravilna valorizacija i očuvanje; razvijanje međusobno korisnih partnerstava koja uključuju različite dionike (lokalna vlast, poduzetnici, javne institucije, sveučilišta, nevladine organizacije itd.); uključivanje pitanja baštine u poslovno planiranje; investiranje u ljude i mjesta kroz obrazovanje i obuku dionika, promicanje lokalnih proizvoda i usluga itd.; odgovorno marketing i promocija proizvoda i usluga; visokokvalitetna iskustva posjetitelja te poštivanje prava i obveza lokalne zajednice.

3 ODRŽIVO UPRAVLJANJE LOKALITETIMA SVJETSKE BAŠTINE ČOVJEČANSTVA

Zbog važnog geopolitičkog položaja i burne multikulturalne povijesti, na mostu i raskršću Istoka i Zapada, tromeđi srednjoeuropske, mediteranske i balkanske kulture, Hrvatska je prepoznatljiva po svojoj raznolikoj i jedinstvenoj kulturnoj baštini. Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO) proglasila je 10 lokaliteta u Hrvatskoj Svjetskom baštinom, prepoznajući njihovu izvanrednu univerzalnu vrijednost. Većina hrvatskih lokaliteta Svjetske baštine nalaze se na Jadranskoj obali, u destinacijama koje se suočavaju s izazovima prekomjernog turizma, visoke sezonalnosti i pritiscima na jedinstvene lokalne resurse. Negativni utjecaji prekomjernog turizma na hrvatske lokalitete Svjetske baštine izazivaju rastuću zabrinutost s brojnim izazovima za njihovo očuvanje i upravljanje.

U sljedećim potpoglavljima definira se Svjetska baština čovječanstva i lokaliteti Svjetske baštine u Hrvatskoj i analizira se odnos upravljanja lokalitetima Svjetske baštine i održivog turizma. Upravljanje lokalitetima Svjetske baštine i promicanje održivog turizma međusobno su povezani procesi koji imaju ključnu ulogu u očuvanju i promicanju kulturne i prirodne baštine turističkih destinacija. Ovaj konceptualni okvir predstavlja teorijsku osnovu za razumijevanje složene dinamike i ključnih načela na kojima se temelji upravljanje lokalitetima Svjetske baštine za održivi turistički razvoj.

3.1 Svjetska baština čovječanstva

Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO) osnovana je 16. studenog 1945., u svijetu koji se tek počeo oporavljati od razaranja Drugog svjetskog rata. UNESCO je nastao kao dio šireg napora za sprječavanje budućih sukoba, promovirajući suradnju među narodima kroz obrazovanje, znanost, kulturu i komunikaciju. Njegovi osnivači vjerovali su da politički i ekonomski dogovori nisu dovoljni za postizanje trajnog mira, već da je potrebno izgraditi čvrste temelje intelektualne i moralne solidarnosti čovječanstva. Od svojih početaka, UNESCO je postao ključni akter u oblikovanju globalnih politika u područjima obrazovanja, znanosti i kulture. Tijekom prvih godina rada, UNESCO je usmjeren na obnovu obrazovnih institucija, knjižnica i muzeja uništenih tijekom rata. Postupno, njegov mandat se proširio na razna područja kao što su prirodne i društvene znanosti, kultura i

komunikacija, te su uspostavljeni standardi i programi koji su imali dalekosežan utjecaj na globalnoj razini. Glavni ciljevi UNESCO-a temelje se na promicanju mira, održivog razvoja i ljudskih prava putem međunarodne suradnje u obrazovanju, znanosti, kulturi i komunikaciji. UNESCO nastoji izgraditi mir kroz intelektualnu i moralnu solidarnost čovječanstva, a njegovi specifični ciljevi uključuju: obrazovanje za sve, zaštita kulturne baštine, promicanje slobode izražavanja, znanstvena suradnja za održivi razvoj, izgradnja kulturne raznolikosti i međukulturnog dijaloga. UNESCO-ova vizija počiva na ideji da trajni mir mora biti utemeljen na intelektualnoj i moralnoj solidarnosti čovječanstva. Ova vizija oblikuje rad organizacije u svim njezinim područjima djelovanja. Organizacija je uspostavila standarde i politike koje oblikuju obrazovne sustave, znanstvena istraživanja, kulturne prakse i komunikacijske tehnologije diljem svijeta. Jedan od najvažnijih doprinosa UNESCO-a je razvoj međunarodnih normi za zaštitu kulturne baštine, što je dovelo do uspostave Popisa svjetske baštine, koja danas obuhvaća više od tisuću lokaliteta širom svijeta (UNESCO, 2024a).

Jedan od najvažnijih programa UNESCO-a je Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (UNESCO, 1972) koja je postavila temelje za zaštitu i očuvanje kulturnih i prirodnih lokaliteta od univerzalne vrijednosti diljem svijeta, stvarajući Popis svjetske baštine. Lokaliteti Svjetske baštine čovječanstva su mjesta koja su upisana na UNESCO-ovu Popis svjetske baštine zbog njihove iznimne kulturne, povijesne, estetske, znanstvene ili prirodne vrijednosti za čovječanstvo.

Događaj koji je izazvao posebnu međunarodnu zabrinutost bila je odluka o izgradnji Asuanske visoke brane u Egiptu, koja bi poplavila dolinu hramova Abu Simbel, blago drevne egipatske civilizacije. Godine 1959., nakon apela vlada Egipta i Sudana, UNESCO je pokrenuo međunarodnu kampanju za zaštitu. Arheološka istraživanja na područjima koja su trebala biti poplavljena su ubrzana. Iznad svega, hramovi Abu Simbel i Philae su rastavljeni, premješteni na suho tlo i ponovno sastavljeni. Kampanja je koštala oko 80 milijuna američkih dolara, od čega je polovicu doniralo oko 50 zemalja, pokazujući važnost solidarnosti i zajedničke odgovornosti nacija u očuvanju izuzetnih kulturnih lokaliteta. Njezin uspjeh doveo je do drugih kampanja zaštite, kao što su spašavanje Venecije i njezine lagune (Italija) te arheoloških ruševina u Moenjodaru (Pakistan), kao i obnova hramova Borobudur (Indonezija). Kao rezultat toga, UNESCO je, uz pomoć Međunarodnog vijeća za spomenike i lokalitete (ICOMOS), pokrenuo pripremu nacrtu konvencije o zaštiti kulturne baštine. Ideja o

kombiniranju očuvanja kulturnih lokaliteta s onima prirode dolazi iz Sjedinjenih Američkih Država. Na konferenciji u Bijeloj kući u Washingtonu, D.C., 1965. pozvano je na stvaranje Svjetskog fonda za baštinu koji bi potaknuo međunarodnu suradnju za zaštitu „najljepših svjetskih prirodnih i povijesnih lokaliteta za sadašnjost i budućnost svih svjetskih građana“. Godine 1968., Međunarodna unija za očuvanje prirode (IUCN) razvila je slične prijedloge za svoje članove. Ti prijedlozi su predstavljani na Konferenciji Ujedinjenih naroda o ljudskom okolišu 1972. u Stockholmu. Na kraju je postignut jedinstveni tekst koji su sve strane prihvatile. Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine usvojena je na Generalnoj konferenciji UNESCO-a 16. studenog 1972. Ista Generalna konferencija usvojila je 16. studenog 1972. Preporuku o zaštiti kulturne i prirodne baštine na nacionalnoj razini. Konvencija je ratificirana 1975., a iste godine donesen je i popis lokaliteta svjetske baštine u opasnosti. Godine 1978. donesena je odluka o prvom popisu lokaliteta te kriteriji upisa³, a otočje Galapagos bio je prvi od 12 lokaliteta upisanih na Popis. UNESCO je 1984. pokrenuo inicijativu za uključivanje prirodnih lokacija i kulturnih krajolika u Popis svjetske baštine. Ova promjena omogućila je proširenje zaštite na različite vrste baštine i ekosustava, prepoznajući njihovu ulogu u očuvanju biološke raznolikosti i kulturnih identiteta. Na Konferenciji UN-a o okolišu i razvoju koja se održala u Rio de Janeiru 1992., Konvencija je dobila dodatni značaj kroz integraciju načela održivog razvoja. Ovaj korak istaknuo je važnost usklađivanja zaštite kulturne i prirodne baštine s ciljevima održivog razvoja. Povodom 30. obljetnice Konvencije, 2002., usvojena je Deklaracija u Budimpešti kojom se pozvalo na uključivanje svih ključnih dionika u zaštitu i očuvanju kulturne baštine kroz četiri strateška cilja (4 Cs): povjerenje, zaštita, razvijanje kapaciteta i komunikacija. Godine 2007. došlo je do razvoja novih strateških ciljeva, 5 Cs, pri čemu je istaknuta važnost lokalne zajednice u zaštiti lokaliteta Svjetske baštine. Varšavske preporuke (Warsaw Recommendation) usvojene su 2017. kao rezultat konferencije koja se održala u Varšavi, u organizaciji UNESCO-a i drugih partnera. Ove preporuke odnose se na očuvanje i obnovu kulturne baštine, posebno nakon sukoba i katastrofa. Naglasak je stavljen na važnost integriranja očuvanja baštine u procese urbanog planiranja i obnove te na potrebu međunarodne suradnje i tehničke

³ O kriterijima upisa vidi u: UNESCO World Heritage Centre (2023). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: UNESCO World Heritage Centre. Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>.

podrške kako bi se osigurala zaštita kulturne baštine u takvim izazovnim okolnostima. Preporuke također potiču zemlje članice UNESCO-a da osiguraju primjenu ovih smjernica u praksi kako bi se dugoročno očuvala kulturna baština (UNESCO, 2024b).

Lokaliteti svjetske baštine mogu biti kulturni, prirodni ili mješoviti:

- Kulturni lokaliteti uključuju povijesne građevine, spomenike, gradove, arheološka nalazišta i kulturne krajolike. Ovi lokaliteti često svjedoče o ljudskoj povijesti, umjetničkim dostignućima i kulturnom identitetu.
- Prirodni lokaliteti obuhvaćaju nacionalne parkove, rezervate, planine, jezera, rijeke, šume i druge prirodne pejzaže koji su izuzetni zbog svoje ljepote, geoloških osobitosti, bioraznolikosti ili ekološke važnosti.
- Mješoviti lokaliteti sadrže i kulturne i prirodne elemente, te su često primjer harmonije između čovjeka i prirode.

Upisivanje lokaliteta na Popis svjetske baštine zahtijeva opsežan proces nominacije koji uključuje pripremu detaljne dokumentacije, ocjenu stručnjaka i konačno odobrenje od strane Odbora za svjetsku baštinu. Države članice UNESCO-a podnose nominacije za lokalitete koje smatraju vrijednima međunarodne zaštite, pri čemu moraju dokazati univerzalnu vrijednost predloženih lokaliteta, te njihove kriterije i strategije očuvanja. Jednom upisani na Popis svjetske baštine, lokaliteti dobivaju međunarodno priznanje, kao i podršku za očuvanje i zaštitu. Međutim, s tim dolazi i odgovornost zemalja domaćina da osiguraju održivo upravljanje i očuvanje ovih lokaliteta, kako bi se očuvali za buduće generacije. UNESCO pruža tehničku pomoć, stručne savjete i financijsku podršku, posebice za lokalitete koji su ugroženi, na tzv. Popis svjetske baštine u opasnosti. Očuvanje ovih lokaliteta često uključuje složene izazove, uključujući urbani razvoj, turizam, klimatske promjene i prirodne katastrofe. UNESCO promovira principe održivog razvoja u upravljanju svjetskom baštinom, potičući lokalne zajednice, vlade i međunarodne organizacije na suradnju u očuvanju ovih vrijednih resursa (UNESCO, 2024a). Samo države koje su potpisale Konvenciju o svjetskoj baštini, obvezujući se na zaštitu svoje prirodne i kulturne baštine, mogu podnijeti prijedloge za nominaciju lokaliteta na svom teritoriju na razmatranje za uključivanje na UNESCO-ov Popis svjetske baštine. Proces upisa lokaliteta sadrži nekoliko ključnih koraka:

1. Tentativna lista: Prvi korak koji država mora poduzeti jest sastavljanje „inventara“ svojih važnih prirodnih i kulturnih lokaliteta unutar svojih granica. Taj

inventar poznat je kao Tentativna lista i pruža pregled lokaliteta koje država može odlučiti nominirati za upis u sljedećih pet do deset godina, a može se ažurirati u bilo kojem trenutku. Ovo je važan korak jer Odbor za svjetsku baštinu ne može razmatrati nominaciju za upis na Popis svjetske baštine ako lokalitet već nije uključen na Tentativnu listu države.

2. Nominacijski dosje: Nakon pripreme Indikativne liste i odabira lokaliteta s nje, država stranka može planirati kada će predstaviti nominacijski dosje. Centar za svjetsku baštinu pruža savjete i pomoć državi stranci u pripremi ovog dosjea, koji treba biti što iscrpniji, s uključenom potrebnom dokumentacijom i kartama. Nominacija se podnosi Centru za svjetsku baštinu na pregled kako bi se provjerilo je li potpuna. Kada je nominacijski dosje potpun, Centar za svjetsku baštinu šalje ga odgovarajućim Savjetodavnim tijelima na evaluaciju.
3. Savjetodavna tijela: Nominirani lokalitet neovisno ocjenjuju dva Savjetodavna tijela ovlaštena Konvencijom o svjetskoj baštini: Međunarodno vijeće za spomenike i spomeničke cjeline (ICOMOS) i Međunarodna unija za očuvanje prirode (IUCN), koja Odboru za svjetsku baštinu pružaju evaluacije nominiranih kulturnih i prirodnih lokaliteta. Treće Savjetodavno tijelo je Međunarodni centar za proučavanje očuvanja i restauracije kulturnih dobara (ICCROM), međuvladina organizacija koja Odboru pruža stručno savjetovanje o očuvanju kulturnih lokaliteta, kao i o aktivnostima obuke.
4. Odbor za svjetsku baštinu: Nakon što je lokalitet nominiran i evaluiran, konačnu odluku o njegovom upisu donosi međuvladin Odbor za svjetsku baštinu. Odbor se sastaje jednom godišnje kako bi odlučio koji će lokaliteti biti upisani na Popis svjetske baštine. Također, može odgoditi svoju odluku i zatražiti dodatne informacije o lokalitetima od država stranaka.
5. Kriteriji za odabir: Da bi bili uključeni na Popis svjetske baštine, lokaliteti moraju imati izuzetnu univerzalnu vrijednost i ispunjavati barem jedan od deset kriterija za odabir. Ovi kriteriji objašnjeni su u Operativnim smjernicama za provedbu Konvencije o svjetskoj baštini, koje, uz tekst Konvencije, predstavljaju glavni radni alat na području svjetske baštine. Kriteriji se redovito revidiraju od strane Odbora kako bi odražavali evoluciju samog koncepta svjetske baštine (UNESCO, 2024c).

Do 2024. na Popisu svjetske baštine upisano je sveukupno 1223 lokaliteta; 49 transnacionalnih, 56 u opasnosti, 952 kulturna lokaliteta, 231 prirodna lokaliteta te 40 mješovitih. Na prvome mjestu, kao država s najviše upisanih lokaliteta, nalazi se Italija sa 60 lokaliteta, a slijede ju Kina s 59 i Njemačka s 54 lokaliteta (UNESCO, 2024d).

3.2 Lokaliteti Svjetske baštine u Hrvatskoj

Smještena na raskrižju srednje i jugoistočne Europe na Jadranskom moru, hrvatska kultura i njezina kulturna baština odraz su različitih višestoljetnih utjecaja mnogih civilizacija, uključujući Ilire, Rimljane, Bizant, Mletačku Republiku, Austro-Ugarsku Monarhiju i Osmanlije. Hrvatsku karakterizira bogata raznolikost kulturnih krajolika i povijesnih gradova, obilježenih osebujnim povijesnim jezgrama i jedinstvenim prirodnim i kulturnim naslijeđem, koje je sve više suočeno s prednostima i nedostacima prekomjernog turizma i njegovim utjecajem na održivi razvoj.

Hrvatska kulturna baština, koju čine materijalna i nematerijalna dobra, skup je svih običaja, tradicija, praksi i dobara u hrvatskoj povijesti koju smo naslijedili od svojih predaka (Blažeković, 2023). Na trećoj UNESCO-voj sjednici 1979. prva tri hrvatska lokaliteta upisana su na Popis svjetske baštine: Povijesna jezgra Splita s Dioklecijanovom palačom, Dubrovnik i Nacionalni park Plitvička jezera, a do danas je upisano sveukupno 31 nepokretno i nematerijalno kulturno dobro. Na Popisu svjetske baštine danas se nalazi 10 lokaliteta: Nacionalni park Plitvička jezera (1979.), Povijesna jezgra Splita s Dioklecijanovom palačom (1979.), Stari grad Dubrovnik (1979.), Biskupski kompleks Eufrazijeve bazilike u povijesnoj jezgri Poreča (1997.), Povijesni grad Trogir (1997.), Katedrala sv. Jakova u Šibeniku (2000.), Starogradsko polje (2008.), Srednjovjekovni nadgrobni spomenici stećci (2016.), Mletačka obrambena djela između 15. i 17. stoljeća (2017.) i Prašume bukve Karpata i drugih regija Europe (2017.) (Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, 2024).

Republika Hrvatska dugi niz godina, a posebno od ratifikacije UNESCO-ove Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine 2005., intenzivno provodi aktivnosti valorizacije, popisivanja, dokumentiranja i promidžbe nematerijalne kulturne baštine. Kao središnje tijelo za provođenje Konvencije iz 2003., Ministarstvo kulture i medija upisalo je više od 200 nematerijalnih kulturnih dobara u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, od kojih je 21 upisano na tri UNESCO-ova popisa nematerijalne

kulturne baštine čovječanstva: Reprezentativni popis nematerijalne baštine čovječanstva (19 dobara), Popis nematerijalne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita (1 dobro) i Registar najboljih praksi očuvanja nematerijalne baštine (1 dobro). Taj je uspjeh rezultat suradnje Ministarstva kulture, njegovih stručnih službi Uprave za zaštitu kulturne baštine i Službe za UNESCO, Hrvatskoga povjerenstva za UNESCO, Povjerenstva za nematerijalnu baštinu te stručnjaka iz različitih znanstvenih institucija s nositeljima tih tradicija. Na Reprezentativnom popisu nematerijalne baštine čovječanstva upisana su sljedeća kulturna dobra:

1. Godišnji pokladni ophodi zvončara s područja Kastavštine (2009.)
2. Čipkarstvo u Hrvatskoj (2009.)
3. Godišnji proljetni ophod Kraljice ili Ljelje iz Gorjana (2009.)
4. Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja (2009.)
5. Procesija za križen na otoku Hvaru (2009.)
6. Umijeće izrade tradicijskih drvenih dječjih igračaka s područja Hrvatskog zagorja (2009.)
7. Festival sv. Vlaha, zaštitnika Dubrovnika (2009.)
8. Medičarski obrt na području sjeverne Hrvatske (2010.)
9. Sinjska alka, viteško natjecanje u Sinju (2010.)
10. Nijemo kolo iz Dalmatinske zagore (2011.)
11. Bećarac, vokalno-instrumentalni napjev iz Slavonije, Baranje i Srijema (2011.)
12. Klapsko pjevanje (2012.)
13. Mediteranska prehrana na hrvatskom Jadranu, njegovoj obali, otocima i dijelom zaleđa (2013.)
14. Međimurska popevka (2018.)
15. Umijeće suhozidne gradnje (2018.)
16. Umijeće sokolarenja (2021.)
17. Tripundanske svečanosti i kolo Sv. Tripuna – tradicije bokeljskih Hrvata u Hrvatskoj (2022.)
18. Tradicije uzgoja lipicanca (2022.)
19. Transhumanca – sezonska seoba stoke (2023.) (Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, 2024).

Danas je turizam ključni dio gospodarskog krajolika Hrvatske. Prema podacima ETC-a (2024), u 2019., prije pandemije COVID-19, turistički sektor činio je približno 25%

hrvatskog BDP-a, što ističe njegov značajan doprinos i svrstava Hrvatsku među zemlje s najvećom ovisnošću o turizmu u Europi. Prihodi od turizma pomažu podržati niz industrija, uključujući ugostiteljstvo, transport, maloprodaju i prehrambene usluge, potičući gospodarski rast i razvoj diljem zemlje. Turizam promiče regionalni razvoj u Hrvatskoj poticanjem infrastrukturnih poboljšanja i ulaganja u manje razvijena područja. S druge strane, ubrzani razvoj turizma u Hrvatskoj doveo je do razvoja destinacija s prekomjernim turizmom s visokom sezonalnošću, što je dovelo do narušavanja svakodnevnog života lokalnih zajednica i pritiska na osjetljive kulturne i prirodne resurse, posebno na lokalitetima od izuzetne univerzalne vrijednosti upisanim na Popis svjetske baštine.

Najpopularnije turističke destinacije u Hrvatskoj, koje nose titulu Svjetske baštine, poput Dubrovnika, Splita i Poreča, suočavaju se s velikim gužvama, osobito tijekom vrhunca turističke sezone. Prenapučenost uzrokuje probleme i za lokalno stanovništvo i za turiste, koji se suočavaju s dugim redovima i pretrpanim atrakcijama. Osim toga, prometne gužve postaju značajan problem jer ceste i ulice, dizajnirane za manji broj korisnika, teško podnose priljev turističkih vozila. Također, nedostatak adekvatnih parkirnih mjesta na rubovima povijesnih centara dodatno pogoršava problem prekomjernog turizma. Visoka potražnja za turizmom postupno je pretvorila povijesne jezgre u turističke enklave, smanjujući kvalitetu života lokalnih zajednica. Ove zone, potaknute rastom cijena nekretnina, često svjedoče kako lokalno stanovništvo prodaje ili iznajmljuje svoje nekretnine i iseljava se. Posljedično, te se nekretnine pretvaraju u hotele i druge turističke smještaje. Povijesne gradske jezgre gube svoje stambene i radne funkcije, postajući muzeji na otvorenom s poslovima koji isključivo opslužuju turiste. Dodatno, hrvatska obala suočava se s problemima ilegalne i neprimjerene gradnje turističkog smještaja, često neusklađenog s lokalnom arhitekturom i krajolikom. Dok su lokaliteti Svjetske baštine dobro održavani, njihova okolna područja, osobito u mjestima poput Poreča, Šibenika, Splita, Hvara i Plitvičkih jezera, suočena su s lošim urbanim planiranjem i organizacijom prometa, što dovodi do prirodne i urbane degradacije (Kordej-De Villa i Šulc, 2021).

Lokalitetima Svjetske baštine u Hrvatskoj upravlja se na nekoliko različitih načina, a razlikuju se značajno u pogledu svojih funkcija i razine posjećenosti. Nacionalni i prirodni parkovi upravljaju vlastitim javnim ustanovama i imaju posebne prostorne planove, dok se prirodnom baštinom izvan tih parkova upravlja putem javnih ustanova

na razini županija, s ciljem zaštite prirode. UNESCO-ova kulturna baština u Hrvatskoj (osim Stećaka) smještena je unutar gradova, te njome upravljaju lokalne administrativne jedinice, čije su vlasti zadužene za upravljanje gradovima. Broj posjetitelja lokaliteta Svjetske baštine vrlo je teško procijeniti, jer se većina njih nalazi na javnim prostorima (npr. u gradovima), dok samo neki objekti zahtijevaju ulaznicu i nisu posjećeni od strane svih posjetitelja. Čak i u tim slučajevima, statistički podaci općenito nisu dostupni istraživačima. Stoga, procijenjeni broj posjetitelja uključuje registrirani broj turističkih dolazaka u lokalnim administrativnim jedinicama u kojima se nalaze UNESCO-ovi lokaliteti. Posjetitelji koji dolaze samo na jednodnevne izlete isključeni su iz procjena, jer njihovi dolasci na destinaciju obično nisu prijavljeni, iako čine prilično veliki udio ukupnih posjeta (npr. u Dubrovniku).

Lokalitete Svjetske baštine predstavljaju hrvatski povijesni gradovi, kao što su Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik i Poreč, koji imaju različite funkcije, od mjesta za življenje, smještaja za turiste (hoteli, hosteli, apartmani za najam itd.), trgovina, restorana, barova, do muzeja i drugih javnih funkcija (npr. crkve, kulturni centri, sjedišta lokalne uprave, kazališta, muzeji itd.). Kulturni turizam temeljen na UNESCO-ovim lokalitetima preklapa se s obalnim turizmom, pa je stoga nemoguće odrediti glavnu motivaciju za posjet tim lokalitetima. Samo neki lokaliteti zahtijevaju ulaznicu (npr. Dubrovačke gradske zidine (kojima upravlja Društvo prijatelja dubrovačke starine), Podrumi Dioklecijanove palače u Splitu i Splitske zidine (kojima upravljaju Muzeji grada Splita), tvrđava Kamerlengo i zvonik crkve u Trogiru). Kako navode Kordej-De Villa i Šulc (2021) Dubrovnik je najposjećeniji UNESCO-ov lokalitet u Hrvatskoj s 2.072.000 posjetitelja, od kojih dvije trećine čine turisti koji noće, a trećina dolazi na jednodnevne izlete s kruzera. Pored povijesne ulice, najpoznatiji spomenici su Gradske zidine, koje su bile među najposjećenijim turističkim atrakcijama u Hrvatskoj, s 1,3 milijuna posjetitelja u 2018. Drugi najposjećeniji grad je Split s 1.646.000 posjetitelja, s gotovo jednakim omjerom turista koji noće i posjetitelja s kruzera. Međutim, povijesni spomenici u Splitu znatno su manje posjećeni od strane turista, samo 247.000 posjetilo je Podrume Dioklecijanove palače u Splitu 2016. Obrambeni sustav Zadra danas je dosljedan dio urbanog tkiva i ima javnu funkciju (kao parkovi ili javne ulice), koji su dostupni svima. Sam grad zabilježio je 725.000 turista u 2018. – 558.000 je ostalo u destinaciji, a 167.000 dolazilo je s kruzera, ali samo ih je nekolicina aktivno posjetila utvrde. Trogir je najmanje posjećen među UNESCO-ovim gradovima baštine, s tek

147.000 registriranih dolazaka. Pojedinačni kulturni spomenici na Popisu svjetske baštine također se nalaze u obalnim gradovima (Poreč i Šibenik), gdje se kulturni turizam preklapa s mnogo intenzivnijim obalnim turizmom. Eufrazijeva bazilika u Poreču i Katedrala sv. Jakova u Šibeniku zadržale su svoje izvorne sakralne funkcije kao sjedišta biskupija, dok je Tvrđava sv. Nikole u Šibeniku otvorena za javnost 2019., nakon dvogodišnje restauracije, s glavnom namjenom za posjete. Iako su sva tri lokaliteta dostupna za posjete uz ulaznicu, statistički podaci o broju posjetitelja nisu dostupni. Ipak, ovi lokaliteti su uključeni u razgledavanje od strane mnogo većeg broja posjetitelja, s potencijalnim tržištem od najmanje 551.000 registriranih turista u Poreču i 376.000 u Šibeniku (90 posto od kojih su turisti koji noće) (Kordej-De Villa i Šulc, 2021).

3.3 Upravljanje lokalitetima Svjetske baštine za održivi turistički razvoj

Upravljanje lokalitetima Svjetske baštine i promicanje održivog razvoja turizma međusobno su povezani procesi koji imaju ključnu ulogu u očuvanju i promicanju kulturne i prirodne baštine destinacija. Ovaj konceptualni okvir pruža teorijsku osnovu za razumijevanje složenih dinamika i ključnih principa koji leže u osnovi upravljanja lokalitetima Svjetske baštine i održivog razvoja turizma. Tijekom posljednjih godina brojni su autori i međunarodne organizacije doprinijeli istraživanju ovog fenomena, kao i otvorili temeljne uvide u analizu ovog procesa (Feilden i Jokilehto, 1998; Pedersen, 2002; World Tourism Organization, 2009; UNESCO, 2013a; UNESCO, 2013b; UNWTO, 2013; UNESCO, 2015; De Ascaniis, Gravari-Barbas i Cantoni, 2018; Cravido i Santos, 2020; De Ascaniis, Gravari-Barbas i Cantoni, 2021).

Gravari-Barbas (2020b) ističe kako su se višestruki i dinamični odnosi između kulturne baštine i turizma razvili u procesu globalizacije i masifikacije turizma, uključujući hipermobilnost, multiteritorijalnost i urbanizaciju, društvene promjene, hibridizaciju stilova života i praksi, rizike povezane s okolišem i klimom, mikro i makroekonomskih promjena te evolucije digitalne tehnologije, što je ubrzalo proces „heritizacije turizma“. Ove globalne društvene promjene doprinijele su stvaranju novog „režima baštine“ u kojem se baština dinamično reinterpreterira, stavljajući kulturnu baštinu u središte društvenih, ekonomskih i kulturnih razmatranja. Na taj način kulturni/baštinski turizam

postaje sredstvo za postizanje održivih ciljeva i socijalne pravde te osiguravanje osnaživanja lokalnih zajednica.

Održivi turizam, definiran od strane UNWTO-a (2013) kao turizam koji u potpunosti uzima u obzir svoje trenutne i buduće ekonomske, socijalne i ekološke utjecaje te zadovoljava potrebe posjetitelja, industrije, okoliša i lokalnih zajednica, dobio je značajnu pažnju posljednjih desetljeća zbog rastuće potrebe za ravnotežom između ekonomskog rasta, društvenog blagostanja i zaštite okoliša u turističkoj industriji. Iako odgovorni turizam može biti pokretač održivog razvoja i očuvanja prirodne i kulturne baštine, ako se neplanirano i loše njime upravlja, može biti društveno, ekonomski i kulturno disruptivan te uzrokovati štetu i degradaciju osjetljivih ekosistema, pejzaža, spomenika i zajednica (Markham i drugi, 2016). Bordeau, Gravari-Barbas i Robinson (2017) također naglašavaju da turizam može biti disruptivan ili destruktivan fenomen, ali se može koristiti i kao instrument za održivi razvoj i međukulturni dijalog. Prema Kordej-De Villi i Šulcu (2021), zbog nedostatnosti principa održivog turizma uveden je koncept regenerativnog turizma, koji se temelji na obnovi štete nanosene prirodnom svijetu i doprinosi blagostanju te uravnoteženju potreba razvoja, rasta i očuvanja baštine. Budući da kulturna baština, osim svojih intrinzičnih vrijednosti, predstavlja i značajan resurs za održivi razvoj, uzimajući u obzir različite aspekte održivosti (ekonomski, okolišni, socio-kulturni, politički), važno je pratiti i mjeriti uspješnost održivosti kulturne baštine putem posebnog sustava pokazatelja održivosti (Jelinčić i drugi, 2022).

Dinamičan rast turizma na lokalitetima Svjetske baštine, vrlo često neplanirani i nekontrolirani, donosi sve značajnije izazove u pristupu njihova upravljanja, a istovremeno i očuvanju izvanredne univerzalne vrijednosti zbog koje su ti lokaliteti upisani na Popis svjetske baštine. Njihov integritet i autentičnost moraju se zaštititi i očuvati kako bi se njihove vrijednosti mogle predstaviti sadašnjim i budućim generacijama (World Tourism Organization, 2009).

Uz neodgovorni turizam, međunarodne organizacije, kao i brojni autori, danas naglašavaju klimatske promjene kao sve veći izazov kulturnoj baštini, posebice lokalitetima Svjetske baštine. Turizam je sam po sebi vrlo podložan klimatskim promjenama, a prijetnje uključuju promjene u vremenskim sustavima i sezonama putovanja, ekstremnije vremenske događaje, rastuće troškove osiguranja, nestašicu

vode i sve veću izloženost turista zaraznim bolestima. Oštećenje kulturne baštine, gubitak biljnih i životinjskih vrsta i degradacija prirodnih staništa također negativno utječe na turizam. „Obalni“ turizam je najveća komponenta međunarodnog turizma i pretpostavlja se kako će biti ozbiljno pogođen rastom razine mora, poplavama obala, erozijom plaža i pogoršanjem olujnih valova. Na primjer, porast razine mora od 1 metar vjerojatno će poplaviti do 60 posto turističkih objekata u regiji Kariba, Koraljni grebeni doprinose s 11,5 milijardi dolara globalnoj turističkoj ekonomiji, a klimatske promjene predstavljaju veliku prijetnju takvim ekosustavima. Klimatski utjecaji na lokalitete Svjetske baštine utjecat će na širok spektar turističkih segmenata, uključujući plaže i obalne destinacije, krizing industriju, ekoturizam, ronjenje i safari turizam, prirodni i outdoor turizam, kulturni turizam, kao i posjete povijesnim gradovima i lokalitetima (Markham i drugi, 2016).

S ciljem jačanja i usklađivanja smjernica i alata za održivi razvoj turizma u destinacijama s lokalitetima Svjetske baštine, u suradnji između UNWTO-a i UNESCO-a, 2008. održana je konferencija u Huangshanu. Kina, kao najjača rastuća turistička destinacija u regiji, jasno je pokazivala predanost održivom korištenju svoje baštine kroz turizam. Konferencija u Huangshanu bila je mjera ove predanosti, omogućujući sudionicima da uče iz praksi upravljanja na lokalitetima Huangshan. Kako bi se razvile dobre prakse upravljanja i praćenja koje se mogu replicirati na drugim lokalitetima u budućnosti, regija Huangshan je određena kao jedan od prvih opservatorija za održivi turizam, a rezultati konferencije, kao objavljenja monografija *Sustainable Tourism Management at World Heritage Sites – Enhancing Inter-agency and Stakeholder Coordination for Joint Action* (2009.), postali su poznati kao Huangshan deklaracija. Na konferenciji su predstavljeni alati upravljanja lokalitetima, participativnog planiranja i strategije upravljanja posjetiteljima, koji su se koristili kao praktična studija slučaja na lokalitetu Huangshan, pružajući iskustvo koje se može replicirati na drugim mjestima. Konferencija je pružila važan forum za razmjenu bogatstva informacija i iskustava te za razvoj inovativnih ideja. Ključne poruke konferencije uključivale su potrebu za jačanjem očuvanja lokaliteta kroz jačanje veza između upravljanja lokalitetom, nacionalnih ministarstava i međunarodnih donositelja politika. Također, naglašena je potreba za širim regionalnim i destinacijskim pristupom upravljanju lokalitetima, uključujući stvaranje partnerstava dionika koja prelaze granice lokaliteta. Ova konferencija bila tek početak putovanja koji ima cilj maksimiziranje potencijala turizma

za dobrobit čovječanstva, s posebnim naglaskom na njegov doprinos očuvanju lokaliteta svjetske baštine i socijalno-ekonomskom unapređenju zajednica koje ih podržavaju (World Tourism Organization, 2009).

Kako je već ranije u radu istaknuto, koncept Svjetske baštine od iznimne univerzalne vrijednosti nastao je 1972. kada je UNESCO usvojio Konvenciju o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, poznatiju kao Konvencija o svjetskoj baštini. Ova konvencija je uvela ideju da određena baština ima toliku važnost da je vrijedna za cijelo čovječanstvo, te da odgovornost za njezino upravljanje prelazi nacionalne okvire, iako primarna odgovornost ostaje na pojedinim nacijama. Četrdeset godina kasnije, koncept ostaje aktualan, ali se njegova primjena značajno promijenila zbog evolucije u poimanju baštine, posebno kulturne baštine, te zbog povećanja broja mjesta na Popisu svjetske baštine i razvoja procesa vezanih uz svjetsku baštinu. U tom razdoblju sve se više prepoznaje potreba za odgovarajućim upravljanjem lokalitetima Svjetske baštine. Upravljanje, samo po sebi, nije izričito spomenuto u Konvenciji o svjetskoj baštini. Međutim, Konvencija jasno navodi da iznimna univerzalna vrijednost lokaliteta svjetske baštine treba biti zaštićena na određenoj razini (Članak 4) te da države potpisnice trebaju imati uspostavljen opći sustav za zaštitu prirodne i kulturne baštine (Članak 5). Primarna odgovornost za upravljanje lokalitetima leži na pojedinim državama potpisnicama, ali međunarodna zajednica također ima dužnost surađivati u zaštiti te baštine, prema Članku 6.1. Konvencija propisuje postupke za slučajeve kada je lokalitet ugrožen (Članak 11.4) i načine pružanja pomoći (Članak 13). Kao što je ranije napomenuto, Operativne smjernice pružaju detaljne upute o primjeni Konvencije. Od 2005. godine, Operativne smjernice uključuju i smjernice za upravljanje lokalitetima svjetske baštine. Te smjernice su općenite kako bi bile primjenjive u svim dijelovima svijeta. Ipak, postoji definicija ciljeva sustava upravljanja i njegovih ključnih elemenata. Posljednje ažurirane Operativne smjernice (UNESCO World Heritage Centre, 2023) donose sljedeće članke koje se odnose na upravljanje lokalitetima Svjetske baštine:

108. Svako nominirano dobro trebalo bi imati odgovarajući plan upravljanja ili drugi dokumentirani sustav upravljanja koji mora specificirati kako bi se izvanredna univerzalna vrijednost dobra očuvala, po mogućnosti kroz participativne metode.

109. Svrha sustava upravljanja je osigurati učinkovitu zaštitu nominiranog dobra za sadašnje i buduće generacije.

110. Učinkovit sustav upravljanja ovisi o vrsti, karakteristikama i potrebama nominiranog dobra te njegovom kulturnom i prirodnom kontekstu. Sustavi upravljanja mogu se razlikovati ovisno o različitim kulturnim perspektivama, dostupnim resursima i drugim čimbenicima. Mogu uključivati tradicionalne prakse, postojeće urbane ili regionalne planerske instrumente i druge mehanizme kontrole planiranja, formalne i neformalne. Procjene utjecaja za predložene intervencije su ključne za sva dobra Svjetske baštine.

111. U prepoznavanju gore spomenute raznolikosti, zajednički elementi učinkovitog sustava upravljanja mogli bi uključivati: a) temeljito zajedničko razumijevanje dobra, njegovih univerzalnih, nacionalnih i lokalnih vrijednosti te socio-ekološkog konteksta od strane svih dionika, uključujući lokalne zajednice i autohtone narode; b) poštovanje raznolikosti, ravnoteže, rodne jednakosti i ljudskih prava te primjenu uključivog i participativnog planiranja i procesa konzultacija s dionicima; c) ciklus planiranja, provedbe, praćenja, evaluacije i povratnih informacija; d) procjenu ranjivosti dobra na društvene, ekonomske, okolišne i druge pritiske i promjene, uključujući nepogode i klimatske promjene, kao i praćenje utjecaja trendova i predloženih intervencija; e) razvoj mehanizama za uključivanje i koordinaciju različitih aktivnosti između različitih partnera i dionika; f) dodjelu potrebnih resursa; g) izgradnju kapaciteta; h) odgovoran, transparentan opis funkcionalnosti sustava upravljanja.

112. Učinkovito upravljanje uključuje ciklus kratkoročnih, srednjoročnih i dugoročnih akcija za zaštitu, očuvanje i predstavljanje nominiranog dobra. Integrirani pristup planiranju i upravljanju je ključan za vođenje evolucije dobra tijekom vremena i za osiguranje održavanja svih aspekata njihove izvanredne univerzalne vrijednosti. Ovaj pristup nadmašuje samo dobro i uključuje sve zone tamponiranja, kao i širi kontekst. Širi kontekst može se odnositi na topografiju svojine, prirodni i izgrađeni okoliš, te druge elemente poput infrastrukture, obrazaca korištenja zemljišta, prostorne organizacije i vizualnih odnosa. Također može uključivati povezane socijalne i kulturne prakse, ekonomske procese i druge nematerijalne dimenzije baštine kao što su percepcije i

asocijacije. Upravljanje širim kontekstom povezano je s njegovom ulogom u podršci izvanrednoj univerzalnoj vrijednosti. Učinkovito upravljanje može također doprinijeti održivom razvoju, kroz iskorištavanje recipročnih koristi za baštinu i društvo.

113. Osim toga, u kontekstu provedbe Konvencije, Odbor za svjetsku baštinu uspostavio je proces Reaktivnog praćenja i proces Periodičnog izvještavanja.

Uz sve veću potrebu sustavnog upravljanja lokalitetima Svjetske baštine, posljednje Operativne smjernice (UNESCO World Heritage Centre, 2023) sadrže i članak koji se odnosi na održivost:

119. Svjetska baština može održavati biološku i kulturnu raznolikost te pružati ekosustavne usluge i druge koristi, što može doprinijeti ekološkoj i kulturnoj održivosti. Dobra mogu podržavati različite trenutne i predložene uporabe koje su ekološki i kulturno održive te koje mogu unaprijediti kvalitetu života i dobrobit zajednica. Država članica i njezini partneri moraju osigurati da je njihova uporaba pravedna i da u potpunosti poštuje izvanrednu univerzalnu vrijednost dobra. Za neka dobra ljudska uporaba možda ne bi bila prikladna. Zakonodavstvo, politike i strategije koje se odnose na dobra Svjetske baštine trebale bi osigurati zaštitu izvanredne univerzalne vrijednosti, podržati širu zaštitu prirodne i kulturne baštine te promicati i poticati učinkovito, uključivo i pravedno sudjelovanje zajednica, autohtonih naroda i drugih zainteresiranih strana u zaštiti, očuvanju, upravljanju i predstavljanju dobara kao nužnim uvjetima za njegovu održivu zaštitu.

Upravo pomoću Operativnih smjernica (UNESCO World Heritage Centre, 2023) može se postaviti sljedeća definicija održivog upravljanja lokalitetima Svjetske baštine:

Održivo upravljanje lokalitetima Svjetske baštine predstavlja sustava upravljanja čiji je cilj učinkovita zaštita lokaliteta za sadašnje i buduće generacije kroz primicanje i poticanje uključivog i pravednog sudjelovanja svih ključnih dionika u zaštiti, očuvanju, upravljanju i predstavljanju lokaliteta kao nužnim uvjetima za njegovu održivu zaštitu.

Razvoj održivog turizma na lokalitetima Svjetske baštine danas predstavlja jedan od ključnih UNESCO-vih programa pod nazivom *UNESCO World Heritage and*

Sustainable Tourism Programme ili *UNESCO WH+ST Programme*, a podrazumijeva novi pristup temeljen na dijalogu i suradnji zainteresiranih strana, gdje je planiranje turizma i upravljanje baštinom integrirano na razini destinacije. Pri tome se prirodna i kulturna dobra vrednuju i štite, a razvija se odgovorni turizam. Glavni je cilj ovog programa ojačati poticajno okruženje zagovaranjem politika i okvira koji podržavaju održivi turizam kao važan alat za upravljanje kulturnom i prirodnom baštinom, a podrazumijeva razvijanje strategija kroz široko uključivanje zainteresiranih strana za planiranje, razvoj i upravljanje održivim turizmom, koje slijedi pristup temeljen na destinaciji i usredotočuje se na osnaživanje lokalnih zajednica. U sklopu programa objavljen je cijeli niz „How to“ priručnika koji su fokusirani na najbolje prakse u održivom razvoju turizma te nude smjernice i upute menadžerima turističkih destinacija svjetske baštine i drugim dionicima kako bi im pomogli identificirati najprikladnija rješenja za specifične okolnosti u njihovim lokalnim sredinama te razvili opće znanje za upravljanje svakom destinacijom. Upravo su ovi priručnici posebno vrijedni za menadžere lokaliteta, koji često nemaju alate i znanje za učinkovito upravljanje i maksimiziranje koristi od turizma, uz istovremeno minimiziranje njegovih negativnih utjecaja (UNESCO, 2024e).

Osnovna načela upravljanja lokalitetima Svjetske baštine razrađena su u priručniku *Managing Cultural World Heritage* (UNESCO, 2013a). Integrirani pristup upravljanju baštinom uključuje: postavljanje pitanja baštine u širi okvir, prepoznavanje njezine uloge u održivom razvoju, zaštitu i upravljanje temeljeno na vrijednostima te sudjelovanje svih ključnih dionika. Kako navode Afrić Rakitovac i Urošević (2017), upravljanje kulturnom baštinom u skladu s konceptom održivog turizma zahtjevan je i izazovan proces. Pažljiva valorizacija i revitalizacija kulturne baštine doprinose njezinoj zaštiti, potiču ekonomski razvoj, jačaju društveni kapital i zaštitu okoliša. De Ascaniis, Gravari-Barbas i Cantoni (2018; 2021) razradili su upravljanje turizmom na lokalitetima Svjetske baštine, s posebnim naglaskom na gradove upisane na Popis svjetske baštine, prateći prijelaz koncepta od povijesnih jezgri do povijesnih urbanih krajolika.

Upravljanje lokalitetima Svjetske baštine zahtijeva integrirani pristup koji povezuje očuvanje kulturne i prirodne baštine s održivim razvojem turizma i sudjelovanjem lokalnih zajednica. Ovaj pristup podrazumijeva suradnju između različitih dionika, uključujući vlade, nevladine organizacije, lokalne zajednice i privatni sektor. Takav

sustav upravljanja može doprinijeti promicanju održivog razvoja, očuvanju okoliša i jačanju društvene kohezije.

Učinkovito upravljanje lokalitetima Svjetske baštine zahtijeva snažan zakonski i institucionalni okvir koji osigurava zaštitu i očuvanje tih lokaliteta. Zakoni i propisi moraju biti usklađeni s međunarodnim standardima, dok institucije odgovorne za upravljanje moraju imati dovoljno resursa i kapaciteta za provedbu potrebnih mjera. Lokalne zajednice imaju danas ključnu ulogu u očuvanju i upravljanju lokalitetima Svjetske baštine jer njihovo sudjelovanje osigurava da se potrebe i interesi lokalnog stanovništva uzimaju u obzir pri razvoju turističkih politika i planova. Ovo sudjelovanje može uključivati izravnu uključenost u donošenje odluka, kao i beneficije od turizma kroz zapošljavanje i podršku lokalnim poduzećima. Uz to, održivo planiranje turizma uključuje izradu dugoročnih strategija koje balansiraju između očuvanja baštine i razvoja turizma, a to uključuje strategiju upravljanja posjetiteljima, razvoj infrastrukture koja ne narušava okoliš te promoviranje turizma koji poštuje lokalnu kulturu i prirodu. Edukacija turista i lokalnih zajednica o važnosti očuvanja baštine ključna je za održivo upravljanje jer kampanje podizanja svijesti mogu pomoći u smanjenju negativnih utjecaja turizma, kao što su vandalizam, zagađenje i prekomjerna eksploatacija resursa. Upravljanje lokalitetima Svjetske baštine mora uključivati i mjere za povećanje otpornosti na klimatske promjene, koje predstavljaju ozbiljnu prijetnju mnogim lokalitetima, što uključuje prilagodbu infrastrukture i praksi upravljanja kako bi se smanjio rizik od šteta uzrokovanih ekstremnim vremenskim uvjetima (Pedersen, 2002; UNESCO, 2013a).

4 KULTURA I TURIZAM GRADA POREČA

Ovo poglavlje analizira složeni odnos kulture i kulturne baštine te turističkog razvoja Poreča. Blažević (1984, 77) donosi sljedeći opis grada: „turistički Poreč, nadaleko poznata kupališna metropola Jugoslavije, prostire se na petnaestak kilometara duž morske obale između Tarske vale na sjeveru i Funtane na jugu“, a u svojem kapitalnom djelu o povijesnom razvoju turizma Istre, Blažević (1978) već postavlja pitanje kako je Poreč, zahvaljujući kombinaciji tradicijskih mediteranskih zanimanja i strujanjima prema obalama toplih mora, postao najrazvijenija turistička destinacija na Jadranu?

Sa svojom jedinstvenom povijesnom jezgrom i kompleksom Eufrazijeve bazilike, jedinim lokalitetom u Istarskoj županiji upisanim na Popis svjetske baštine, Poreč već desetljećima privlači posjetitelje iz cijelog svijeta. Međutim, rapidni rast turizma donosi sve veće izazove poput njegova održivog razvoja, očuvanja i upravljanja kulturne baštine te pritiska na lokalnu zajednicu, jedinstvene lokalne resurse i infrastrukturu.

U ovom poglavlju prikaza je pregled dosadašnji istraživanja posvećenih ovoj temi, analiziran je fenomen i problematika kulture i turizma grada Poreča te istražen je povijesni razvoj kompleksa Eufrazijeve bazilike.

4.1 Pregled dosadašnjih istraživanja

Nekoliko je autora doprinijelo istraživanju povijesti i problematike porečkog turizma (Blažević, 1984; Blažević, 1987; Orlić, 1990; Perkovac, 1993; Hrvatin, 2006; Orlić, 2006; Orlić, 2007; Vukonić, 2007; Benassi i Maras Benassi, 2021), no potencijale upravljanja i turističke valorizacije kulturno-povijene baštine i razvoja kulturnog turizma istražili su samo Čaušević i Tomljenović (2003) te Vukonić i Tkalac (1984), zaključivši kako revitalizacija starogradske jezgre Poreča treba pridonijeti budućem razvoju turizma i očuvanja kulturne baštine te potvrdili kako se, zahvaljujući bogatoj kulturnoj baštini, kao jedini UNESCO lokalitet u Istri, Poreč može razviti u destinaciju kulturnog turizma. Čaušević i Tomljenović (2003) u svojem istraživanju predlažu revitalizaciju starogradske jezgre, u čijoj sredini se nalazi Eufrazijeva bazilika, kroz razvoj svojevrsnog kulturnog kvarta koji bi uz adekvatno planiranje i upravljanje mogao pridonijeti korist gospodarskom i socijalnom razvoju lokalne zajednice. Uz to, Brščić, Šugar i Ružić (2018) svojim istraživanjem o zadovoljstvu posjetitelja turističkom destinacijom Poreč zaključuju kako su posjetitelji uglavnom zadovoljni, dok autori

smatraju da, kako bi se postigao visok nivo zadovoljstva turista u budućnosti, destinacija mora voditi računa o društvenim, kulturnim, ekonomskim i ekološkim izazovima kao važnim aspektima održivog razvoja turizma.

Uočena problematika aktualnog kulturnog i turističkog upravljanja na području Poreča ukazuje kako se grad suočava s neadekvatnim strateškim razvojem i upravljanjem kulturnog turizma i kulturno-povijesne baštine te kako i dalje predstavlja destinaciju prekomjernog turizma s visoko izraženom sezonalnosti, masovnim receptivnim kapacitetima te nedostatkom povezanosti ključnih dionika destinacije (Legović, 2020). Upravo su navedeni ključni izazovi potvrđeni i SWOT analizama aktualnog plana razvoja grada Poreča (Grad Poreč, 2021).

4.2 Fenomen i problematika kulture i turizma grada Poreča

Današnji turistički razvoj Poreča uvjetovan je izuzetno bogatom i dugom turističkom poviješću i tradicijom. Grad je tijekom stoljeća predstavljao važnu luku i privlačno mjesto brojnim europskim putnicima koji su ostavili brojne opise i skice grada, a uvijek je glavni motiv njihovih putopisa bila antička baština (Monnesland, 2019). U vrijeme antike na području porečkog agera nastale su prve rustikalne vile s rekreativnom namjenom, a prvi moderni turisti javljaju se u Poreču u prvoj polovici 19. stoljeća uspostavljanjem parobrodske linije Austrijskog Lloydja koja je povezivala gradove na istočnoj obali Jadrana. Za potrebe novouspostavljene linije Pietro Kandler već 1845. objavljuje prvi turistički vodič o Poreču *Cenni al forestiero che visita Parenzo*, a do 1920-ih godina objavljeno je sveukupno četiri turistička vodiča. Početak modernog razvoja turizma ukazuje kako se grad razvijao kao cjelogodišnja destinacija turizma posebnih interesa; kao zimovalište i kupalište, što je postavilo temelj za turistički razvoj grada sve do danas (Legović i Maras Benassi, 2022).

Osamdesetih godina 19. stoljeća započeli su brojni individualni i grupni posjeti Poreča, koji je u tom periodu bio glavni grad Istre, a osnovni motiv dolaska bila je bogata kulturno-povijesna baština. Zajednička osobina tadašnjih putovanja u Poreč bilo je obvezno razgledavanje Eufrazijeve bazilike, dolazak morskim putem te dočekivanje i ispraćaj gostiju limenom glazbom. Važna prekretnica za razvoj Poreča kao destinacije kupališnoga turizma bila je 1893. kada se osniva konzorcij za gradnju prvoga javnoga kupališta, *Bagno Parentino*, otvorenoga 1895. na otoku Sv. Nikola. Kupalište je služilo

kao miješano kupalište za muškarce i žene do 1910. kada je izgrađeno kupalište *Riviera* na južnoj strani grada. Tada je *Bagno Parentino* postalo kupalište rezervirano za žene, a novo kupalište za pripadnike oba spola. Kasnije su izgrađena i kupališta *Diga*, *Vallestrin* i *Bagni Materada* (Blažević, 1987, Orlić, 1990).

Početak 20. stoljeća Poreč je bio privlačna destinacija mnogim izletnicima te je imao važnu ulogu upravno-političkoga središta u kojem su se održavale sjednice Istarskoga pokrajinskog sabora, ali nije imao reprezentativan hotelski objekt. Tako se u proljeće 1910. u Poreču otvara prvi suvremeni hotel *Riviera* koji je izgradilo Austrijsko akcionarsko društvo *Riviera* (Österreichische Riviera Aktiengesellschaft). Hotel je bio u vlasništvu poduzetnika Friedricha Kleina, a prema nekim izvorima u vlasništvu njegova sina Waltera. Friedrichu Kleinu, inače vlasniku hotela *Wienerheim* u Opatiji, kada je zatražio dozvolu za gradnju hotela *Riviera*, suprotstavili su se vlasnici svratišta i gostionica bojeći se konkurencije suvremenoga hotela. Iz toga se razloga Klein obratio upravi Austrijskoga Lloydja u Trstu da mu prodaju dio mora u porečkoj luci i tako je na umjetno napravljenom nasipu izgradio hotel *Riviera*. Bio je to hotel prve kategorije s oko 70 soba, apartmanima, kupaonicama, kuhinjom, kavanom, restoranom, poštom, telefonom i garažom (Blažević, 1987), a reklamirao se kao „[...] morsko kupalište i zračno lječilište južno od Trsta, zaštićeno od bure i bez komaraca[...]“ (Orlić, 1990, 33). Povodom novootvorenoga hotela vlasnik je izdao i reklamnu omotnicu za pisma sa sljedećim tekstom na njemačkom jeziku: „Parenzo – Seebad und Luftkurort südlich von Triest“, odnosno Poreč – morsko kupalište i zračno/klimatsko lječilište južno od Trsta (Blažević, 1987, 136). Nakon otvorenja prvoga suvremenoga hotela *Riviera* 1910., Poreč se započeo reklamirati kao ljetovalište i zimovalište sa zdravim podnebljem i klimom koja je identična klimi u Nici na Azurnoj obali.

U vodiču *Guida e pianta della città di Parenzo* Rine Canziani, tiskanom 1914., opisano je kako se u Poreču turizam razvijao ljeti i zimi. U ljetnim mjesecima u Poreču se nudilo kupanje u moru, izleti brodom, ribarenje, šetnje duž obale i kroz borove šume, a u zimskim mjesecima Poreč se preporučivao kao ugodno utočište. Parobrodske pruge dvaput dnevno povezivale su Poreč s Pulom na jugu i Trstom na sjeveru. Poreč je bio povezan parobrodskim linijama, a dvaput dnevno željezničkom prugom Trst – Buje – Motovun – Višnjan – Poreč. Porečka željeznička stanica bila je povezana s gradom poštanskim autobusom koji je prevozio putnike i njihovu prtljagu. Poreč, Baderna i

Pazin bili su povezani i autobusnom linijom jednom dnevno, a pošta se iz Poreča za Tar i Vrsar prenosila konjima. Uz navedene hotele i svratišta u Poreču se gostima nudio smještaj u privatnim kućama. Ribari i barkajoli su na rivi vozili goste na kratke izlete morem, a izlete na kopnu organizirali su vetturali (vlasnici automobila) te su se nudili izleti biciklima (Blažević, 1987).

Period svjetske ekonomske krize (1929. – 1932.) predstavljao je stagnirajuće turističko razdoblje za Poreč, s minimalnim brojem turističkih dolazaka i noćenja, a tadašnje novine *Corriere Istriano* navode: „Poreč predstavlja mrtvu točku u pogledu prometa stranaca“ (Blažević, 1984). Tridesetih godina 20. stoljeća u turističkim prospektima Poreč se i dalje reklamirao kao morsko kupalište i zimsko lječilište na istarskoj obali, a prospekti su tiskani na talijanskom, njemačkom i mađarskom jeziku. *Direzione della stazione climatico balneare* u kojoj su turisti mogli dobiti besplatne turističke informacije nalazila se na Rivi Dante u Poreču (Blažević, 1987).

Malobrojna istraživanja ukazuju kako se u međuratnom razdoblju Poreč reklamirao i razvijao kao turističko središte uvalizma, specifičnog oblika zdravstvenoga turizma koji uključuje liječenje groždem, poznato još kao ampeloterapija ili Traubenkur. Kure groždem uključivale su uzimanje određenih obroka grožđa radi liječenja želučanih i crijevnih oboljenja, a francuski liječnici ustanovili su nakon Drugoga svjetskog rata da vino sadrži vitamin B12 koji pomaže liječenju slabokrvnosti. S namjerom kopiranja uglednih europskih središta zdravstvenoga turizma težilo se razvoju ovoga specifičnog oblika zdravstvenoga turizma na zapadnoj obali Istre, u Poreču i Valbandonu, te je upravo Poreč pokušao slijediti razvoj i iskustva Cannesa i Carcassonnea u Francuskoj (Blažević, 1987, Vukonić, 2007, Zadel i Rudan, 2015)

Masovni turizma započinje se razvijati u Poreču 1960-ih godina. To je period u kojem su se emitivna turistička tržišta oporavila od ratnih zbivanja i podigla društveni standard, a u Poreču su osnovane najpoznatije istarske/hrvatske hotelijersko-turističke tvrtke Riviera holding i Plava laguna Poreč. Kao destinacija masovnog, sportskog i socijalnog turizma, Poreč je u razdoblju Jugoslavije postao najrazvijenija turistička destinacija istočnog Jadrana, a dosegnuo je svoj vrhunac 1980-tih godina kada je zabilježen najveći broj dolazaka i noćenja (Orlić, 2007; Benassi i Maras Benassi, 2021). Razvoj masovnog turizma donio je brojne negativne posljedice lokalnoj

zajednici, te Orlić (2007, 42) navodi kako je masovni turizam u Poreču doveo do lakoće zarade koja „mijenja sustav vrijednosti gdje obrazovanje i kultura gube na snazi“.

Nakon prekida turističkih kretanja za vrijeme Domovinskog rata i poslijeratne obnove, period između 2000. i 2010. predstavljao je period stagnirajućeg trenda turističkog razvoja (Vojnović, 2012). U nastavku slijedi analiza aktualnih turističkih pokazatelja koji ukazuju na veliki porast turističkih pokazatelja unutar posljednjih godina. U sljedećoj tablici prikazani su turistički pokazatelji, odnosno dolasci i noćenja ostvareni na području Turističke zajednice Poreč od 2014. do 2023.

Tablica 1. Turistički pokazatelji 2014.- 2023.

Grad Poreč	Dolasci	Noćenja
01.01.-31.12.2023.	642.528	3.457.063
01.01.-31.12.2022.	613.122	3.428.228
01.01.-31.12.2021.	430.563	2.609.324
01.01.-31.12.2020.	203.953	1.388.144
01.01.-31.12.2019.	589.074	3.485.157
01.01.-31.12.2018.	569.136	3.421.137
01.01.-31.12.2017.	567.024	3.392.258
01.01.-31.12.2016.	524.471	3.109.224
01.01.-31.12.2015.	485.724	3.083.643
01.01.-31.12.2014.	437.197	2.847.012

Izvor: Turistička zajednica Grada Poreča (2024). *Statistika-dolasci i noćenja turista*. Dostupno na: <https://www.myporec.com/hr/o-nama/statistike>.

Prema broju noćenja i dolazaka od 2014. do 2023. može se zaključiti kako je prisutan kontinuirani rast. Statistički podaci ukazuju kako je 2020., tijekom pandemije koronavirusa, ostvareno tek 34% dolazaka te 40% noćenja naspram 2019. U 2022. i 2023., dolasci i noćenja su se dodatno povećali, dosegnuvši i nadmašivši pretpandemijske razine. Kako bi se detaljnije prikazao turistički promet tijekom jedne godine, u sljedećoj tablici prikazan je broj noćenja i dolazaka od siječnja do prosinca 2019. godine.

Tablica 2. Dolasci i noćenja od siječnja do prosinca 2019.

2019.	Dolasci	Noćenja
Siječanj	2.348	12.118
Veljača	6.121	16.787

Ožujak	13.803	37.661
Travanj	49.682	176.892
Svibanj	57.989	255.775
Lipanj	97.618	559.451
Srpanj	117.391	865.666
Kolovoz	127.775	927.010
Rujan	67.782	474.667
Listopad	28.850	100.031
Studen	7.123	23.287
Prosinac	11.910	33.789

Izvor: Turistička zajednica Grada Poreča (2024). *Statistika-dolasci i noćenja turista*. Dostupno na: <https://www.myporec.com/hr/o-nama/statistike>.

Prema prikazanim turističkim pokazateljima, najveći broj noćenja i dolazaka u 2019. ostvaren je u lipnju, srpnju i kolovozu, odnosno u tri ljetna mjeseca ostvareno je 58% dolazaka i 67% noćenja. Analizirane brojke ukazuju na visoku sezonalnost, a već su Čaušević i Tomljenović (2003) potvrdile kako je Poreč destinacija s visoko izraženom sezonalnošću. Tijekom turističke sezone gradu gravitira veliki broj posjetitelja iz susjednih općina i mjesta, a izuzetno veliki broj dnevnih posjetitelja odražava se na problem turističke mobilnosti. Prema istim podacima iz 2019. na širem području Grada Poreča ostvareno je čak 10% hrvatskog turizma (Gradonačelnik, 2024). U sljedećoj tablici prikazana je struktura receptivnih kapaciteta Poreča koja ukazuje kako se u gradu nalazi izuzetno veliki broj receptivnih kapaciteta; najviše objekata kategorizirano s 3 zvjezdice (1.776), a najmanje s 5 zvjezdica (48).

Tablica 3. Struktura receptivnih kapaciteta na području TZ Grada Poreča 2023.

Vrsta objekta	Broj objekata	Broj smještajnih jedinica	Broj kreveta
Hoteli	22	5.285	11.557
Kampovi	2	1.225	3.675
Objekti u domaćinstvu	2.204	3.892	11.930
Ostali UO za smještaj	424	882	2.914
Objekti u OPG-u	1	16	20
Ukupno	2.665	11.300	30.096

Izvor: Turistička zajednica Grada Poreča (2023). *Turistička zajednica grada Poreča - Godišnji program rada za 2024. godinu*. Dostupno na: <https://www.myporec.com/hr/o-nama/dokumenti-i-izvjesca/247>.

Plan razvoja Grada Poreča-Parenzo za razdoblje od 2021. do 2031. krovni je i aktualni akt strateškog planiranja na razini grada, a njime je definirana vizija razvoja grada, prioriteta javnih politika u budućem srednjoročnom periodu, kao i ciljevi i mjere kojima se planirano namjerava ostvariti. Za potrebe Plana izrađena je SWOT analiza u segmentu gospodarstva u kojoj se navodi, kao snage turizma, tradicija obavljanja turističkih i s njime povezanih djelatnosti te snažan turistički sektor. Kao slabosti ističu se ovisnost o turizmu, sezonalnost ostvarivanja prihoda, gašenje tradicionalnih djelatnosti i obrta, nedovoljna povezanost pružatelja usluga u turizmu s ostalim dionicima, nepostojanje poticajnih uvjeta za zapošljavanje kvalificiranije redne snage u turističkim i ugostiteljskim djelatnostima te nedovoljna diverzifikacija turističke ponude. S druge strane, kao prilike koje se odnose na razvoj turizma, navodi se produljenje turističke sezone i priključivanje globalnim trendovima održivog razvoja turizma. Definirane su i prijetnje, a one koje se odnose na turizam jesu negativan utjecaj klimatskih promjena na turističku sezonu i neusklađenost kvalitete turističkog proizvoda radi nedovoljnog praćenja novih trendova na turističkom tržištu (Grad Poreč, 2021).

Uz dugu turističku povijest, i danas kao razvijena turistička destinacija, Poreč je grad bogate i slojevite kulturne baštine. Prema Monneslandu (2019) tema europskih putopisa posvećenih Poreču bila je upravo njegova kulturno-povijesna baština. Pritom, Charles Yriarte (1832.-1898.), poznati francuski književnik i putopisac, u svojem putopisu istaknuo je kako „nijedan grad istočne obale Jadrana, osim Zadra, nije imao tako burnu sudbinu“ kao Poreč (Yriarte, 1999, 31), a Pietro Kandler (1804.-1872.), istaknuti talijanski povjesničar, opisao ga je kao drugi istarski grad, nakon Pule i izuzev Trsta, s najbogatijom antičkom baštinom (Kandler, 1845). Kulturno-povijesna baština imala je i veliku ulogu u razdoblju početka razvoja modernog turizma u 19. stoljeću te Blažević (1987) ističe kako je ona bila glavni motiv dolaska i glavni dio razgledavanja grada. Bogata kulturno-povijesna baština Poreča predstavlja nasljeđe svih velikih naroda i civilizacija koji su se izmjenjivali na ovim prostorima, a ona je materijalna (sakralna arhitektura, stambena arhitektura, fortifikacijski objekti) i nematerijalna (odražava se u kulturnim manifestacijama, festivalima i gastronomiji) (Prelog, 2007; Orlić, 2006). Starogradska jezgra Poreča upisana je kao cjelina u Registar kulturnih dobara RH te tako predstavlja zaštićeno kulturno dobro, a kao pojedinačna zaštićena kulturna dobra Poreča upisani su: kompleks rimske vile na Punti Sorni, podmorske arheološke zone (2), podmorska arheološka zona (6), sklop zgrada palače Vergottini,

Vila Polesini, kompleks Eufrazijeve bazilike, Istarska sabornica, Gotička kuća, Kuća Dva sveca, palača Sinčić (Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, 2024). S obzirom na to da je starogradska jezgra Poreča zaštićeno kulturno dobro, 2020. godine Grad je donio odluku o uređenju starogradske jezgre, upute *propisane Elaboratom urbane opreme starogradske jezgre grada Poreča* (Jakovčić i Vidović, 2019).

Sve do 1990-ih godina kultura u Gradu Poreču bila je podosta zapostavljena s obzirom na to da se prednost uvijek davala razvoju turizma. Danas se kulturom u Gradu operativno i strateški bave tri kulturne institucije; Zavičajni muzej Poreštine, Pučko otvoreno učilište Poreč i Gradska Knjižnica Poreč. Pod njihovim pokroviteljstvom svake godine tradicionalno se organiziraju brojne gradske manifestacije kao što su: Književni susreti, Nagrada Laurus Nobilis, Verši na šterni, BOOKtiga, Naš kanat je lip, Koncerti u Eufrazijani, Jazz u Lapidariju, Street Art Festival, Porečki annale, Izložba Adriatik, Photodistorzija (Grad Poreč, 2024). Kao primjer dobre prakse valorizacije nematerijalne kulturne potrebno je istaknuti povijesni festival Giostra koji je pokrenut 2007. godine kao projekt zaštite nematerijalne kulturne baštine, ali i kao manifestacija koja obogaćuje kulturno-turističku ponudu Poreča. Manifestacija je nastala u organizaciji Studia 053 iz Poreča, Turističke zajednice Grada Poreča te pod pokroviteljstvom Grada Poreča, a ulogu u osmišljavanju projekta imala je ravnateljica Zavičajnog muzeja Poreštine, dr. sc. Elena Uljančić. Prvi poznati podaci o Giostri datiraju iz 1672. godine kada je 8. svibnja na dan SV. Mihovila u Poreču organizirana svečanost Fiera franca triduana, trodnevni festival s natjecanjima u samostrelu, plesovima i pučkim igrama, a glavni događaj bila je viteška igra Giostra. Dokument u kojem se ova svečanost detaljno opisuje, a na kojem se ujedno i temelji manifestacija, potječe iz 1745. godine (Zavičajni muzej Poreštine, 2024).

Planom razvoja Grada Poreča-Parenzo za razdoblje od 2021. do 2031. analizira se i SWOT matrica u segmentu Povijest i ključne odrednice identiteta kojom se kao slabosti ističe nedovoljna razina valorizacije kulturne baštine, nedovoljna razina obnove i revitalizacije starogradske jezgre, nepostojanje plana upravljanja kulturnom baštinom i neadekvatna suradnja ključnih dionika. Kao prijetnje navode se negativan utjecaj masovnog turizma na prirodne i kulturne resurse te smanjenje kvalitete života lokalnog stanovništva pod utjecajem jačanja turističkih aktivnosti (Grad Poreč, 2021).

4.3 Kompleks Eufrazijeve bazilike

Eufrazijeva bazilika najvrjednije je kulturno dobro Poreča i jedini lokalitet Svjetske baštine u Istarskoj županiji, a predstavlja jedinstvenu ranokršćansku arhitekturu i jedini očuvani episkopalni kompleks ove vrste na svijetu. Godine 1994. Hrvatska je dostavila popis lokaliteta UNESCO-voj tentativnoj listi, prijedlog nacionalne komisije Republike Hrvatske pri Ministarstvu kulture i prosvjete Republike Hrvatske. Na listi se nalazio i prijedlog Zavoda za zaštitu spomenika iz Rijeke: kompleks Eufrazijeve bazilike u Poreču. Godine 1997. kompleks Eufrazijeve bazilike u Poreč uvršten je na Popis svjetske baštine na temelju kriterija II, III i IV Operativnih smjernica za provedbu Konvencije o svjetskoj baštini:

- Kriterij II: tvorevine koje svjedoče o značajnoj razmjeni ljudskih vrijednosti u povijesnim razdobljima ili kulturnom području svijeta, o razvoju arhitekture ili tehnologije, spomeničke umjetnosti, uređenja gradskih cjelina ili krajolika;
- Kriteriji III: dobra koja sadrže jedinstveno svjedočanstvo o nekoj živoj ili nestaloj kulturnoj tradiciji ili civilizaciji;
- Kriteriji IV: dobra koja se ubrajaju u izvanredne primjere građevina, arhitektonskih cjelina ili krajolika što ilustrira važna razdoblja u povijesti čovječanstva (Milovan i Klarić, 1998).

Glavna je građevina cijelog kompleksa trobrodna bazilika. Uz njen sjeveroistočni ugao nadovezuje se trolisna memorijalna kapela, a njezino vanjsko predvorje (narteks) povezano je kvadratičnim dvorištem (atrij), kojemu se na zapadnoj strani nalazi osmerostrana krstionica. Porečki narteks nastao je iz jednog dijela rimske ulice. Ona je još u 5. stoljeću prigodom velike predeufrazijeve bazilike pretvorena u predvorje. Atriji bazilike je otvoreno popločeno dvorište, a sa sve četiri strane okružen je porticima. S istočne strane nalazi se narteks bazilike, a sa zapadne povezan je s krstionicom. Zgrada krstionice (baptisterija) smještena je u osovini bazilike, odnosno atrija, tako da njezina prednja strana ulazom zadire ponešto u zapadni portik, gdje konstrukcija njegovih zidova spaja s perimetralnim zidom atrija, tako da su na mjestima spoja stvorena dva zadebljanja. Krstionica ili baptisteriji je osmostrana visoka zgrada s osam prozora. Stara krstionica pregrađena je za vrijeme gradnje Eufrazijeve bazilike i usklađena arhitekturom novoizgrađenog atrija. U središnjem prostoru nalazi se šesterostrana udubina bazena za krsnu vodu. U unutrašnjosti baptisterija nije ostalo

tragova ranije dekoracije. Taj prostor pretvoren u neku vrstu lapidarija s kamenim fragmentima pričvršćenim o zid, dok se na podu nalaze fragmenti mozaika prenesenih iz bazilike i drugih građevina. Neposredno uz zapadnu stranu baptisterija diže se zvonik jednostavnog kvadratnog tlocrta, dovršen 1522. godine. Između sjeverne strane atrija i morske obale podignut je biskupski dvor-episkopiji. Episkopij, zgrada za biskupa, podignut je također u 6. stoljeću. Današnji episkopij sačuvao je tek djelomično originalnu konstrukciju. Raznim popravcima i pregrađivanjima tijekom stoljeća izgubio je čistoću stare arhitekture (Milovan i Klarić, 1998; Prelog, 2007).

Prvi glasovi o Kristu i o kršćanstvu stigli su najvjerojatnije na područje rimskog Poreča, Colonia Julia Parentium, već krajem 1. stoljeća pošto je Poreč bio trgovačko i ribarsko mjesto i tako su najvjerojatnije i prvi kršćani stigli na područje grada. U 2. stoljeću viceadmiral ravske flote i najugledniji Porečanin poganske antike Tit Abudije Ver je u svojem trošku obnovio na forumu hramove, a na forumu su se nalazile i najznačajnije službene zgrade rimskog municipalnog grada, palače koje su krasili mnogobrojni kipovi rimskih bogova, careva i javnih ličnosti. Paralelno s tim Porečom, postojao je i jedan drugi, manje izloženi, gradić zbijenih, tijesnih, mračnih i zagušljivih kuća. Milovan i Klarić (1998, 26) navode kako „upravo iz tog razloga su prvi glasovi Krista došli u te rubne dijelove grada, a polako se glas počeo širiti i u raskošnim vilama i palačama porečkih patricija, iako se tada u svim dijelovima Carstva kršćanska vjera nazivala religio illicita – nedopuštena vjera.“ Već krajem 2. i početkom 3. stoljeća u Poreču nastaje prva velika kršćanska zajednica koju je najvjerojatnije predvodio Sv. Mauro. Naravno da niti istarski poluotok niti Colonia Parentium nisu izbjegli kažnjavanje zbog prakticiranja kršćanstva i tako je prvi biskup porečke biskupije Sv. Mauro zajedno s svojim klerom bio mučen i pogubljen oko 304. godine za vrijeme progona cara Dioklecijana (Milovan i Klarić, 1998).

Na mjestu današnje Eufrazijeve bazilike nalazilo se nekoliko crkva te je bazilika izgrađena na njihovom mjestu. Prva je bila kućna crkva (domus ecclesiae) s kraja 3. ili početka 4. st., koja je krajem 4. st. bila proširena paralelnom dvoranom prilikom prijenosa tijela sv. Maura s ranokršćanskog groblja izvan grada Poreča, Cimare, pa je tako nastala dvostruka bazilika (basilica gemina) (Milovan i Klarić, 1998). Prelog (2007) ovu baziliku spominje kao konstantinovsku baziliku koja je bila jednostavna, funkcionalna i skladna građevina. U 5. st. zbog velikog broja vjernika je pored tadašnje, sagrađena veća, tzv. predeufrazijeva bazilika. To je bila pravokutna građevina bez

apside i s tri lađe, sa svetištem koje se sastajalo od polukružne kamene klupe za svećenike i biskupskim sjedalom u sredini. U prvoj polovici 6. stoljeća kada na Istoku car Justinijan u svojoj prijestolnici u Carigradu gradi Aja Sofiju i druge građevine, na tron porečkih biskupa dolazi biskup Eufrazije. Bogati biskup, promatrajući provincijski gradić u kojem je stolovao, odlučio je u njemu podignuti novu baziliku. Kako navode Milovan i Klarić, motivacija koja je biskupa Eufrazija vodila da započne to djelo, ispisana je na uočljivom mjestu u apsidi: „Kada je Eufrazije, svećenik skrbni, za vjeru revan, vidio da će mu stolna crkva pasti od vlastite težine, predusrete svetom mišlju rušenje hrama. Trošnu zgradu poruši da bi se pristojnija podigla.“ (Milovan i Klarić, 1998, 44). Bazilika je građena između 535. i 550., a po svojoj arhitektonskoj koncepciji, napose po ikonografiji zidnih mozaika veže se za umjetnička strujanja u Carigradu. Samu baziliku biskup Eufrazije posvetio je Uznesenju Marijinom. Za vrijeme gradnje biskup nije štedio ni novca ni napora kako bi izgradio što ljepše i reprezentativnije zdanje. Milovan i Klarić (1998, 46) pritom ističu sljedeće : „Mramorni blokovi vadili su se iz kamenoloma Prokonessos na obali Mramornog mora i tamo grubo obrađivali za transport brodom, a detaljno su oblikovani in situ u Poreču, gdje su, posebno kapiteli, zanatski perfekcionistički obrađivani, dok se na svaki impost pedantno utiskivao monogram naručitelja Eufrazija. Poreč je tada izgledao kao veliko gradilište, gdje su se, usporedno, izvodili jednostavniji zidarski radovi na bazilici, što je, sjeverno do gradske jezgre, izrastala nad posvećenim prvokršćanskim tлом.“ Zidne mozaike naslikali su majstori iz carigradskih radionica, koji su bili poznati diljem Carstva. Izradu umjetnički manje zahtjevnih podnih mozaika Eufrazije je povjerio domaćim majstorima. Gradnju su nadgledavali carigradski arhitekti, ali i sam Eufrazije. U 18. stoljeću uz južni blok dograđene su dvije kapele, a veći građevinski zahvati provedeni su sredinom 19. stoljeća. U duhu historicizma biskup Peteani proširio je baziliku izgradnjom prostranih kapela sa svake strane. U prvoj polovici 20. stoljeća Eufrazijeva bazilika dobila je današnji izgled i to tijekom velikog restauratorskog programa. Unutrašnjost bazilike bila je potpuno otkopana i arheološki istražena, novi pod postavljen je na betonsku ploču kako bi se vidjeli stariji podovi s mozaikom. Krajem 20. stoljeća započeo je konzervatorsko-restauratorski program koji je obuhvaćao zgradu biskupije, arheološko područje i sakristiju (Matejčić, 2014).

Tlocrt bazilike predstavlja prostranu longitudinalnu građevinu s jednom širokom središnjom apsidom. S devet pari stupova prostor je podijeljen u tri broda. Prema

Prelogu (2007) stupovi nose različite kapitele te imposte na kojima je u okruglom medaljonu uklesan monograf biskupa Eufrazija. S obzirom na različite veličine kapitela visina samih stupova nije jedinstvena, a isto tako variraju debljina i oblik imposta. Unutrašnjost bazilike krasi mnogobrojni ranokršćanski zidni i podni mozaici. Mozaici na pročelju bazilike ostali su samo u fragmentima jer su tijekom stoljeća, zbog vremenskih neprilika, požara, potresa i ratova uništeni. Cijeli pod bazilike bio je također ukrašen mozaikom. On se danas nalazi jedan metar ispod sadašnje bazilike, a veliki otvor na ulazu u baziliku pruža nam mogućnost da vidimo kako izgledaju originalni podni mozaici. Razmjerno dobro očuvani su mozaici središnje apsida, a ta se mozaična kompozicija ubraja među najvažnije spomenike monumentalnog slikarstva 6. stoljeća. Središnja apsida najočuvaniji je i najvažniji dio interijera Eufrazijeve bazilike. K njoj vodi niz elegantnih stupova i lukova s jedne i druge strane glavne lađe, dok ju od ostalog prostora bazilike omeđuje mramorna kasnoantička ograda s reljefnim prizorima i simbolima. U njoj se, pod velikim srednjovjekovnim ciborijem, nalazi oltar sa srebrnim renesansnim antependijem, dok joj se u dubini diže biskupski tron iz 6. stoljeća. Zidne su joj stijene u gornjem dijelu pokrivene svjetski poznatim mozaicima iz 6. stoljeća, a u donjem dijelu mramornim inkrustacijama, sedefom i oplatom također iz istog vremena. Mozaici apsida svojom koncepcijom, kompozicijom i simbolikom čine jedinstvenu cjelinu. Ta središnja mozaična kompozicija u apsidi prikazuje Bogorodicu koja sjedi na širokom jastuku niskog trona, a na koljenima drži Isusa Krista. S lijeve i desne strane okružena je s dva krilata arhanđela u bijeloj odjeći. S njene lijeve strane prikazane su tri najvažnije osobe za Eufrazijevu baziliku. Prvi je Sv. Mauro, mučenik i zaštitnik grada Poreča. Nakon njega prikazan je biskup Eufrazije koji u rukama drži baziliku, a do njega brat Klaudije koji mu je znatno pomogao u gradnji bazilike. Prikazano tlo po kojem se kreću likovi predstavlja zelenu površinu s rasutim cvijećem, pretežno bijeli stilizirani ljiljani. Taj mozaični prikaz Bogorodice prikazuje vjeru i pobožnost kršćana onog doba. Umjetnik je u tom mozaiku želio istaknuti definiciju Efeškog koncila iz 431. godine, da je Djevica Marija Theothokos (Bogorodica ili Majka Božja jer je njoj sin Isus Krist u istoj osobi i Bog i čovjek). Zato je u apsidalnom mozaiku Marija i postavljena na uzvišeno mjesto kao živi utjelovljenje Boga. Mariju tada nisu slikali samu nego uvijek s njezinim Sinom. Na trijumfalnom luku prikazan je Krist Pantokrator koji sjedi s knjigom u ruci. Knjiga koju drži je otvorena a na njoj piše „Ego sum lux vera“. S obje strane Krista je po šest apostola sa svojim atributima u bijeloj

odjeći. Oni u rukama nose razne simbole: ključ, mučeničku ruku, evanđelje. Tanka crvena razdjelnica što mozaičkom plohom teče označuje granicu između gornjih originalnih dijelova i donjih restauriranih u 19. stoljeću. Na unutrašnjosti trijumfalnog luka u sredini prikazan je Agnus Dei (Jaganjac Božji) koji je okružen s portretima prvih dvanaest mučenica u kršćanstvu. Četiri visoka prozora dijele donji dio mozaikalnog ukrasa apside u pet dijelova. Dva na južnom i sjevernom dijelu prikazuju scene iz Marijinog života: Navještenje i Pohođenje. Pohođenje je zasigurno jedno od zanimljivih mozaičnih kompozicija u bazilici jer prikazuje Djevicu Mariju i rođakinju Elizabetu u drugom stanju i upravo to čini ovu kompoziciju rijetkom. Između južnih i sjevernih mozaika koji prikazuju scene iz Marijinog života, ostala tri mozaika prikazuju mozaik Svetog Zaharije, Anđela s dijademom i Svetog Ivana Krstitelja. Ispod apside, sa stražnje strane oltara nalazi se biskupski tron iz 6. stoljeća građen po uzoru na tron u crkvi San Vitale u Raveni koji je po mnogobrojnim mozaicima i kompozicijama slična Eufrazijevoj bazilici. Biskupski tron okružuje mramorni dio gdje su sjedili svećenici koji je ukrašen inkrustacijama koje su vrlo vjerojatno krasile velike antičke hramove u Poreču, Neptunov i Marsov hram. Smatra se da su dijelovi hramova iskorišteni za ukrašavanje Eufrazijeve bazilike. Kupola sjeverne apside prikazuje ostatke mozaika Mladenački Krist koji kruni Sv. Kuzmu i Damjana, a kupola južne apside ostatke mozaika Mladenački Krst koji kruni Sv. Ursa i Severa. Oltar je izgrađen u stilu renesanse, 1452. Oltar su krasili zlatni kipovi koji su ukradeni tijekom 1990-ih godina i nikada nisu pronađeni. Oltar krase ciboriji koji prikazuje zvjezdano nebo, a izgrađen je 1277. godine. U sklopu bazilike nalazi se još kapela Majke Božje i kapela Svetog Križa. Zasigurno najbitniji ostatak u Eufrazijevoj bazilici je fragment i prvobitnog podnog mozaika, riba. Lik ribe je najčešći i jedan od prvih simbola kršćanstva iz doba progona. Riječ riba, na grčkom ΙΧΘΥΣ, među prvim su se kršćanima uzimala kao Iesus Chrisots Theu Yos Soter (Isus Krist Božji Sin Spasitelj). Porečka riba iz 3. stoljeća, drevni simbol i vrijedno umjetničko djelo, materijalni je dokaz najranije nazočnosti kršćanstva na ovom tlu. Nalazila se u mozaiku Maurova oratorija u predjelu oltara ili, možda, na mjestu Maurova mučeništva, a danas se čuva u lapidariju biskupske palače (Milovan i Klarć, 1998; Prelog, 2007).

5 METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U uvodnom poglavlju definiran je glavni cilj ovoga rada: analizirati izazove i razvojne perspektive upravljanja jednim lokalitetom Svjetske baštine u Istarskoj županiji; episkopalnim kompleksom Eufrazijeve bazilike u Poreču, dok je svrha rada istražiti razvojne potencijale održivog kulturnog turizma kroz valorizaciju jedinstvenih lokalnih kulturnih resursa. Kako bi se pružio sveobuhvatan uvid u izazove i perspektive upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike za održivi razvoj turizma, za potrebe istraživanja koristila se kombinacija kvalitativnih i kvantitativnih metoda. U istraživanju kulturnog turizma, kao i u većini drugih društvenih istraživanja, uporaba obaju pristupa, kvalitativnog i kvantitativnog, može biti komplementarna, pri čemu svaki od njih doprinosi sveukupnoj slici (Melkert i Vos, 2010).

U prvome dijelu rada sistematizirana je i analizirana literatura kojom se povezuje kulturna ekonomija, održivi razvoj turizma i upravljanje lokalitetima Svjetske baštine. U drugom dijelu rada predstavljeni teorijski okvir testiran je na primjeru grada Poreča i kompleksa Eufrazijeve bazilike. Empirijsko istraživanje uključuje komparativnu analizu modela upravljanja kompleksa Eufrazijeve bazilike u Poreču i ranokršćanskih spomenika u Raveni, intervju sa stručnom javnosti i anketni upitnik o stavovima lokalne zajednice.

Za potrebe istraživanja provedena je komparativna analiza modela upravljanja kompleksa Eufrazijeve bazilike u Poreču i ranokršćanskih spomenika u Raveni, posebno bazilike San Vitale. Ovi lokaliteti predstavljaju jedinstvene primjere ranokršćanske i bizantske arhitekture i umjetnosti u svijetu, oba lokaliteta nalaze se na Popisu svjetske baštine te poznata su po svojim iznimnim mozaicima i značajnoj kulturno-povijesnoj vrijednosti. Za potrebe komparativne analize proveden je online intervju s nadležnim gradskim odjelom u Raveni kako bi se prikupili ključni podaci i elementi upravljanja lokalitetima Svjetske baštine. Dobiveni rezultati uspoređeni su s ključnim elementima upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike (prikupljenim ovim istraživanjem).

U drugom dijelu istraživanja provedeni su polustrukturirani intervjui sa stručnom javnosti kako bi se analiziralo aktualno stanje valorizacije i upravljanje kulturnom baštinom grada Poreča, aktualno stanje valorizacije i upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike te razvojne perspektive održivog kulturnog turizma. Intervjui sa

stručnom javnosti provodili su se kontinuirano od 2020. kada je prvi dio provedenih intervjua objavljen u završnom radu autora (Legović, 2020). Za potrebe istraživanja kontaktiran je veliki broj (više od 15) različitih regionalnih i lokalnih upravnih odjela, kulturnih i baštinskih institucija, razvojnih agencija, nadležnog ministarstva, kao i nadležnog upravitelja/vlasnika kompleksa Eufrazijeve bazilike. Većina kontaktiranih odgovorila je kako se radi o mikrolokaciji o kojoj nisu nadležni, dok ostatak odabranih predstavnika stručne javnosti nije odgovorilo na molbu za sudjelovanje u proces intervjuiranja. U ovome radu, nadovezujući se na već objavljenje rezultate intervjua (Legović, 2020) u kojem su sudjelovali predstavnici stručne javnosti, koji ujedno predstavljaju ključne dionike na regionalnoj i lokalnoj razini (Istarska županija, Grad Poreč): predstavnici kulturnog/baštinskog sektora (Istra Inspirit, Zavičajni muzej Poreštine), znanstvene javnosti (predstavica Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli) i privatnog sektora (vlasnica galerijskog prostora u Poreču), analizirat će se rezultati intervjua recentno provedenih s predstavnicima turističkog (Turistička zajednica Grada Poreča) i kulturnog/baštinskog sektora (Konzervatorski odjel u Puli), s kojim su ujedno prevedena dva procesa intervjuiranja.

Za potrebe istraživanja proveden je i anketni upitnik o stavovima lokalne zajednice o aktualnom modelu upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike. Anketni upitnik sastojao se od sveukupno 28 pitanja koja su se odnosila na socio-demografske elemente ispitanika, njihove stavove o aktualnom razvoju kulture i turizma u gradu Poreču, kao i stavove i mišljenja o aktualnom modelu upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike. U upitniku je korištena kombinacija kratkih i jasnih pitanja otvorenog tipa te pitanja s Likertovom ljestvicom (1-5). Lamza Posavec (2021) ističe kako kod upitnika o stavovima prema određenom fenomenu postoji najviše metodologijskih poteškoća i spoznajnih ograničenja jer odgovori predstavljaju psihologijske konstrukte koje nije moguće izravno mjeriti. Istraživanjem je prikupljeno sveukupno 123 odgovora koji predstavljaju aktualne stavove lokalne zajednice o navedenoj problematici.

Dio odgovora prikupljen anketnim upitnikom, odnosno pitanjima koja se odnose na aktualni turistički razvoj grada Poreča, testiran je Doxeyevom metodologijom. Stavovi lokalne zajednice prema turizmu imaju ključnu ulogu u održivom razvoju turističkih destinacija jer njihovi stavovi značajno utječu na model turističkog razvoja, suradnju između ključnih dionika te na dugoročne ekonomske, socijalne i ekološke aspekte

zajednice. Kako navodi Putova (2018) interakcije između lokalne zajednice i turista predstavljaju odnose između pripadnika različitih kultura, a priroda njihove interakcije ovisi, osim kulturnih razlika, o duljinu boravka turista ili sezone, njihovim stavovima i očekivanja te broju. Lokalna zajednica tradicionalno se smatra teritorijalnom i statičnom, dok se turisti smatraju mobilnima. Polariteti udaljenosti i blizine, kretanja i privremenosti ili nepokretnosti i nepromjenjivosti, koji izražavaju odnose lokalne zajednice i turista, razbijaju virtualni i globalizirani svijet. Jedan od najznačajnijih i najranijih doprinosa teorijskom modelu koji analizira odnos između razvoja turizma i turista te lokalne zajednice je onaj kojeg je predložio Doxey (1975.)⁴, poznat još kao i indeks turističke iritacije ili „Irridex“. Irridex model je četverostupanjski teorijski model koji pokušava objasniti reakcije lokalne zajednice prema razvoju turizma. Model prepoznaje da nepovoljni utjecaji razvoja turizma mogu dovesti do iritacije u zajednici. Takva iritacija je određena stupnjem nekompatibilnosti između stanovnika i turista. Model u osnovi sugerira da s povećanjem broja turista i razvojem turističkih destinacija, percepcije stanovnika variraju od euforije, preko apatije, zatim do iritacije, i konačno do antagonizma (Monterrubio Cordero, 2008; Pavlič i Portolan, 2016). Pritom, Cheung i Li (2019) zaključuju kako je od velike važnosti pristupati životnom ciklusu turističke destinacije postavljanjem dijagnostičkog sustava evolucije destinacije temeljenog na Doxeyevom irridex modelu. Upravo bi takve studije u različitim destinacijama omogućile kreatorima turističke politike da procijene odnose između posjetitelja i stanovnika te poduzmu odgovarajuće i pravovremene radnje. Iako brojni autori u svojim radovima predlažu testiranje indeksa iritacije (Monterrubio Cordero, 2008; Akdu i Ödemiş, 2018; Cheung i Li, 2019; Alhaji, Adesogan i Abdullahi, 2023; Alsaloum, Romagosa i Alotaibi, 2024), kao modela koji pruža uvid u odnos između lokalne zajednice i razvoja turizma, autor ovoga rada nije pronašao studiju u kojem je ovaj model testiran na primjeru destinacije s lokalitetom Svjetske baštine.

Provedenim empirijskim istraživanjem daje se odgovor na postavljena istraživačka pitanja i hipotezu koji su postavljeni u uvodnom dijelu. U nastavku rada slijedi analiza i interpretacija primarnih rezultata dobivenih provedenim empirijskim istraživanjima.

⁴ Irridex model prvi je put objavljen u članku: Doxey, G. (1975). A Causation Theory of Visitor-resident Irritants: Methodology and Research Inferences. *Travel and Tourism Research Associations Sixth Annual Conference Proceedings*. San Diego: TTRA.

6 ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

U ovom poglavlju slijedi analiza i interpretacija rezultata provedenih istraživanja: komparativna analiza modela upravljanja kompleksa Eufrazijeve bazilike i ranokršćanskih spomenika u Raveni, rezultati stavova stručne javnosti i rezultati stavova lokalne zajednice.

6.1 Komparativna analiza modela upravljanja

Kako bi se provela komparativna analiza modela upravljanja episkopalnog kompleksa Eufrazijeve bazilike i srodnog lokaliteta, odabran je lokalitet s najbližijim karakteristikama: ranokršćanski spomenici u Raveni, prije svega bazilika San Vitale. Odabrani lokaliteti predstavljaju jedinstvene primjere ranokršćanske i bizantske arhitekture i umjetnosti u svijetu, oba lokaliteta nalaze se na Popisu svjetske baštine (kompleks Eufrazijane upisan je 1997., a ranokršćanski spomenici u Raveni 1996.) te su poznata po svojim iznimnim mozaicima i značajnoj kulturno-povijesnoj vrijednosti. Milovan i Klarić (1998) navode kako je upravo bazilika San Vitale u Raveni po mnogobrojnim mozaicima i kompozicijama slična Eufrazijevoj bazilici u Poreču.

Ravenna, grad smješten u regiji Emilia-Romagna u Italiji, predstavlja jedan od najvažnijih centara ranokršćanske umjetnosti i arhitekture u Europi. Godine 402., kada je car Honorius odlučio premjestiti glavni grad Zapadnog Rimskog Carstva iz Milana u Ravenu zbog sigurnosnih razloga, grad je izgubio ulogu male provincije koju je do tada imao i preuzeo veličanstvenu ulogu carske rezidencije i kulturnog središta. Sve zgrade, bazilike i mauzoleji morali su izražavati bogatstvo i autoritet, privlačnost i moć, te odgovarati potrebama novog glavnog grada. Kako bi se to ostvarilo, između 5. i 6. stoljeća, upravo u trenutku kada je veći dio Rimskog Carstva prolazio kroz fazu progresivnog usporavanja, u Raveni su zamišljeni, projektirani i izgrađeni čak osam spomenika koji od 1996. čine dio Popisa svjetske baštine: Mauzolej Gale Placidije, Battisterio Neoniano, Battisterio degli Ariani, Bazilika Sant'Apollinare Nuovo, Nadbiskupska kapela, Teodorikov mauzolej, Bazilika San Vitale i Bazilika Sant'Apollinare in Classe. Ovi spomenici, izgrađeni između 5. i 6. stoljeća, svjedoče o iznimnom razdoblju kada je Ravenna bila središte susreta i prožimanja rimske, germanske i bizantske kulture te kao mjesto susreta između Istoka i Zapada (Ravenna Turismo, 2024a).

Ova komparativna analiza temelji se na analizi i interpretaciji UNESCO-ovih periodičnih izvještaja za kompleks Eufrazijeve bazilike (UNESCO, 2014a) i ranokršćanskih spomenika u Raveni (UNESCO, 2014b), planova upravljanja (Jelinčić i drugi, 2014; Marini, 2014), kao i još neobjavljenog periodičnog izvješća za ranokršćanske spomenike u Raveni za period od 2018. do 2024., ustupljenog na uvid od strane gradskog odjela u Raveni.

UNESCO-vo periodično izvješće, objavljeno 2014. za kompleks Eufrazijeve bazilike (UNESCO, 2014a), ukazuje na stanje kompleksa, a izdvajaju se sljedeći zaključci:

- Objektom upravlja njegov vlasnik u suradnji s nadležnim Konzervatorskim odjelom Ministarstva kulture Republike Hrvatske;
- Suradnja i partnerstvo s nadležnim tijelima/dionicima je djelomična;
- Sustav upravljanja je djelomično primjeren;
- Lokalna zajednica nema direktnu ulogu u upravljanju;
- Upravlja se posjetama lokalitetu, ali ono bi moglo biti unaprijeđeno;
- Postoji ograničena suradnja između onih koji su odgovorni za Svjetsku baštinu i turističke industrije u predstavljanju izvanredne univerzalne vrijednosti i povećanju njenog razumijevanja.

Iste godine sastavljen je i objavljen *Plan upravljanja katedralnim kompleksom - Eufrazijanom u Poreču* (Jelinčić i drugi, 2014). Planom upravljanja se ističe sljedeće: „Plan sadrži opis lokaliteta i upravljačke strukture katedralnog kompleksa Eufrazijane odnosno strategiju upravljanja lokalitetom koja se odnosi prvenstveno na mehanizme zaštite, a onda i njeno korištenje od strane lokalne zajednice i posjetitelja. Na temelju SWOT analize detektirani su problemi i potrebe upravljanja lokalitetom te je predložen akcijski plan za razdoblje 2014.-2020. Posebna važnost dana je edukaciji, informiranju i izgradnji javne svijesti o značenju katedralnog kompleksa Eufrazijane, a naglasak je stavljen na kontinuitet u održavanju i održivom budućem korištenju lokaliteta kako bi se sačuvale sve vrijednosti koje posjeduje. Isto je komplementirano opisom resursa, kao i inovativnim prijedlozima za daljnje upravljanje.“ (Jelinčić i drugi, 2014, 4).

Aktualna problematika upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike odnosi se na činjenicu kako do danas nije uspostavljeno upravljačko tijelo, koje bi bilo nadležno za upravljanje kompleksom, plan upravljanja (danas već zastario) se ne implementira, ne postoji koordinacija između vlasnika lokaliteta i nadležnog Konzervatorskog odjela,

ključni statistički podaci (kao broj posjetitelja, modeli financiranja i ostalo) nisu javno dostupni, ne postoji suradnja ključnih dionika, ne postoji strategija upravljanja posjetiteljima, kao ni nova strategija održivog upravljanja lokalitetom. Bez obzira na uočenu problematiku, kompleks Eufrazijeve bazilike i dalje predstavlja ključan i glavni resurs promocije Poreča kao turističke destinacije, posebno kao ključan element promotivnog materijala Turističke zajednice Grada Poreča, iako se njime uopće ne upravlja.

U UNESCO-vu periodičnom izvješću za ranokršćanske spomenike u Raveni iz 2014. (UNESCO, 2014b) navodi se kako je 2005. formalno konstituiran upravni odbor koji bi usmjeravao upravljanje lokalitetom. Dana 14.02.2005. potpisan je institucionalni sporazum između Općine Ravenna, Regionalne uprave za kulturnu baštinu i krajolik Emilije-Romagne, Konzervatorskog zavoda za arhitektonsku baštinu i krajolik Ravene i Nadbiskupije Ravenna i Cervia, kako bi se izradio Plan upravljanja. U okviru sporazuma osnovan je koordinacijski odbor pod predsjedanjem općinske uprave Ravene, a sastoji se od predstavnika tijela koja su pokrenula sporazum. Svrha ovog odbora je definiranje strategija i mjera za postizanje ciljeva znanja, zaštite, promocije i kompatibilnog unaprjeđenja lokaliteta. Mandat odbora je koordinacija nadležnih tijela u pogledu baštine, kako bi se proizveo integrirani model upravljanja te javnih tijela i udruga koje doprinose proizvodnji kulture, s ciljem uključivanja resursa koji predstavlja lokalitet u kontekst strategija društvenog i gospodarskog razvoja područja s naglaskom na znanje i zaštitu. Organizacija upravljanja lokalitetom ima složenu strukturu, pri čemu se na prvoj razini nalaze vlasnici, Crkva i država, u osobama njihovih upravnih tijela, „Opera di Religione“ i Konzervatorski zavod, te na razini sustava. Naime, stvarno upravljanje je odgovornost vlasnika. Konkretno, „Opera di Religione“ Nadbiskupije Ravenna i Cervia izravno upravlja Bazilikom San Vitale, Mauzolejem Gale Placidije, Arhiepiskopskom kapelom, Neonskim baptisterijem i Sant'Apollinare Nuovo, dok Sant'Apollinare in Classe, Arijanski baptisterij i Teodorikov mauzolej upravlja Konzervatorski zavod za arhitektonsku baštinu i krajolik Ravene, periferni odjel Ministarstva kulturne baštine i aktivnosti. Općina Ravenna ima ulogu upravljanja politikama razvoja i promocije teritorija na kojem se nalaze kulturna dobra koja čine lokalitet. Kako bi se osigurala odgovarajuća razina koordinacije i integracije među tijelima uključenim u višu razinu koordiniranog upravljanja, formiran je, prema sporazumu navedenom u paragrafu 05.02, koordinacijski odbor pod predsjedanjem

Općinske uprave, čiji je prvi zadatak bio izraditi Plan upravljanja povijesnim zgradama UNESCO-a, instrument potreban za optimizaciju uključivanja lokaliteta u urbani prostor u kojem su duboko ukorijenjeni putem sustava koji povezuje mnoge umjetničke značajke i duboke kulturne sile koje su porijeklo i budućnost Ravenne. Općina Ravena – Služba za turizam i kulturne aktivnosti odgovorna je za nadzor nad provedbom plana upravljanja i praćenje njegove učinkovitosti.

U izvješću se također ističi kako postoji koordinacija između različitih upravnih tijela i razina uključenih u upravljanje lokalitetom, no ona bi se mogla poboljšati te kako lokalna zajednica imaju određeni utjecaj u raspravama o upravljanju, ali nema izravnu ulogu u samom procesu upravljanja.

Planom upravljanja lokalitetima u Raveni (Marini, 2014), uz definiranje samog upravljačkog tijela (kojeg čine Općina Ravena, Regionalna uprava za kulturnu baštinu i krajolik Emilije-Romagne, Konzervatorski zavod za arhitektonsku baštinu i krajolik Ravene i Nadbiskupija Ravena i Cervia), definira se koje je tijelo nadležno za upravljanje određenim lokalitetom, kao i njihove kompetencije i očekivanja. Uz to, Planom se definiraju i relevantni ključni dionici: upravljačko tijelo, talijansko Ministarstvo kulturne baštine i turizma, druge javne institucije na lokalnoj i regionalnoj razini, sektor obrazovanja na području Ravene, kulturni djelatnici i organizatori kulturnih događaja, lokalni poduzetnici, turisti i posjetitelji te lokalna zajednica.

Za razliku od *Plan upravljanja katedralnim kompleksom - Eufrazijanom u Poreču* (Jelinčić i drugi, 2014), planom upravljanja lokalitetima u Raveni (Marini, 2014) definiraju se jasni ciljevi i akcije, kao i proces praćenja (monitoring) rezultata modela upravljanja. Također, prema informacijama dobivenim od strane gradskog odjela u Raveni, novi plan upravljanja je u postupku izrade.

Ravena se danas brendira kao svjetska prijestolnica mozaika i kao svjetski centar umjetnosti mozaika, privlačeći turiste, umjetnike i istraživače iz cijelog svijeta. Mozaik je bez ikakve sumnje najreprezentativnija umjetnost u Raveni, a posjetitelje ostavljaju bez daha svojom estetskom vrijednošću, dubinom i složenošću religijskih, mističnih i političkih značenja koja prenose. Unutar sedam od osam lokaliteta Svjetske baštine čuva se najbogatija svjetska zbirka ranokršćanskih mozaika, datiranih između 5. i 6. stoljeća. Mozaici u Raveni po svojoj kvaliteti i ikonografiji, nadmašuju mozaike svih drugih gradova antičkog svijeta, zapadnih i istočnih. Osim toga, ovo nasljeđe prenosi

se s generacije na generaciju zahvaljujući školama posvećenim mozaiku, koje su među najpoznatijima i najkvalificiranijima na svijetu, poput Umjetničke gimnazije „Nervi Severini“ i Akademije likovnih umjetnosti, koje pohađaju učenici i umjetnici iz cijeloga svijeta. Mnogo je i zanatskih radionica rasutih po ulicama povijesne jezgre, a posjetitelji mogu i sami sudjelovati u procesu izrada (Ravenna Turismo, 2024b). S druge strane porečki mozaici, prije svega mozaična kompozicija središnje apside Eufrazijeve bazilike, ubrajaju se među najvažnije spomenike monumentalnog slikarstva 6. stoljeća. No, Poreč i dalje nije spoznao ulogu i značaj mozaik kao potencijalnog brenda grada, suvenira i generatora razvoja lokalnog poduzetništva kroz otvaranje obrta izrade mozaika.

Kroz *Tablicu 4.* razrađeni su ključni indikatori upravljanja episkopalnim kompleksom Eufrazijeve bazilike i ranokršćanskim spomenicima u Raveni.

Tablica 4. Indikatori upravljanja

Element	Episkopalni kompleks Eufrazijeve bazilike u Poreču	Ranokršćanski spomenici u Raveni
Plan upravljanja	Iako plan upravljanja postoji, on se ne implementira.	Postoji jasno definiran plan upravljanja.
Upravljačko tijelo	Nije formirano.	Strukturirano upravljačko tijelo.
Sezonalnost turizma	Visoka sezonalnost, veliki pritisak u turističkoj sezoni.	Bolja distribucija posjetitelja tijekom cijele godine.
Partnerstvo dionika	Ne postoji suradnja s ključnim dionicima.	Planom upravljanja lokalitetima jasno su definirani relevantni dionici.
Suradnja s lokalnom zajednicom	Suradnja ne postoji i lokalna vlast nije uključena u upravljanje i razvoj lokaliteta.	Snažna suradnja i uključenost lokalne zajednice.
Edukacija i promocija	Ne postoji edukacija posjetitelja i promocija kulturnog turizma.	Dobro razvijena strategija edukacije i promocije.
Izazovi očuvanja	Pritisak masovnog turizma, nedostatak koordinacije između ključnih dionika.	Učinkovito očuvanje kroz integrirane konzervatorske mjere.
Dugoročna održivost	Potencijalno ugrožena zbog nedostatka institucionalne podrške.	Osigurana kroz strukturirane upravljačke mehanizme i edukaciju.

Izvor: izrada autora.

Održivo upravljanje episkopalnim kompleksom Eufrazijeve bazilike u Poreču fokusira se na očuvanje njegove kulturne vrijednosti, ali se suočava s izazovima vezanim za visoku sezonalnost turizma i pritisak velikog broja posjetitelja. Nedostatak implementacije formalnog plana upravljanja otežava koordinaciju između različitih dionika, što može ugroziti dugoročno očuvanje lokaliteta. Uz to, upravljačko tijelo do danas nije formirano, a lokalitetom upravljanja vlasnik (Biskupija porečko-pulska). S druge strane, upravljanje ranokršćanskim lokalitetima u Raveni je strukturirano, s jasno definiranim planom upravljanja koji uključuje konzervatorske mjere, strategije upravljanja posjetiteljima, kao i suradnju s UNESCO-m i lokalnim vlastima. U Raveni je razvijen sveobuhvatan pristup koji integrira zaštitu kulturne baštine s razvojem turizma, što doprinosi boljoj distribuciji turističkog pritiska tijekom cijele godine i učinkovitijem korištenju resursa. Ovaj model upravljanja uključuje i snažnu komponentu edukacije i uključenosti lokalne zajednice, što osigurava veće poštovanje i očuvanje lokaliteta.

Iako oba lokaliteta predstavljaju značajna kulturna dobra, modeli upravljanja se znatno razlikuju. Dok se Eufrazijeva bazilika u Poreču suočava s izazovima vezanim za nedostatak koordinacije i formalnog plana upravljanja, upravljanje Bazilikom San Vitale u Raveni je mnogo više institucionalizirano i orijentirano na dugoročnu održivost. Primjena dobrih praksi iz Ravene mogla bi pomoći u poboljšanju upravljanja episkopalnim kompleksom u Poreču, što bi doprinijelo očuvanju njegove jedinstvene vrijednosti i održivom razvoju turizma.

6.2 Stavovi stručne javnosti

Rezultati istraživanja predstavljaju odgovore na pitanja postavljena u okviru polustrukturiranih intervjua. U proces intervjuiranja bila je uključena stručna javnost na regionalnoj i lokalnoj razini (Istarska županija, Grad Poreč).

Svi ispitanici složili su se kako Poreč predstavlja jednu od vodećih destinacija na Jadranu, zasigurno i u Europi, no osnovni motiv dolaska gostiju u destinaciju jest sunce i more. O aktualnom stanju valorizacije kulturne baštine svi ispitanici mišljenja su kako je ona tek parcijalno, odnosno nedovoljno turistički valorizirana. Prema procjeni ispitanika, kulturna industrija je u rapidnom padu, brojni kulturno-povijesni spomenici nisu označeni interpretacijskim tabelama, ne naplaćuju se te nisu ograđeni i zaštićeni.

Svoje odgovore na to potkrijepili su nizom primjera koji ukazuju na neadekvatno upravljanje i valorizaciju kulturnih dobara: antički sloj gradske povijesti nedovoljno je čitljiv i predstavljen posjetiteljima, zbog nerazumijevanja lokalne vlasti zgrada Zavičajnog muzeja Poreštine zatvorena je više od deset godina, zgrada Istarske sabornice tek se povremeno koristi za kulturna događanja te je uglavnom zatvorena, a Vinski podrum u prizemlju nekadašnje crkve sv. Franje (ispod Sabornice), premda obnovljen međunarodnim sredstvima Inter-Reg programa, ne služi svrsi za koju je obnovljen. Ispitanici smatraju kako je i Dijecezanski muzej u sklopu Eufrazijane (obnovljen i otvoren za posjetitelje 2000.) već pomalo zastario, a umjetnine u njemu izložene daleko su ispod stvarnih mogućnosti proširenja i predstavljanja bogate sakralne ostavštine Biskupije. Projekt nastavka istraživanja, uređenja i proširenja muzejskog postava godinama je na čekanju, pa je tako i sakralna baština Poreča nedovoljno iskorištena, a osim za redovite liturgijske potrebe, uglavnom je nedostupna.

Ispitanici ukazuju na brojne izazove i probleme aktualnog upravljanja i turističke valorizacije kulturne baštine Poreča. Prije svega, to se odnosi na samo brendiranje Poreča jer je kultura periferna u svim turističkim komunikacijama prema potencijalnim posjetiteljima, a jedan od ključnih problema oko kojega su se složili svi ispitanici odnosi se na Zavičajni muzej Poreštine, koji je kao glavna kulturna i baštinska institucija u gradu (ali i na području cijele Poreštine) zatvoren više od deset godina. Ispitanici su naglasili kako je skoro sva kulturna baština Poreča prepuštena komercijalnom iskorištavanju njihovih vlasnika i zakupaca, vrlo često na način koji je dijametralno suprotan vrijednosti same baštine. Prihodi ostvareni od komercijalnog iskorištavanja baštine (gradskih palača za smještaj, ugostiteljskih i trgovačkih prostora, terasa itd.) ne ulažu se u jednakoj mjeri upravo tamo gdje se prihod i ostvaruje, a to je obnova graditeljske baštine (pročelja zgrada, restauracija izvornih interijera, kontrola korištenja ugostiteljskih i reklamnih elemenata unutar gradske jezgre itd.). Zaključuju kako agresivna eksploatacija baštine nije praćena kvalitetnim ulaganjima i njenom obnovom. Iz navedenih razloga smatraju kako je potrebno pojačati nadzor konzervatora, no problem je u tome što je porečki konzervatorski ured prebačen u potpunosti u Konzervatorski odjel u Puli. Uz to, kao ključan nedostatak, predstavnici stručne javnosti naveli su kako ne postoji sustavni plan upravljanja i valorizacije kulturne baštine.

Jedno od ključnih pitanja odnosilo se na kompleks Eufrazijeve bazilike; odnosno na aktualni model njezina upravljanja i valorizacije. Svi ispitanici potvrdili su da je Eufrazijeva bazilika najvrjednije kulturno dobro Poreča, a posljednjih godina biskupija osigurava financiranje za obnavljanje i restauraciju Bazilike. Između 2012. i 2019. na području Eufrazijeve bazilike nisu se odvijali nikakvi radovi (prekinut je dva desetljeća dug program obnove sklopa) premda su od strane Ministarstva kulture bila osigurana sredstva za trogodišnji program obnove, pa tako niti redovno održavanje što se vidi u uznapređovalom propadanju u pojedinim dijelovima sklopa. 2019. godine obnova je nastavljena pod vodstvom Hrvatskog restauratorskog zavoda i nadzorom Konzervatorskog odjela u Puli, te je tijekom 2019. i 2020. obnovljen zvonik. Nadležni Konzervatorski odjel u Puli ne raspolaže podacima o statistici i broju posjetitelja jer nema uvida u financijsko poslovanje koje je isključivo u nadležnosti upravitelja/vlasnika kulturnog dobra (Biskupija porečka i pulska), ali prema nekim informacijama u godinama do 2019. prihod samo od ulaznica procijenjen je na oko 4 milijuna kuna godišnje. Uz to, ispitanici navode vrijedan podatak da svaki gost koji posjeti Istru barem jednom u svojem 7-dnevnom boravku posjeti kompleks Eufrazijane, no nije poznat podatak kolikim gostima je kompleks Eufrazijane kao lokalitet Svjetske baštine osnovni motiv dolazaka.

Kao ključne izazove upravljanja kompleksom Eufrazijane ispitanici su naveli vrlo nisku razinu osposobljenosti kadrova za upravljanje takvim lokalitetom, dok su ostali kadrovi koji se bave obnovom spomenika donekle osposobljeni svojim obrazovanjem i radnim iskustvom u odgovarajućim tijelima državne uprave i javnim ustanovama (MKM – Konzervatorski odjel u Puli, HRZ), ali su kronično potkapacitirani i kronično preopterećeni brojnošću i raznovrsnošću zadataka koje obavljaju na svakodnevnoj razini. Kao drugi veliki izazov istaknuli su masovni turizam i veliku preopterećenost lokaliteta u vršnim mjesecima sezone. Pritom, ne postoji nikakav učinkovit način kontrole broja posjetitelja u danu i tjednu, odnosno njihovog smanjenja u trenutcima preopterećenosti. On također ometa redovnu obnovu spomenika jer vlasnik/upravitelj zahtjeva da se svi radovi završe do početka turističke sezone (najčešće već do travnja) i ne započnu prije listopada, što značajno sužava vrijeme za konzervatorsko-restauratorske radove na jedva pola godine kada su i vremenske prilike najnepogodnije (razdoblje čestih kiša, vrijeme visokog vodostaja mora itd.). Kao treći značajan problem ispitanici su istaknuli klimatske promjene, prije svega bujične kiše

koje donose veliku količinu oborina u kratko vrijeme koje lokalitet ne može apsorbirati te konstantno podizanje razine mora koje uzrokuje sve češće plavljenje lokaliteta. Podizanje razine mora na cijelom Mediteranu je uočeno kao jedan od glavnih problema i uzroka propadanja lokaliteta Svjetske baštine. Ispitanici su istaknuli kako aktualne studije pokazuju da se podizanje razine mora značajno ubrzava nakon 2000. godine, što se može uočiti i u Poreču. U jesenskom razdoblju sve su češće poplave i izrazito visoke razine vode unutar lokaliteta, koje uzrokuju različite aspekte trajnih oštećenja na dijelovima sklopa. Stalno povećanje razine morske vode dovodi do trajnog oštećenja nižih zona kompleksa, posebice prostora sjeverne bazilike s mozaicima, ali i prostora same Eufrazijeve bazilike. Dizanje morske vode i velike količine oborina koje padnu u kratkom razdoblju opterećenje su za komunalnu infrastrukturu grada (koja nije obnovljena i izgrađena na cijelom prostoru poluotoka) zbog čega dolazi do prelijevanja na gradske prostore i ulice, do oštećenja građevina i same infrastrukture. Zbog nepovoljnih klimatskih prognoza do 2100. godine, Poreč je jedan od najugroženijih gradova na Mediteranu kojima prijeti dizanje mora i do dva metra iznad sadašnje razine. Takva predviđanja ugrožavaju ne samo svjetsku i nacionalnu kulturnu baštinu, nego i samu gospodarsku osnovu regije (turizam, poljoprivreda). Uz to, aktualan Plan upravljanja katedralnim kompleksom – Eufrazijanom u Poreču iz 2014. definira kao upravitelja Biskupiju porečko i pulsku, no ispitanici su mišljenja kako se plan uopće/slabo provodi. Pritom, od 2012. suradnja između Konzervatorskog odjela u Puli kao nadležnog tijela i vlasnika kulturnog dobra gotovo da ne postoji te ističu kako stoga nemaju vjerodostojne podatke o načinu upravljanja i korištenja kulturnog dobra. Prema stavovima ispitanika ne postoji nikakvo partnerstvo ključnih dionika koje se odnosi na kompleks Eufrazijeve bazilike, osim u segmentu koji se odnosi na liturgiju (Eufrazijana je katedralna crkva) i kulturna događanja u sklopu.

Ispitanici su se složili kako bez organizacijskih pomaka u upravljanju kompleksom Bazilike ne može biti niti kvalitetnih pomaka u njegovoj valorizaciji niti u gospodarskom raspolaganju kulturnim dobrom. Mišljenja su kako se aktualni model može održavati određeno vrijeme, a on je sveden samo na prodaju ulaznica i povremena kulturna događanja u ljetnoj sezoni (koncerti). Ispitanici dalje navode kako će kontinuirano propadanje dovesti dugoročno do smanjenja broja posjetitelja, a u najgoroj varijanti može dovesti i do uklanjanja lokaliteta s Popisa svjetske baštine, zaključuju ispitanici. Svi ispitanici složili su se kako bi se kompleks Eufrazijeve bazilike trebao kvalitetnije

turistički valorizirati, uspostavljanjem modela održivog upravljanja. Uz to, trebao bi biti jače istaknut kao jedini lokalitet Svjetske baštine u Istarskoj županiji, a u skoroj budućnosti mogao bi postati motivom dolaska gostiju, naročito u pred i posezoni.

Ispitanici su potvrdili kako upravo razvojne perspektive grada Poreča leže u boljem proučavanju, upravljanju i valorizaciji kulturne baštine te primjeni održivih modela korištenja kulturne baštine. Aktualni problem razvoja održivog kulturnog turizma i valorizacije baštine predstavlja neujednačenost u broju posjetitelja kroz godinu. Dok je tijekom sezonskim mjeseci povijesna jezgra prenapučena i ispunjena pretjeranim i neodrživim brojem posjetitelja, u jesenskim i zimskim mjesecima gotovo je potpuno prazna, i ne ispunjava niti elementarne životne potrebe svojih stanovnika. Ispitanici smatraju kako takve diskrepancije ubrzavaju proces iseljavanja stalnih stanovnika iz povijesne jezgre zbog smanjene kvalitete života i pretvaranje grada (živog organizma) u spavaonicu ili velikih hotel. Ističu također kako je taj trend dugoročno opasan i neodrživ jer smanjenjem broja gradskog stanovništva smanjuje se i broj onih koji baštinu koriste i redovito održavaju. Nestaje i dojam autentičnosti živih gradova, a upravo je to iskustvo ono što posjetitelji traže na turističkim destinacijama. Produljenjem sezone i kulturne ponude rasterećuje se vrhunac sezone i opterećenje na spomenike i kulturnu infrastrukturu, a prihodi ostvareni unutar zaštićene kulturne povijesne cjeline (poput primjerice spomeničke rente) moraju se vratiti u taj prostor ciljanim ulaganjima u obnovu kulturne baštine, navode predstavnici stručne javnosti. Dio stručne javnosti naveo je potrebu obnove zgrade Zavičajnog muzeja Poreštine, uređenje novog postava, ali i dislociranih zbirki i dijelova postava na prostoru grada s ciljanom prezentacijom pojedinih segmenata gradske povijesti, te nastavak obnove Dijecezanskog muzeja i sklopa Eufrazijeve bazilike, te povećanje muzejskog prostora i postava. To naravno, povlači za sobom pitanje ulaganja u kadrove u kulturi. Zaposlenici u kulturi smatraju se financijskim teretom i nažalost u mnogim gradovima svjedočimo smanjenju broja zaposlenih u muzejskim i kulturnim ustanovama po toj osnovi. Istovremeno, upravo se od tih djelatnika očekuje osmišljavanje što raznolikije kulturne i turističke ponude, čime se zanemaruje njihova primarna djelatnost. Rješenje je u povećanju broja i raznovrsnosti kadrova zaposlenih u kulturi, nekompetentnost upravljačkih kadrova u kulturi u svrhu razvoja turizma, prodaja neautentičnih suvenira te premalo izdvajanja iz gradskog budžeta u područje kulturne, obnove kulturno-povijesne baštine te njezine turističke valorizacije. S druge strane, dio predstavnika

stručne javnosti istaknulo je i potrebu bolje promocije i marketinga, umrežavanja svih dionika lokalne zajednice (privatni sektor, javni sektor, lokalna zajednica), kao i aktivacije novog sadržaja, pri čemu su svi ispitanici mišljenja da je prijeko potreban strateški plan/plan upravljanja kulturnim i turističkim sektorom grada Poreča.

Dio stručne javnosti mišljenja je kako Poreč već predstavlja destinaciju kulturnog turizma, no on nije na zadovoljavajućoj razini, dok drugi dio stručne javnosti smatra kako Poreč nije destinacija kulturnog turizma (već prekomjernog), ali svi ispitanici potvrđuju kako mobilizacijom njegovih jedinstvenih lokalnih resursa može postati destinacija odgovornog kulturnog turizma i da je perspektiva kulturnog turizma Grada Poreča u stvaranju prepoznatljivosti, odnosno brendiranju grada kao kulturno-povijesne destinacije.

6.3 Stavovi lokalne zajednice

Za potrebe empirijskog istraživanja preveden je anketni upitnik o stavovima lokalne zajednice prema aktualnom modelu upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike u Poreču. U anketnom upitniku korištena je kombinacija kratkih i jasnih pitanja otvorenog tipa te pitanja s Likertovom ljestvicom. Istraživanje anketnim upitnikom provedeno je tijekom lipnja, srpnja i kolovoza 2024.

Iako je prikupljeno 123 odgovora, dobiveni rezultati predstavljaju aktualne stavove lokalne zajednice grada Poreča prema kulturnom i turističkom razvoju grada, kao i aktualnom modelu upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike.

Tablica 5. Stavovi lokalne zajednice o aktualnom modelu upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike u Poreču

Pitanja	Odgovori
Spol	Žensko 77,2 % Muško 22,8 %
Dob	Manje od 18 0 % 18-25 26 % 26-35 34,1 % 36-45 17,1 % 46-55 14,6 % 56-65 6,5 %

	Više od 66 1,6 %
Razina obrazovanja	Završena srednja škola 29,3 % Završen preddiplomski studij 21,1 % Završen diplomski studij 43,9 % Završen poslijediplomski studij 5,7 %
Mjesto stanovanja	Grad Poreč 30,9 % Okolica Grada Poreča 29,3 % Istarska županija 22,8 % Ostalo 17 %
Kultura i kulturno-povijesna baština grada Poreča ima ključnu ulogu u razvoju turizma?	U potpunosti se ne slažem 8,1 % Ne slažem se 4,9 % Niti se slažem niti se ne slažem 23,6 % Slažem se 22,8 % U potpunosti se slažem 40,7 %
Kulturno-povijesna baština grada Poreča adekvatno je turistički valorizirana i predstavljena široj javnosti?	U potpunosti se ne slažem 8,1 % Ne slažem se 22,8 % Niti se slažem niti se ne slažem 35 % Slažem se 27,6 % U potpunosti se slažem 6,5 %
Jeste li zadovoljni kulturnom ponudom na području Grada Poreča (kulturne manifestacije, interpretativne rute, interpretacijski centri...)? Ako da, možete navesti primjer.	Da 36,6 % Ne 53,7 % Ostalo 9,7 %
Na području Istarske županije nalazi se jedan UNESCO-v lokalitet Svjetske baštine. Možete li navesti naziv lokaliteta?	Kompleks Eufrazijeve bazilike 85,4 % Ne znam 8,1 % Pulska Arena 5,7 % Ekomuzej Batana 0,8 %
Grad Poreč definirali biste kao destinaciju:	Masovnog/prekomjernog turizma 82,9 % Kulturnog turizma 17,1 % Sportskog turizma 17,9 % Arheološkog turizma 2,4 % Obiteljskog turizma 1,6 % Ostali odgovori: 3,2 %
Kako biste opisali svoj stav prema razvoju turizma u gradu Poreču?	Uopće nisam zadovoljan/na 13,8 % Nisam zadovoljan/na 17,1 % Neutralan/na sam 47,2 % Zadovoljan/na sam 15,4 % Vrlo zadovoljan/na 6,5 %

Mislite da turizam pozitivno doprinosi ekonomskom razvoju naše zajednice?	Uopće se ne slažem 4,1 % Ne slažem se 7,3 % Niti se slažem niti se ne slažem 22 % Slažem se 34,1 % U potpunosti se slažem 32,5 %
Koliko često komunicirate s turistima u vašem svakodnevnom životu?	Nikada 1,6 % Rijetko 14,6 % Povremeno 22 % Često 16,3 % Vrlo često 45,5 %
Turisti su postali uobičajena pojava u našem gradu i više ne obraćan pažnju na njih.	Uopće se ne slažem 11,4 % Ne slažem se 4,1 % Niti se slažem niti se ne slažem 24,4 % Slažem se 17,1 % U potpunosti se slažem 43,1 %
Turisti često stvaraju gužve i ometaju moj svakodnevni život.	Uopće se ne slažem 8,1 % Ne slažem se 5,7 % Niti se slažem niti se ne slažem 18,7 % Slažem se 22 % U potpunosti se slažem 45,5 %
Osjećam da su cijene u našem gradu porasle zbog turizma.	Uopće se ne slažem 0 % Ne slažem se 0,8 % Niti se slažem niti se ne slažem 4,9 % Slažem se 9,8 % U potpunosti se slažem 84,6 %
Želim da se broj turista koji posjećuju naš grad smanji.	Uopće se ne slažem 13 % Ne slažem se 8,9 % Niti se slažem niti se ne slažem 20,3 % Slažem se 26 % U potpunosti se slažem 31,7 %
Turisti narušavaju mir i red u našem gradu.	Uopće se ne slažem 9,8 % Ne slažem se 17,1 % Niti se slažem niti se ne slažem 26 % Slažem se 24,4 % U potpunosti se slažem 22,8 %
Zadovoljan/na sam aktualnim modelom upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike.	Vrlo nezadovoljan/na 14,6 % Nezadovoljan/na 8,9 % Neutralan/na 43,9 % Zadovoljan/na 23,6 %

	Vrlo zadovoljan/na 8,9 %
Smatram da se adekvatno brine o očuvanju kulturno-povijesne vrijednosti kompleksa Eufrazijeve bazilike.	Uopće se ne slažem 5,7 % Ne slažem se 14,6 % Niti se slažem niti se ne slažem 37,4 % Slažem se 30,9 % U potpunosti se slažem 11,4 %
Kompleks Eufrazijeve bazilike je lako dostupan za posjete lokalnog stanovništva.	Uopće se ne slažem 10,6 % Ne slažem se 13,8 % Niti se slažem niti se ne slažem 30,1 % Slažem se 27,6 % U potpunosti se slažem 17,9 %
Kompleks Eufrazijeve bazilike ima ključnu ulogu u turističkom razvoju grada Poreča?	Uopće se ne slažem 10,6 % Ne slažem se 17,1 % Niti se slažem niti se ne slažem 23,6 % Slažem se 30,1 % U potpunosti se slažem 18,7 %
Zadovoljan/na sam razinom informiranosti i komunikacije uprave Bazilike prema lokalnoj zajednici.	Vrlo nezadovoljan/na 20,3 % Nezadovoljan/na 26,8 % Neutralan/na 30,1 % Zadovoljan/na 16,3 % Vrlo zadovoljan/na 6,5 %
Imam priliku sudjelovati u donošenju odluka vezanih uz upravljanje Bazilikom.	Uopće se ne slažem 72,4 % Ne slažem se 12,2 % Niti se slažem niti se ne slažem 12,2 % Slažem se 0,8 % U potpunosti se slažem 2,4 %
Uspostavljanjem modela održivog upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike može se uspostaviti održivi razvoj turizma posebnih interesa (arheološkog, kulturnog...) u gradu Poreču?	Uopće se ne slažem 4,9 % Ne slažem se 5,7 % Niti se slažem niti se ne slažem 33,3 % Slažem se 28,5 % U potpunosti se slažem 27,6 %
Jeste li upoznati s planom upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike?	Da 8,1 % Ne 91,9 %
Jeste li upoznati s upravljačkim tijelom nadležnim za upravljanje kompleksom Eufrazijeve bazilike?	Da 13 % Ne 87 %

Izvor: izrada autora.

Analiza podataka o stavovima lokalne zajednice prikazuje ključne aspekte koji utječu na njihovu svakodnevnicu i percepciju o kulturnom i turističkom razvoju grada Poreča, kao i aktualnom modelu upravljanja i valorizacije kompleksa Eufrazijeve bazilike.

Demografski podaci pokazuju da su većina ispitanika žene (77,2%), a najzastupljenija dobna skupina je od 26 do 35 godina (34,1%). Većina ispitanika ima završen diplomski studij (43,9%), dok su oni s poslijediplomskim studijem najmanje zastupljeni (5,7%). Geografski, ispitanici su najčešće iz Grada Poreča (30,9%) i okolice (29,3%), dok je manji broj iz drugih dijelova Istarske županije (22,8%) i iz drugih područja (17%).

Stavovi o kulturi i kulturno-povijesnoj baštini pokazuju da većina ispitanika (63,5%) vjeruje da kultura i kulturno-povijesna baština grada Poreča ima ključnu ulogu u razvoju turizma, pri čemu 40,7% se u potpunosti slaže s ovom tvrdnjom. Međutim, stavovi o adekvatnosti valorizacije i predstavljanja kulturne baštine su podijeljeni. Dok 27,6% smatra da je baština adekvatno valorizirana, 30,9% smatra da nije ili su neutralni prema tome. Pitanje zadovoljstva kulturnom ponudom pokazuje da je većina (53,7%) nezadovoljna, dok 36,6% izražava zadovoljstvo.

Stavovi o turističkom razvoju grada Poreča otkrivaju da je grad prepoznat kao destinacija masovnog/prekomjernog turizma (82,9%), dok kulturni i sportski turizam imaju manji udio (17,1% i 17,9%). Ispitanici su podijeljeni u svojim stavovima o razvoju turizma: 47,2% je neutralno, dok 30,9% vjeruje da turizam pozitivno doprinosi ekonomskom razvoju zajednice. Čak 45,5% ispitanika često komunicira s turistima, dok 43,1% smatra da su turisti postali uobičajena pojava na koju ne obraćaju posebnu pažnju. Istovremeno, veliki broj ispitanika (45,5%) osjeća da turisti često stvaraju gužve i ometaju njihov svakodnevni život, a 84,6% primjećuje porast cijena zbog turizma. Također, 31,7% želi smanjenje broja turista, dok 26% smatra da turisti narušavaju mir i red u gradu.

Zadovoljstvo modelom upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike varira među stanovnicima. Otprilike 14,6% ispitanika izražava veliko nezadovoljstvo, dok 8,9% smatra da je model upravljanja neadekvatan. S druge strane, 23,6% ispitanika je zadovoljno trenutnim modelom upravljanja, dok 8,9% izražava veliko zadovoljstvo. Veliki postotak ispitanika (43,9%) je neutralan prema ovom pitanju, što može ukazivati na nedostatak informacija ili indiferentnost prema praksama upravljanja. Očuvanje kulturno-povijesnih vrijednosti kompleksa Eufrazijeve bazilike također izaziva

podijeljena mišljenja. Samo 5,7% ispitanika uopće se ne slaže da se adekvatno brine o očuvanju vrijednosti, dok 14,6% smatra da se to ne radi dovoljno dobro. S druge strane, 30,9% smatra da se očuvanje odvija u skladu s očekivanjima, dok 11,4% smatra da se briga o očuvanju potpuno usklađuje s potrebama. Čak 37,4% ispitanika je neutralno prema ovom pitanju, što može značiti da su nedostatak informacija ili percepcija nesigurnosti u vezi s očuvanjem prisutni među većim dijelom populacije. Dostupnost kompleksa za lokalno stanovništvo je također predmet podijeljenih mišljenja. Otprilike 10,6% ispitanika smatra da kompleks nije lako dostupan, a 13,8% je također nezadovoljno dostupnošću. Međutim, 27,6% smatra da je dostupnost dobra, dok 17,9% smatra da je potpuno zadovoljavajuća. Više od trećine (30,1%) ispitanika je neutralno prema pitanju dostupnosti, što može ukazivati na potrebe za poboljšanjem pristupa ili na nesigurnost u vezi s trenutnim stanjem. Uloga kompleksa u turističkom razvoju grada Poreča je prepoznata kod 30,1% ispitanika koji se slažu da kompleks ima ključnu ulogu, dok 18,7% u potpunosti podržava ovu tvrdnju. S druge strane, 10,6% smatra da kompleks nema ključnu ulogu, a 17,1% je također nezadovoljno. 23,6% ispitanika je neutralno, što ukazuje na potrebu za dodatnim objašnjenjima ili promocijom značaja kompleksa u turističkom razvoju. Informiranost i komunikacija između uprave Bazilike i lokalne zajednice pokazuje značajan prostor za poboljšanje. Otprilike 20,3% ispitanika je vrlo nezadovoljno razinom informiranosti, dok 26,8% izražava nezadovoljstvo. Samo 16,3% je zadovoljno komunikacijom, a 6,5% je vrlo zadovoljno. Ova podjela ukazuje na značajnu potrebu za unapređenjem komunikacije i transparentnosti uprave Bazilike prema lokalnoj zajednici. Sudjelovanje u donošenju odluka vezanih uz upravljanje Bazilikom je izrazito nisko, s 72,4% ispitanika koji se potpuno ne slažu da imaju priliku sudjelovati, dok samo 0,8% smatra da imaju priliku. Ova situacija naglašava potrebu za većim uključivanjem lokalne zajednice u odlučivanje o pitanjima vezanim uz upravljanje Bazilikom. Održivost turizma kroz upravljanje kompleksom Eufrazijeve bazilike također izaziva mješovite reakcije. Dok 28,5% ispitanika smatra da uspostavljanje modela održivog upravljanja može doprinijeti održivom razvoju turizma, 27,6% u potpunosti podržava ovu tvrdnju. S druge strane, 4,9% se potpuno ne slaže s ovom tvrdnjom, dok 5,7% ima slične stavove. Više od trećine (33,3%) ispitanika je neutralno prema ovom pitanju, što ukazuje na potrebu za dodatnim obrazloženjima ili inicijativama. Upoznavanje s planom i upravljačkim tijelom kompleksa Eufrazijeve bazilike je vrlo nisko, s 91,9% ispitanika koji nisu

upoznati s planom upravljanja i 87% koji nisu upoznati s upravljačkim tijelom. Ovo pokazuje potrebu za većim informiranjem i obrazovanjem lokalne zajednice o ključnim aspektima upravljanja i očuvanja kompleksa.

Na kraju anketnog upitnika nalazila su se dva neobvezna pitanja. Na prvo pitanje „Što smatrate da bi se moglo poboljšati u aktualnom modelu upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike?“ ističu se sljedeći odgovori:

„Veća informiranost lokalne zajednice s radom upravljanja kompleksom te zajednički s obzirom na pravila UNESCO-a uspostaviti model dostupnosti svima, ali u najboljem, najefikasnijem modelu.“

„Otvoreniji pristup i dostupnost informacijama.“

Uvođenje interaktivne sadržaje, ulaganje u restauraciju i očuvanje, duhovni doživljaji...“

„Poboljšati komunikaciju s ključnim dionicima, učiniti ključne informacije transparentnijima, uključiti lokalne stručnjake.“

„Sniziti cijenu ulaznice, posebne promocije za lokalno stanovništvo, približavanje kompleksa lokalnim školama.“

„Transparentnost i uključivanje lokalne zajednice.“

Na drugo pitanje „Da li imate neke prijedloge ili komentare vezane za način upravljanja Bazilikom?“ ističu se odgovori:

„Lokalna uprava i kulturne institucije (općenito stručna javnost) bi se trebali aktivnije uključiti u upravljanje, barem kroz nadzor; Konzervatorski odjel bi trebao biti prisutniji, kao i nadležni gradski odjel za kulturu/baštinu (ako ne postoji, trebalo bi ga oformiti u gradu poput Poreča).“

„Naplaćivanje ulaza, koje je trenutno jako skupo, bi se trebalo ukinuti i naći drugačiji i bolji način prikupljanja novaca. Možda kroz neke evente, sponzorstva itd.“

„Učiniti je dostupnom građanima Grada Poreča.“

„Više uključenih dionika ne samo iz Poreča.“

„Voljela bi da se ulaz u Baziliku ne naplaćuje.“

„Bazilika je na UNESCO-voj listi, a većina građana Poreča ne zna što to znači. Radionice valorizacije treba uvesti i u obrazovne institucije kako bi djeca znala što je u njihovom gradu.“

Stavovi lokalne zajednice analizirani su i s pomoću Doxeyeva indeksa iritacije, koji se kao metodološki model temelji na razumijevanju promjena stavova lokalne zajednice prema turistima i razvoju turizma u različitim fazama životnog ciklusa destinacije. Njegove različite faze prvenstveno su posljedica razvoja turizma u smislu njegovih različitih socijalnih, ekonomskih i okolišnih utjecaja na destinaciju, a one jesu euforija, apatija, iritacija i antagonizam. U *Tablici 6.* prikazana su odabrana pitanja pomoću koji je izračunata aritmetička sredina odgovora, a sama pitanja podijeljena su prema fazama iritacije.

Tablica 6. Pitanja prema fazama Doxeyeva indeksa iritacije i aritmetička sredina odgovora

Faza iritacije	Pitanja	N	Min.	Maks.	Ar. Sr.	St. dev.
Euforija	Kako biste opisali svoj stav prema razvoju turizma u gradu Poreču?	123	1	5	2,84	1,05
Euforija	Mislite da turizam pozitivno doprinosi ekonomskom razvoju naše zajednice?	123	1	5	3,84	1,08
Apatija	Koliko često komunicirate s turistima u vašem svakodnevnom životu?	123	1	5	3,89	1,18
Apatija	Turisti su postali uobičajena pojava u našem gradu i više ne obraćan pažnju na njih.	123	1	5	3,76	1,34
Iritacija	Turisti često stvaraju gužve i ometaju moj svakodnevni život.	123	1	5	3,91	1,26
Iritacija	Osjećam da su cijene u našem gradu porasle zbog turizma.	123	1	5	4,78	0,56
Antagonizam	Želim da se broj turista koji posjećuju naš grad smanji.	123	1	5	3,54	1,36
Antagonizam	Turisti narušavaju mir i red u našem gradu.	123	1	5	3,33	1,27

Izvor: izrada autora.

Tablica 7. Odgovori ispitanika prema Doxeyevu indeksu iritacije

	Euforija	Apatija	Iritacija	Antagonizam
Aritmetička sredina	3,34	3,825	4,345	3,435

Izvor: izrada autora.

Analiza rezultata istraživanja pokazuje stavove lokalne zajednice prema aktualnom turističkom razvoju u gradu Poreču. Kroz aritmetičke sredine odgovora vidljiv je opći trend prema sve većem nezadovoljstvu zbog prisutnosti i utjecaja turizma. U početnoj fazi euforije, kada lokalno stanovništvo obično doživljava turizam kao pozitivan fenomen, rezultati pokazuju blago podijeljene stavove. Na pitanje „Kako biste opisali svoj stav prema razvoju turizma u gradu Poreču?“, aritmetička sredina iznosi 2,84 što sugerira da je stanovništvo već prešlo fazu početne euforije i da je njihovo oduševljenje turizmom već opalo. Stanovnici izražavaju određeni stupanj neutralnosti, pa čak i blage nezadovoljnosti prema razvoju turizma. Na pitanje „Mislite li da turizam pozitivno doprinosi ekonomskom razvoju naše zajednice?“, aritmetička sredina od 3,84 pokazuje da većina stanovnika prepoznaje ekonomske koristi koje donosi turizam. Iako su stanovnici svjesni ekonomskih prednosti, ove koristi nisu dovoljne da zadrže opću euforiju, jer su počeli osjećati i negativne posljedice turizma. U fazi apatije, kada turizam postaje svakodnevna pojava, stanovnici se sve više distanciraju od turista. Aritmetička sredina od 3,89 na pitanje „Koliko često komunicirate s turistima u vašem svakodnevnom životu?“ sugerira da lokalno stanovništvo često dolazi u kontakt s turistima, ali je komunikacija postala rutina. Turisti više nisu nova ili uzbudljiva pojava, već su dio svakodnevice. To potvrđuju odgovori na pitanje „Turisti su postali uobičajena pojava u našem gradu i više ne obraćam pažnju na njih“, gdje aritmetička sredina iznosi 3,76, što potvrđuje da se stanovnici sve više emocionalno distanciraju od turista. Kako turizam raste, stanovnici Poreča počinju osjećati iritaciju. Aritmetička sredina od 3,91 na pitanje „Turisti često stvaraju gužve i ometaju moj svakodnevni život“ ukazuje na to da većina stanovništva osjeća nezadovoljstvo zbog prekomjernog broja turista i njihovog utjecaja na svakodnevni život. Gužve i ometanje svakodневnih aktivnosti postaju izražen problem, što vodi do rastuće frustracije. Najveća aritmetička sredina, 4,78, zabilježena je na pitanje „Osjećam da su cijene u našem gradu porasle zbog turizma“. Ovaj rezultat pokazuje gotovo jednoglasno slaganje stanovnika da turizam

ima negativan učinak na troškove života u Poreču. Povećanje cijena zbog turizma postalo je glavni izvor nezadovoljstva, što jasno pokazuje da se lokalno stanovništvo nalazi u fazi iritacije. Kako se nezadovoljstvo nastavlja, stanovnici prelaze u fazu antagonizma, gdje počinju izražavati otvoreno neprijateljstvo prema turizmu. Aritmetička sredina od 3,54 na pitanje „Želim da se broj turista koji posjećuju naš grad smanji“ pokazuje da značajan dio stanovništva želi ograničiti broj posjetitelja u Poreču. To je jasan znak da se stanovnici osjećaju preopterećeni brojem turista i njihovim utjecajem na lokalnu zajednicu. Dodatno, aritmetička sredina od 3,33 na pitanje „Turisti narušavaju mir i red u našem gradu“ ukazuje na to da stanovništvo sve više percipira turiste kao izvor narušavanja mira i reda u zajednici. Iako ovaj rezultat nije tako visok kao kod pitanja o rastu cijena, on jasno pokazuje da su mnogi stanovnici počeli doživljavati turiste kao smetnju.

Analiza odgovora ukazuje da je stanovništvo Poreča prošlo kroz faze Doxeyevog indeksa iritacije, od početne euforije prema antagonizmu. Iako prepoznaju ekonomske prednosti turizma, frustracije zbog gužvi, rasta cijena i ometanja svakodnevnog života sve su izraženije. Stanovnici sve više žele ograničiti broj turista, što ukazuje na rastući osjećaj iritacije (4,345) i prijelaz prema otvorenom nezadovoljstvu i antagonizmu (3,435).

7 OSVRT NA PROVEDENO ISTRAŽIVANJE: IZAZOVI, PERSPEKTIVE I PRIJEDLOZI

Na temelju provedenog istraživanja, kao i analizirane literature, u nastavku se elaboriraju izazovi i razvojne perspektive upravljanja lokalitetima Svjetske baštine za održivi razvoj turizma.

Upravljanje lokalitetima Svjetske baštine suočava se s nizom izazova koji zahtijevaju pažljivo planiranje i održiv pristup kako bi se očuvala njihova vrijednost i osigurao dugoročni održivi razvoj turizma. Ovi izazovi su raznoliki i kompleksni, obuhvaćajući ekonomske, društvene, okolišne i infrastrukturne aspekte, a njihove razvojne perspektive zahtijevaju inovativna rješenja i suradnju među različitim dionicima (*Tablica 8.*). Jedan od najznačajnijih izazova u upravljanju lokalitetima Svjetske baštine je sezonalnost turizma. U mnogim destinacijama, visoka koncentracija posjetitelja tijekom određenih razdoblja godine dovodi do preopterećenja resursa i infrastrukture, dok izvan sezone lokaliteti ostaju nedovoljno iskorišteni. Kao razvojna perspektiva, cjelogodišnji turizam nudi rješenje koje uključuje stvaranje atrakcija i događanja izvan glavne sezone. Ovo može pomoći u ravnomjernijem rasporedu turističkog prometa tijekom cijele godine, čime se smanjuje pritisak na lokalitete tijekom vršnih razdoblja i osigurava stabilniji prihod lokalnoj zajednici. Povezan s izazovom sezonalnosti je i problem neodgovornog upravljanja turizmom, gdje visok broj posjetitelja u kratkom vremenskom razdoblju dovodi do preopterećenja infrastrukture i degradacije resursa. Kao odgovor na ovaj izazov, disperzija posjetitelja i sezonsko upravljanje predstavljaju ključnu perspektivu. Poticanje posjeta u manje frekventnim razdobljima, kao i redistribucija posjetitelja prema manje posjećenim lokalitetima, može značajno smanjiti pritisak na najpopularnije destinacije i omogućiti održiviji pristup upravljanju turizmom. Jedan od najizazovnijih aspekata upravljanja je prekomjerni turizam, koji može dovesti do homogenizacije turističke ponude, gubitka autentičnosti lokaliteta i ozbiljnih negativnih utjecaja na okoliš. Kako bi se ovaj problem ublažio, razvoj turizma posebnih interesa nudi održivo rješenje. Usmjerenost na nišne oblike turizma, poput ekoturizma, kulturnog turizma ili avanturističkog turizma, može privući specifične skupine posjetitelja koji su više zainteresirani za očuvanje i autentično iskustvo, čime se smanjuje pritisak na resurse i osigurava dugoročna održivost lokaliteta. Pitanje degradacije kulturnih i prirodnih resursa također predstavlja ozbiljan izazov, pogotovo u kontekstu intenzivnog turističkog pritiska. Bez adekvatne zaštite i restauracije,

lokaliteti mogu izgubiti svoju autentičnost i vrijednost. Kao perspektivno rješenje, kontinuirani programi restauracije i očuvanja trebaju biti prioritet, s posebnim naglaskom na korištenje ekološki prihvatljivih materijala i tehnika koje osiguravaju očuvanje resursa na dugoročnoj osnovi. Osim fizičkih prijetnji, tu je i sukob interesa između ekonomskog rasta i očuvanja baštine. Pritisak za ostvarivanjem ekonomskih koristi često dolazi u sukob s potrebama za očuvanjem lokaliteta, što može rezultirati kompromisima koji štete dugoročnoj održivosti. U tom kontekstu, perspektiva uravnoteženog razvoja je od ključne važnosti. Razvijanje turističkih modela koji podržavaju kako ekonomski rast, tako i očuvanje baštine, može osigurati da turizam postane alat za zaštitu, a ne prijetnja za lokalitete Svjetske baštine. Nedostatak financijskih sredstava također predstavlja značajan izazov u održivom upravljanju lokalitetima. Održavanje i očuvanje ovih lokaliteta zahtijevaju značajna financijska ulaganja, a ograničeni resursi mogu ozbiljno ograničiti sposobnost za provedbu potrebnih mjera. Kao perspektiva, raznoliki izvori financiranja mogu osigurati stabilne i održive prihode potrebne za dugoročno upravljanje i očuvanje lokaliteta. Uvođenje javno-privatnih partnerstava, fondova za očuvanje te sustava donacija i ulaznica može pružiti potrebna sredstva za zaštitu ovih dragocjenih resursa. Upravljanje lokalitetima Svjetske baštine također mora uzeti u obzir utjecaj klimatskih promjena. Klimatske promjene donose prijetnje poput ekstremnih vremenskih uvjeta, erozije i porasta razine mora, što može ugroziti fizičku strukturu i dugoročnu održivost lokaliteta. Strategije prilagodbe klimatskim promjenama nužne su za smanjenje tih utjecaja, uključujući prilagodbu infrastrukture i usvajanje održivih praksi koje mogu zaštititi lokalitete od negativnih učinaka klimatskih promjena. Društveni izazovi, poput gentifikacije i iseljavanja lokalnog stanovništva, također su ključni aspekti koje je potrebno riješiti. Rast turizma može dovesti do porasta cijena nekretnina i troškova života, što potiče iseljavanje lokalnog stanovništva. Kako bi se osiguralo da turizam ne šteti lokalnim zajednicama, potrebno je promicati participativno upravljanje koje uključuje lokalno stanovništvo u procese donošenja odluka. Time se osigurava da turizam pridonosi, a ne ugrožava kvalitetu života u zajednici. Naposljetku, nedostatak svijesti među posjetiteljima o važnosti očuvanja baštine može dodatno pogoršati izazove s kojima se suočavaju lokaliteti Svjetske baštine. Edukacija i angažman posjetitelja ključni su za promicanje odgovornog ponašanja i očuvanja baštine. Edukacija i angažman posjetitelja kroz informativne programe i kampanje svijesti mogu povećati njihovu

odgovornost prema očuvanju ovih dragocjenih lokaliteta. Sve ove izazove i perspektive potrebno je promatrati kroz prizmu održivog razvoja, gdje se naglasak stavlja na očuvanje vrijednosti lokaliteta Svjetske baštine, ali i na omogućavanje da turizam postane sredstvo za njihovo očuvanje, a ne ugrožavanje.

Tablica 8. Ključni izazovi i razvojne perspektive upravljanja lokalitetima Svjetske baštine za održivi razvoj turizma

Ključni izazovi	Opis izazova	Razvojne perspektive	Opis perspektiva
Sezonalnost	Visoka sezonalnost turizma dovodi do neravnomjernog korištenja resursa, s preopterećenjem u sezoni i smanjenjem aktivnosti izvan sezone.	Cjelogodišnji turizam	Razvijanje atrakcija i događanja izvan glavne sezone, kako bi se privukli posjetitelji tijekom cijele godine i smanjio pritisak u vrhuncu sezone.
Neodgovorno upravljanje turizmom	Visok broj posjetitelja dovodi do preopterećenja infrastrukture, uništavanja resursa i smanjenja kvalitete doživljaja.	Disperzija posjetitelja sezonsko upravljanje	i Poticanje posjeta u manje frekventnim razdobljima i redistribucija posjetitelja prema manje posjećenim lokalitetima.
Prekomjerni turizam	Prekomjerni turizam može dovesti do homogenizacije turističke ponude i gubitka autentičnosti, te stvaranja značajnih negativnih utjecaja na okoliš.	Turizam posebnih interesa	Poticanje razvoja specifičnih niša turizma, kao što su ekoturizam, kulturni turizam ili avanturistički turizam, koji privlače ciljane skupine posjetitelja.
Degradacija kulturnih i prirodnih resursa	i Intenzivan turistički pritisak može dovesti do fizičkog propadanja kulturnih objekata i prirodnih resursa.	Restauracija očuvanje	i Provođenje kontinuiranih programa restauracije, konzervacije i zaštite resursa uz korištenje ekološki prihvatljivih materijala i tehnika.
Sukob interesa između ekonomskog rasta i očuvanja	Pritisak za ostvarivanje ekonomskih koristi može biti u suprotnosti s potrebama očuvanja lokaliteta.	Uravnotežen razvoj	Razvijanje modela turizma koji istovremeno podržavaju ekonomsku dobit i dugoročno očuvanje baštine.
Nedostatak financijskih sredstava za održavanje lokaliteta	Financijska ograničenja mogu ograničiti sposobnost za adekvatno održavanje i zaštitu lokaliteta.	Raznoliki financiranja izvori	Uvođenje inovativnih financijskih mehanizama poput javno-privatnih partnerstava, fondova za očuvanje, te sustava donacija i ulaznica.
Utjecaj klimatskih promjena na baštinu	Klimatske promjene, uključujući ekstremne vremenske uvjete, mogu oštetiti baštinu i ugroziti njezinu dugoročnu održivost.	Strategije prilagodbe klimatskim promjenama	Uvođenje mjera za smanjenje utjecaja klimatskih promjena, kao što su prilagodbe infrastrukture i usvajanje

				praksi održivog upravljanja resursima.
Gentrifikacija i iseljavanje lokalnog stanovništva	Rast turizma može dovesti do porasta cijena nekretnina i troškova života, što može potaknuti iseljavanje lokalnog stanovništva.	Participativno upravljanje		Uključivanje lokalnog stanovništva u procese odlučivanja, kako bi se osiguralo da turizam doprinosi kvaliteti života u zajednici.
Nedostatak svijesti o važnosti očuvanja među posjetiteljima	Posjetitelji često nisu svjesni negativnih utjecaja svojih aktivnosti na baštinu.	Edukacija angažman posjetitelja	i	Razvijanje edukativnih programa i kampanja svijesti kako bi se povećala odgovornost posjetitelja prema očuvanju baštine.
Tehnološki izazovi u očuvanju i promociji	Nedostatak naprednih tehnologija može ograničiti učinkovito praćenje, očuvanje i promociju lokaliteta.	Primjena novih tehnologija		Korištenje digitalnih alata za monitoring stanja lokaliteta, kao i za interaktivnu promociju i edukaciju posjetitelja putem virtualne stvarnosti.
Loša infrastruktura kapaciteti	i Neadekvatna infrastruktura može smanjiti kvalitetu turističkog iskustva i povećati pritisak na lokalne resurse.	Održive investicije u infrastrukturu		Unapređenje infrastrukture kroz ekološki prihvatljive investicije koje smanjuju negativan utjecaj na okoliš i podržavaju održivi turizam.
Kulturna homogenizacija i gubitak autentičnosti	i Prilagođavanje turistima može dovesti do gubitka kulturne autentičnosti i homogenizacije ponude.	Zaštita i promocija autentičnosti		Poticanje očuvanja lokalnih tradicija i autentičnih kulturnih praksi kao ključnog elementa turističke ponude.
Nedostatak koordinacije između dionika	Različiti interesi dionika mogu dovesti do neusklađenih aktivnosti i neefikasnog upravljanja lokalitetima.	Multidisciplinarna suradnja koordinacija	i	Razvijanje platformi za suradnju i koordinaciju između svih relevantnih dionika, uključujući vlade, nevladine organizacije i privatni sektor.
Nedostatak dugoročnog planiranja	Kratkoročne odluke često zanemaruju dugoročne posljedice na očuvanje i održivost lokaliteta.	Izrada implementacija dugoročnih planova upravljanja	i	Razvijanje i implementacija sveobuhvatnih planova upravljanja koji uključuju dugoročne ciljeve za očuvanje i održivi razvoj lokaliteta.

Izvor: izrada autora prema rezultatima istraživanja, De Ascaniis, Gravari-Barbas i Cantoni (2018; 2021), Pedersen (2002), UNESCO (2013a), UNWTO (2013) i UNESCO (2024e).

Provedeno istraživanje kroz komparativnu analizu modela upravljanja, intervju s stručnom javnosti i anketnim upitnikom s lokalnom zajednicom ukazuje na aktualne izazove upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike:

- Pritisци na kulturne resurse i njihova agresivna eksploatacija kao rezultat masovnog i neodgovornog turizma;
- Manjak senzibiliteta i informiranosti o Eufrazijevoj bazilici kao lokalitetu od izvanredne univerzalne vrijednosti koji je upisan na Popis svjetske baštine;
- Upravljačko tijelo nije formirano;
- Aktualni plan upravljanja se ne implementira;
- Ne postoje partnerstva ključnih dionika;
- Lokalna zajednica nije uključena u proces upravljanja kompleksom te;
- Ne postoji strategija razvoja održivog (kulturnog) turizma i upravljanja cjelokupnom kulturnom baštinom grada.

Tijekom procesa prikupljanja anketnog upitnika, lokalna zajednica je iskazala neznanje i manjak interesa prema Eufrazijevoj bazilici, kao i konceptu održivog upravljanja te sugerirala organizaciju radionica/panel rasprava tijekom kojih bi se aktualna problematika, kao i navedeni koncepti, mogli predstaviti lokalnoj zajednici. Upravo bi se takvim modelom participativne demokracije potaknula aktivna uloga lokalne zajednice u procese informiranja, odlučivanja i upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike, ali i cjelokupnog razvoja kulture i turizma grada Poreča.

Također, provedeno istraživanje ukazuje kako se Poreč, kao turistička destinacija, trenutno nalazi u prijelaznoj fazi iz iritacije u antagonizam, pri čemu lokalna zajednica postaje sve nezadovoljnija razvojem turizma. Na temelju analizirane literature, kao i rezultata istraživanja, aktualan model destinacijskog menadžmenta grada Poreča mogao bi se prema d'Angelli, De Carli i Sainaghiju (2010)⁵, definirati kao fragmentirani, okarakteriziran spontanom turističkim razvojem, zahvaljujući prilikama povezanim s određenim segmentima potražnje ili prisutnosti bogatog umjetničkog naslijeđa i prirodnih resursa, s nedostatkom stvarne strategije razvoja.

Prijedlog budućeg modela upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike trebao bi se temeljiti na sljedećim elementima:

⁵ Detaljnije vidi u: D'Angella, Francesca; De Carlo, Manuela; Sainaghi, Ruggero (2010). Archetypes of destination governance: A comparison of international destinations. *Tourism Review*, 65, 4, str. 61-73. Dostupno na: <https://doi.org/10.1108/16605371011093872>.

- Nadzor i upravljanja: Formirati upravljačko tijelo koje će biti odgovorno za cjelokupno upravljanje kompleksom Eufrazijeve bazilike. Ovo tijelo treba uključivati predstavnike lokalne zajednice, stručnjake za očuvanje kulturne baštine, turizam i financije, te druge relevantne dionike. Upravljačko tijelo će biti odgovorno za izradu i provedbu dugoročnih strategija za očuvanje, edukaciju, turizam i financijsku održivost kompleksa. Redovito će ažurirati planove temeljem prikupljenih podataka i evaluacija. Upravljačko tijelo će koordinirati sve aktivnosti vezane uz kompleks, uključujući radove na očuvanju, upravljanje posjetiteljima, edukativne programe i prikupljanje sredstava. Također će osigurati transparentnu komunikaciju s javnošću i relevantnim institucijama.
- Zaštita i očuvanje baštine: Uspostaviti redovite konzervatorske radove i održavanje kako bi se očuvala arhitektonska i umjetnička vrijednost bazilike. Uključiti stručnjake za očuvanje i raditi na prevenciji oštećenja.
- Edukacija i svijest: Razviti edukativne programe za posjetitelje i lokalnu zajednicu o značaju i povijesti kompleksa. Organizirati radionice, vođene ture i izložbe.
- Zadovoljstvo posjetitelja: Pružiti visoku kvalitetu usluga posjetiteljima, uključujući jasno označene staze, informacije o bazilici i pristupačnost za sve.
- Suradnja sa zajednicom: Uključiti lokalnu zajednicu u upravljanje i donošenje odluka kako bi se osigurala dugoročna podrška i održivost.
- Održivi turizam: Implementirati mjere za smanjenje utjecaja turizma na okoliš, uključujući kontrolu broja posjetitelja i upravljanje tokovima kako bi se spriječila prekomjerna gužva.
- Financijska održivost: Razviti strategije za prikupljanje sredstava kroz ulaznice, donacije i sponzorstva, te reinvestirati prihode u očuvanje i poboljšanje kompleksa.
- Održiva infrastruktura: Uvesti energetske učinkovite sustave rasvjete, grijanja i hlađenja unutar kompleksa kako bi se smanjila potrošnja energije i utjecaj na okoliš. Koristiti ekološki prihvatljive materijale za sve popravke i nadogradnje.
- Digitalizacija i tehnologija: Razviti digitalne arhive i virtualne ture kako bi se omogućio pristup sadržaju kompleksa i onima koji nisu u mogućnosti posjetiti fizičku lokaciju. Korištenje tehnologije za praćenje stanja objekata, upravljanje posjetiteljima i prikupljanje podataka za bolje donošenje odluka.

- Promocija kulturnog turizma: Razviti promotivne aktivnosti koje naglašavaju kulturni značaj Eufrazijane, privlačeći turiste zainteresirane za povijest i kulturu, umjesto masovnog turizma. Povezati Eufrazijanu s drugim kulturnim i povijesnim destinacijama u regiji kako bi se stvorila atraktivna turistička ruta.
- Monitoring i evaluacija: Uspostaviti sustav za redovito praćenje uspješnosti implementiranih mjera, uključujući evaluaciju zadovoljstva posjetitelja, stanja očuvanosti baštine i financijske održivosti. Koristiti prikupljene podatke za prilagodbu i poboljšanje strategija upravljanja.

Ovim pristupom moguće je osigurati dugoročnu zaštitu i valorizaciju Eufrazijeve bazilike uz istovremeno unaprjeđenje iskustva posjetitelja i minimiziranje negativnog utjecaja na okoliš i zajednicu. Provedena komparativna analiza modela upravljanja lokalitetima u Raveni predstavlja primjer dobre prakse i model koji bi se mogao primijeniti na primjeru episkopalnog kompleksa Eufrazijeve bazilike. To podrazumijeva uspostavljanje sustava upravljanja (upravljačko tijelo) kroz suradnju i koordinaciju vlasnika/upravitelja (Biskupija porečko-pulska), Grada Poreča, Turističke zajednice, Konzervatorskog odjela u Puli, Istarske županije, uz sudjelovanje lokalne zajednice i ostalih relevantnih dionika. Perspektive uspostavljanja modela održivog upravljanja su višestruke i osiguravaju dugoročnu korist kako za kompleks Eufrazijeve bazilike, tako i za širu zajednicu. Održivo upravljanje osigurava očuvanje kulturne baštine za buduće generacije, doprinosi edukaciji i kulturnom razvoju, te potiče ekonomski rast kroz održivi turizam. Aktivna suradnja s lokalnom zajednicom stvara osjećaj vlasništva i ponosa među stanovnicima, dok financijska stabilnost omogućava kontinuiranu brigu i unaprjeđenje kompleksa. Kroz ovaj model, Eufrazijeva bazilika može postati primjer dobre prakse u upravljanju kulturnom baštinom, balansirajući između očuvanja, edukacije i održivog razvoja turizma. Ovaj pristup ne samo da štiti i valorizira jedan od najvažnijih spomenika kulture, već također osigurava njegovu dugoročnu održivost, čuvajući ga kao vrijedan resurs za buduće generacije.

ZAKLJUČAK

Cilj i svrha ovoga rada su postignuti: na temelju analizirane literature i rezultata istraživanja definirani su ključni izazovi i razvojne perspektive održivog upravljanja episkopalnim kompleksom Eufrazijeve bazilike, te se ukazalo kako postoje razvojni potencijali razvoja Poreča kao destinacije održivog kulturnog turizma kroz valorizaciju jedinstvenih lokalnih kulturnih resursa. Poreč, kao grad s izuzetno bogatom kulturnom baštinom, uključujući i lokalitet izvanredne univerzalne vrijednosti, predstavljaju neiscrpu osnovu za razvoj održivog kulturnog turizma.

Pretpostavke u ovome radu jesu da kulturna ekonomija pruža okvir za razumijevanje kako lokaliteti Svjetske baštine, kroz uspostavljanje održivih modela upravljanja, mogu doprinijeti ekonomskom razvoju lokalnih zajednica. Kulturna ekonomija prepoznaje važnost autentičnosti i lokalnog identiteta kao ključnih resursa koji privlače turiste, a ako se resursi pravilno valoriziraju kroz održivi turizam, mogu dugoročno donijeti ekonomsku korist lokalnim zajednicama, dok istovremeno omogućuju očuvanje kulturnih i prirodnih vrijednosti. Upravo održivi razvoj turizma osigurava da turistički pritisak ne ugrozi integritet lokaliteta Svjetske baštine, već da doprinese njihovom očuvanju kroz odgovorno upravljanje resursima. Upravljanje lokalitetima Svjetske baštine stoga mora biti utemeljeno na načelima održivosti, a to podrazumijeva prije svega holistički pristup u kojem se zaštita kulturne baštine i prirodnih resursa promatra kao dugoročna investicija u budućnost lokalnih zajednica i globalne kulturne baštine. Kombinacijom ovih elemenata moguće je stvoriti dinamičan okvir koji ne samo da osigurava očuvanje svjetske baštine, već i promiče njezin održivi ekonomski razvoj, stvarajući tako model koji može poslužiti kao inspiracija za druge sektore i regije. Ovakva sinergija između kulturne ekonomije, održivog turizma i upravljanja baštinom osigurava da naslijeđe koje smo dobili bude preneseno budućim generacijama u najboljem mogućem stanju, dok pritom osigurava prosperitet lokalnih zajednica.

Provedenim istraživanjem daje se odgovor na postavljena istraživačka pitanja: (IP1, IP2) detaljno su elaborirani ključni izazovi i razvojne perspektive upravljanja i očuvanja kompleksa Eufrazijeve bazilike, (IP3) lokalna zajednica nedovoljno je upoznata s aktualnim modelom upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike, no nezadovoljna je razinom njihove uloge u upravljačkom modelu, (IP4) lokalna zajednica trenutno se nalazi u prijelaznoj fazi iz iritacije u antagonizam prema turističkom razvoju grada

Poreča, što ukazuje na rastuće nezadovoljstvo, (IP5) a na temelju provedenog istraživanja razrađeni su prijedlozi unaprjeđenja modela upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike.

Na temelju provedenih istraživanja potvrđuje se djelomična istinitost postavljene hipoteze: analizirana literatura, stavovi stručne javnosti i lokalne zajednice ukazuju na to da se održivo upravljanje kompleksom Eufrazijeve bazilike može uspostaviti kroz integraciju modela koji uspješno balansira očuvanje kulturne baštine i razvoj kulturnog turizma. Ključni faktor u ovom procesu je aktivan doprinos svih dionika lokalne zajednice, uključujući lokalne vlasti, kulturne institucije, turističke operatere, građane te druge relevantne dionike u valorizaciji i zaštiti ovog jedinstvenog lokalnog resursa. Međutim, uspostavljanje novog modela održivog upravljanja zahtijeva temeljitu reorganizaciju postojećeg kulturnog i turističkog sektora grada Poreča. Potrebno je uspostaviti čvrstu sinergiju između različitih sektora i dionika, kako bi se omogućila koordinirana i dugoročna suradnja u upravljanju ovim izuzetno važnim kulturnim dobrom. Ovaj proces uključuje ne samo tehničku i operativnu reorganizaciju, već i promjenu u pristupu upravljanju, od kratkoročnog usmjerenja prema profitabilnosti do dugoročnog očuvanja kulturnog naslijeđa, koje će omogućiti trajnu korist za grad, turizam i lokalnu zajednicu. Jedan od ključnih izazova trenutnog modela upravljanja jest nedostatak adekvatne koordinacije između različitih dionika. U praksi su čest problem fragmentirani interesi i neusklađeni ciljevi, što onemogućava postizanje zajedničke vizije održivog razvoja. Uspostava novog modela koji balansira očuvanje i razvoj podrazumijeva ne samo tehničke intervencije, poput obnove i konzervacije kulturnih dobara, već i ulaganje u obrazovanje, podizanje svijesti o vrijednosti kulturne baštine te stvaranje mehanizama za aktivno sudjelovanje lokalne zajednice u procesu donošenja odluka. Stoga je jasno da reorganizacija sustava upravljanja kulturnim resursima grada Poreča zahtijeva višeslojni pristup. To uključuje promjene u institucionalnim okvirima, zakonodavnim mjerama te razvoju novih strategija za učinkovitu valorizaciju i promociju kulturnog turizma, koji ne bi narušavao autentičnost kulturnih resursa. Također, poseban naglasak treba staviti na razvoj održivih oblika turizma koji će smanjiti pritisak na kulturnu baštinu, a istovremeno omogućiti dugoročne ekonomske i društvene koristi za grad i njegove stanovnike.

Na temelju provedenog istraživanja Poreč možemo definirati kao destinaciju prekomjernog/obalnog/smještajnog turizma koja se suočava sa sve većim brojem

posjetitelja koji narušavaju svakodnevni život lokalne zajednice te stvaraju pritiske na lokalne resurse i infrastrukturu. Uz to, Poreč je destinacija s izrazito velikim brojem receptivnih kapaciteta u koje dolaze posjetitelji koji su motivirani pasivnim odmorom i opuštanjem. Iako se počeci porečkog turizma temelje na razvoju grada kao cjelogodišnje destinacije kupališnoga turizma i klimatskoga lječilišta, u periodu socijalističke Jugoslavije Poreč se razvijao kao kupališna destinacija i destinacija komercijalnog/masovnog turizma, sljedeći trendove razvoja europskih i svjetskih destinacija. No, posljednjih godina porečkom turizmu nije uspostavljen model alternativnog razvoja masovnom turizmu, njegova kulturna baština uopće nije valorizirana, a kompleksom Eufrazijeve bazilike, kao jedinim lokalitetom Svjetske baštine u Istarskoj županiji, se ne upravlja.

Potpuna prednost razvoju (nekontroliranog) turizma u Poreču rezultiralo je gubitkom kulturnog identiteta grada i iseljavanjem lokalne zajednice iz starogradske jezgre, a kulturna baština je izgubila na važnosti. Iako analiza stavova lokalne zajednice ukazuje kako kulturna baština može postati ključ turističkog razvoja Poreča, ona zahtjeva sustavnu revalorizaciju i inovativan model upravljanja. Pritom, rezultati istraživanja ukazuju na zabrinjavajuće rezultate prema kojima se lokalna zajednica trenutno nalazi u prijelaznoj fazi iz iritacije u antagonizam prema turistima i turističkom razvoju grada, naglašavajući potrebu za temeljitom reorganizacijom porečkog turizma kroz modele održivog (i regenerativnog) turizma. Potrebno je, kako navode Urošević i Afrić Rakitovac (2017) primijeniti integriranu kombinaciju politika razvoja kulture i turizma, koje mogu poslužiti kao snažan katalizator, transformirajući lokalne destinacije u poželjna središta za život, rad, posjete i ulaganja. Ovakav pristup ne samo da unapređuje kulturnu baštinu i turističku ponudu, već i potiče gospodarski rast, jača društvenu koheziju i stvara dinamično okruženje koje privlači stanovnike, poduzetnike i investitore. Kroz sinergiju kulture i turizma, destinacije postaju ne samo atraktivna odredišta za turiste, već i ugodna mjesta za svakodnevni život i dugoročni razvoj.

Kroz uspješno rješavanje izazova upravljanja, kompleks Eufrazijeve bazilike, kao i cjelokupna kulturna baština grada može postati generator razvoja održivog turizma posebnih interesa i poticanja kulturne ekonomije u gradu Poreču. Očuvanje kulturnog nasljeđa, stvaranje ekonomskih prilika za lokalno stanovništvo te promicanje autentičnih turističkih iskustava ključni su elementi koji mogu osigurati dugoročni prosperitet destinacije.

POPIS LITERATURE

Knjige, monografije i studije

1. Afrić Rakitovac, Kristina (2017). Sustainable tourism as a driver for community development. U: Urošević, Nataša; Afrić Rakitovac, Kristina (ur.), *Models of Valorisation of Cultural Heritage in Sustainable Tourism* (3-28). Pula: Juraj Dobrila University of Pula.
2. Agarwal, S.; Busby, G.; Huang, R. (ur.) (2018). *Special Interest Tourism. Concepts, Contexts and Cases*. Wallingford: CAB International.
3. Baldwin, John R.; Faulkner, Sandra L.; Hecht, Michael L. (2006). A Moving Target: The Illusive Definition of Culture. U: Baldwin, John R. i dr. (ur.), *Redefining Culture: Perspectives Across the Disciplines* (3-26). London: Lawrence Erlbaum Associates.
4. Blažević, Ivan (1984). *Turizam Istre*. Zagreb: Savez geografskog društva Hrvatske.
5. Blažević, Ivan (1987). *Povijest turizma Istre i Kvarnera*. Opatija: Otokar Keršovani.
6. Brščić, Kristina; Šugar, Tina; Ružić, Drago (2018). Tourists' perceptions of destinations – empirical study of destination Poreč. U: Barković, Dražen ; Crnković, Boris ; Dernoscheg, Karl-Heinz et al. (ur.), *Interdisciplinary Management Research XIV* (97-111). Osijek: Ekonomski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku; Hochschule Pforzheim University of Applied Sciences; Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU).
7. Carić, Hrvoje (ur.) (2006). *Održivi turizam u deset koraka: planiranje održivog turizma zasnovanog na baštini i prirodnom naslijeđu: priručnik za upravljanje i razvijanje turističkih regija, destinacija i proizvoda*. Zagreb: Institut za turizam, Odraz.
8. Cravido, Fernanda; Santos, Norberto (2020). *Management of World Heritage Sites: Cultural Landscapes and Sustainability*. UK: Cambridge Scholars Publishing.
9. De Ascaniis, Silvia; Gravari-Barbas, Maria; Cantoni, Lorenzo (2018). *Tourism Management at UNESCO World Heritage Sites (vol. 1.)*. Lugano: Università della Svizzera italiana. Dostupno na: <https://n2t.net/ark:/12658/srd1318737>.
10. De Ascaniis, Silvia; Gravari-Barbas, Maria; Cantoni, Lorenzo (2021). *Tourism Management at UNESCO World Heritage Sites (vol. 2.)*. Lugano: Università della Svizzera italiana. Dostupno na: <https://n2t.net/ark:/12658/srd1319221>.

11. Dujmović, Mauro (2014). *Kultura turizma*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
12. Eagleton, Terry (2017). *Kultura*. Zagreb: Ljevak
13. Feilden, Bernard M.; Jokilehto, Jukka (1998). *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*. Rome: ICCROM.
14. Gravari-Barbas, Maria (2020b). Heritage and tourism: from opposition to coproduction. U: *A Research Agenda for Heritage Tourism*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. Dostupno na: <https://doi.org/10.4337/9781789903522.00007>.
15. Gržinić, Jasmina (2020). *Turističke atrakcije – nastanak, razvoj, utjecaji*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
16. Haralambos, Michael; Holbron, Martin (2002). *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
17. ICOMOS (2011). *The Paris Declaration on Heritage as a Driver of Development*. Paris: ICOMOS. Dostupno na: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/GA2011_Declaration_de_Paris_EN_20120109.pdf.
18. Jadrešić, Vlatko (2010). *Janusovo lice turizma. Od masovnog do selektivno-održivog turizma*. Zagreb: Plejada.
19. Jakovčić, J.; Vidović, S. (2019). *Elaborat urbane opreme starogradske jezgre grada Poreča*, Poreč: ABCD d.o.o. Dostupno na: http://www.porec.hr/sadrzaj/dokumenti//ELABORAT%20urbane%20opreme%2020_02.pdf.
20. Jelinčić, Daniela Angelina (2009). *Abeceda kulturnog turizma*. Zagreb: Meandarmedia.
21. Jelinčić, Daniela Angelina (2010). *Kultura u izlogu*. Zagreb: Meandarmedia.
22. Jelinčić, Daniela Angelina; Glivetić, Dragana; Tišma, Sanja (2022). *Priručnik za održivost kulturne baštine*. Zagreb: Jesenski i Turk.
23. Kandler, Pietro (1845). *Cenni al forestiero che visita Parenzo*. Trst: Lloyd.
24. Kordej-De Villa, Željka, Šulc, Ivana (2021). Cultural Heritage, Tourism and the UN Sustainable Development Goals: The Case of Croatia. U: Andreucci, M.B.; Marvuglia, A.; Baltov, M.; Hansen, P. (ur.), *Rethinking Sustainability Towards a Regenerative Economy* (341-358). Cham: Springer. Dostupno na: https://doi.org/10.1007/978-3-030-71819-0_19.

25. Krivošejev, Vladimir (2014). *Upravljanje baštinom i održivi turizam*. Valjevo, Beograd: Narodni muzej Valjevo, Artis Centar.
26. Labadi, Sophia; Giliberto, Francesca; Rosetti, Ilaria; Shetabi, Linda; Yildirim, Ege (2021). *Heritage and the Sustainable Development Goals: Policy Guidance for Heritage and Development Actors*. Paris: ICOMOS. Dostupno na: <https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2453>.
27. Lamza Posavec, Vesna (2021). *Metodologija društvenih istraživanja: temeljni uvidi*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
28. Legović, Matteo (2020). *Poreč kao destinacija kulturnog turizma*. Završni rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Dostupno na: <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:4866>.
29. Licciardi, Guido; Amirtahmasebi, Rana (2012). *Economics of uniqueness: investing in historic city cores and cultural heritage assets for sustainable development*. Washington, DC: The World Bank.
30. Magaš, Dragan; Vodeb, Ksenija; Zadel, Zrinka (2018). *Menadžment turističke organizacije i destinacije*. Opatija: Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu.
31. Marini, Maria Grazia (ur.). *Ravenna Piano di gestione*. Cesena: Tipografia Brighi e Venturi.
32. Markham, A.; Osipova, E.; Lafrenz Samuels, K.; Caldas, A. (2016). *World Heritage and Tourism in a Changing Climate*. Pariz: UNESCO, UNEP.
33. Marušić, Zrinka (ur.) (2020). *Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj u 2022. i 2023. godini: TOMAS Hrvatska 2022./2023*. Zagreb: Institut za turizam.
34. Matejčić, Ivan (2014). *Eufrazijana – katedrala u Poreču*. Pula: Istarska županija – Regione Istriana.
35. McKercher, Bob; Du Cros, Hilary (2002). *Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*. New York: Routledge.
36. Melkert, Marjan; Vos, Katleen (2010). A Comparison of Quantitative and Qualitative Approaches: Complementarities and Trade-offs. U: Richards, Greg; Munsteres, Will (ur.), *Cultural Tourism Research Methods* (33-40). Oxfordshire, Cambridge: CABI.
37. Milovan, Antun; Klarić, Alfio (1998). *Eufrazijeva bazilika u Poreču*. Pula: Sv. German.

38. Monnesland, Svein (2019). *Istra i Kvarner očima stranaca*. Oslo: Syress Forlag, str. 278 – 289.
39. Orlić, Drago (1990). *Srdačno, vaš Poreč*. Poreč: ADRIATIC.
40. Orlić, Drago (2006). *Poreč: povijest, kultura, umjetnost, prirodne ljepote, turizam*. Zagreb: Turistička naklada.
41. Pavlić, Ivana; Portolan, Ana (2016). Irritation Index. U: Jafar, J.; Xiao, H. (ur.), *Encyclopedia of Tourism* (495-495). Zürich: Springer.
42. Pedersen, Arthur (2002). *Managing Tourism at World Heritage Sites: a Practical Manual for World Heritage Site Managers*. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
43. Perkovac, Željko (1993). *Turizam i geoprostor Poreštine*. Pazin: IKD „Juraj Dobrila“ Pazin.
44. Prelog, Milan (2007). *Poreč grad i spomenici*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
45. Rabotić, Branislav (2013). *Selektivni oblici turizma*. Beograd: Visoka turistička škola strukovnih medija.
46. Reimann, Andrew (2013). *Introduction to Culture Studies: Introductory Activities for Exploring, and Comparing Cultures*. Intergraphica Press.
47. Richards, G. (ur.) (2007). *Cultural Tourism, Global and Local Perspectives*. New York, London: Routledge.
48. Rizzo, Ilde (2015). Cultural heritage as an economic asset: myth or reality? *Gestão estratégica de recursos patrimoniais - Strategic management of heritage resources*. Lisbon.
49. Rizzo, Ilde; Mignosa, Anna (2013). *Handbook on the Economics of Cultural Heritage*. UK: Edward Elgar Publishing.
50. Robinson, Mike; Picardi, David (2006). *Tourism, Culture and Sustainable Development*. Paris: UNESCO.
51. Towse, Ruth (2019). *A Textbook of Cultural Economics*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
52. UN (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Dostupno na: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.
53. UNESCO (1972). *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Paris: UNESCO.
54. UNESCO (2013a). *Managing Cultural World Heritage*. Paris: UNESCO.

55. UNESCO (2013b). *The Hangzhou Declaration. Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies*. Paris: UNESCO.
56. UNESCO (2014a). *Episcopal Complex of the Euphrasian Basilica in the Historic Centre of Poreč, Periodic Report - Second Cycle*. Preuzeto s: <https://whc.unesco.org/en/list/809/documents/>.
57. UNESCO (2014b). *Early Christian Monuments of Ravenna. Periodic Report - Second Cycle*. Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/list/788/documents/>.
58. UNESCO (2015). *Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention*. Paris: UNESCO
59. UNESCO World Heritage Centre (2023). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: UNESCO World Heritage Centre. Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>.
60. UNWTO (2013). *Sustainable Tourism for Development Guidebook*. Madrid: UNWTO.
61. Urošević, Nataša; Afrić Rakitovac, Kristina (2017). *Models of Valorisation of Cultural Heritage in Sustainable Tourism*. Pula: Juraj Dobrila University of Pula.
62. Urošević, Nataša; Grubišić, Danijela; Krivošić, Luka; Legović, Matteo (2023). *Heritage and Sustainable Urban Development: Croatian Case Studies*. U: Waśowska-Pawlik, Agata; Purchla, Jacek (ur.), *Heritage and Development* (407-429). Krakow: International Cultural Centre.
63. Vukonić, Boris (2007). *Plava Laguna 1957.-2007*. Poreč: Plava Laguna.
64. Whyte, Bruce; Hood, Terry; White, Brian P. (ur.) (2012). *Cultural and Heritage Tourism: A Handbook for Community Champions*. Canada: Federal Provincial Territorial Ministers of Culture and Heritage.
65. World Tourism Organization (2009). *Sustainable Tourism Management at World Heritage Sites – Enhancing Inter-agency and Stakeholder Coordination for Joint Action*. Madrid: UNWTO. Dostupno na: <https://doi.org/10.18111/9789284413010>.
66. Yriarte, Charles (1999). *Istra & Dalmacija*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
67. Zadel, Zrinka; Rudan, Elena (2015). *Povijesni razvoj smještajnih kapaciteta i poduzetništva u obalnom dijelu istarskog poluotoka u Hrvatskoj*. U: Šuligoj, Metod (ur.), *Retrospektiva turizma Istre* (143-200). Koper: Založba Univerza na Primorskem.

Znanstveni i stručni radovi

1. Afrić Rakitovac, Kristina; Urošević, Nataša (2017). Valorisation of Cultural Heritage in Sustainable Tourism. *Management*, 12, 3, str. 199-215. Dostupno na: [10.26493/1854-4231.12.199-215](https://doi.org/10.26493/1854-4231.12.199-215).
2. Afrić Rakitovac, Kristina; Urošević, Nataša; Vojnović, Nikola (2021). Community Participation in Sustainable Valorisation of Cultural Heritage: The Case of the Municipality of Vrsar. *Academica Turistica - Tourism and Innovation Journal*, 14, 1, str. 7-22. Dostupno na: <https://academica.turistica.si/index.php/AT-TIJ/article/view/190>.
3. Akdu, U. & Ödemiş M. (2018). Examining the Impacts of Tourism on Gumushane Residents According to the Doxey Index. *Turizm Akademik Dergisi*, 5 (2), str. 33-45.
4. Alhaji, A. G.; Adesogan, A. A.; Abudllahi, M. A. (2023). RESIDENT'S ATTITUDES TOWARDS THE IMPACTS FROM TOURISM DEVELOPMENT IN SUKUR, MADAGALI, ADAMAWA STATE. *International Journal of Humanities, Literature and Art Research*, 2(1). Dostupno na: <https://mediterraneanpublications.com/mejhlar/article/view/221>.
5. Alsaloum, M.; Romagosa, F.; Alotaibi, S. (2024). Residents' Perceptions of the Benefits and Costs of Tourism Development: A Case Study of Riyadh City (Saudi Arabia). *Tour. Hosp.*, 5, str. 753–781. Dostupno na: <https://doi.org/10.3390/tourhosp503004>.
6. Baycan, Tüzin; Girard, Luigi Fusco (2011). Heritage in socio-economic development: Direct and indirect impacts. U: *ICOMOS 17th General Assembly*. Paris: France. Dostupno na: <https://openarchive.icomos.org/id/eprint/1299/>.
7. Benassi, Loris; Maras Benassi, Hermina (2021). The History of Sports Tourism at the "Riviera" in Poreč at the time of Socialist Yugoslavia, Šalaj, S; Škegro, D. ur., *9th International Scientific Conference on Kinesiology*. Zagreb: University of Zagreb, str. 665-669. Dostupno na: <https://www.kif.unizg.hr/news/16755/9-Conference-Kinesiology-2021-Proceedings-final%20za%20objavu%20web.pdf>.
8. Blažeković, Ivana (2023). Hrvatska kulturna baština na UNESCO-ovu Popisu svjetske baštine. *Bjelovarski učitelj*, 28 (1-3), str. 114-120. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/313733>.

9. Cheung, K. S.; Li, L. H. (2019). Understanding visitor–resident relations in overtourism: developing resilience for sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(8), str.1197–1216. <https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1606815>.
10. Čaušević, Senija; Tomljenović, Renata (2003). World Heritage Site, tourism and city's rejuvenation: The case of Poreč, Croatia. *Tourism: an international interdisciplinary journal*, 51, 4, str. 417-426.
11. D'Angella, Francesca; De Carlo, Manuela; Sainaghi, Ruggero (2010). Archetypes of destination governance: A comparison of international destinations. *Tourism Review*, 65, 4, str. 61-73. Dostupno na: <https://doi.org/10.1108/16605371011093872>.
12. Gravari-Barbas, Maria (2020a). Culture without borders: Cultural heritage management for local and regional development. Dostupno na: https://www.academia.edu/45111613/Culture_without_borders_Cultural_heritage_management_for_local_and_regional_development.
13. Gražulevičiūtė, Indrė (2006). Cultural Heritage in the Context of Sustainable Development. *Environmental research, engineering and management*, 3, 37, str. 74-79.
14. Hrvatinić, Damir (2006). Razvitak turističke izgradnje na priobalju Poreštine Od ušća rijeke Mirne do Linskoga zaljeva. *Prostor*, 14, 2(32), str. 228-236. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/10705>.
15. Legović, Matteo; Maras Benassi, Hermina (2022). Sažeti prikaz povijesnog razvoja turizma grada Poreča – od ranih putopisa do Drugoga svjetskog rata. *Studia Polensia*, 11, str. 117-137. Dostupno na: <https://doi.org/10.32728/studpol/2022.11.01.05>.
16. Monterrubio Cordero, Juan Carlos (2008). Residents Perception of Tourism: A Critical Theoretical and Methodological Review. *Ciencia Ergo Sum*, 15, 1, str. 35-44.
17. Orlić, Ivona (2007). Utjecaj masovnog turizma na domicilno stanovništvo Poreštine u doba socijalizma. *Etnološka tribina*, 37(30), str. 29.-44. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/22904>.
18. Pančić Kombol, Tonka (2006). Kulturno naslijeđe i turizam. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 16-17, str. 211-226. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/8702>.

19. Peacock, Alan (1978). Preserving the past: An international economic dilemma. *Journal of Cultural Economics*, 2, str. 1–11.
20. Putova, B. (2018). Anthropology of Tourism: Researching Interactions between Hosts and Guests. *Czech Journal of Tourism*, 7 (1), str. 71-92. Dostupno na: <https://doi.org/10.1515/cjot-2018-0004>.
21. Rizzo, Ilde; Towse, Ruth (2015). In memoriam Alan Peacock: a pioneer in cultural economics. *Journal of Cultural Economics*, 39, str. 225–238. Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s10824-015-9244-7>.
22. Ryan, Jason; Silvanto, Sari (2009). The World Heritage List: The making and management of a brand. *Place Branding and Public Diplomacy*, 5, 4, str. 290-300. Dostupno na: <https://doi.org/10.1057/pb.2009.21>.
23. Trauer, Brigit (2006). Conceptualizing special interest tourism - Frameworks for analysis. *Tourism Management*, 27, str. 183-200. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2004.10.004>.
24. Urošević, Nataša; Grubišić, Danijela (2020). Economics of uniqueness in Croatian historic towns: Looking for new urban models. *Management*, 25 (Special issue), str. 145-159. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/244170>.
25. Vojnović, Nikola (2012). OBILJEŽJA ŽIVOTNOGA CIKLUSA ODABRANIH TURISTIČKIH DESTINACIJA ISTARSKOGA PRIOBALJA. *Ekonomski misao i praksa*, 2, str. 751-774. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/94178>.
26. Vukonić, Boris; Tkalac, Dragan (1984). Tourism and urban revitalization a case study of Poreč, Yugoslavia. *Annals of Tourism Research*, 11, 4, str. 591-605. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/004728758502400228>.

Internetski izvori

1. European Travel Commission (2024). *Share of the GDP of the tourism sector in Croatia from 2013 to 2028*. Dostupno na: <https://www.statista.com/forecasts/1153595/tourism-sector-gdp-share-forecast-in-croatia> (25. svibnja 2024.).
2. Grad Poreč (2021). *Plan razvoja Grada Poreča-Parenzo za razdoblje od 2021. do 2031.* Dostupno na: <https://www.porec.hr/cmsmedia/Novosti/03-04->

- [2024/vije%C4%87e/to%C4%8Dka%2013.1.%20Plan%20razvoja_Pore%C4%8D-Parenzo_2021-2031.pdf](#) (10. lipnja 2024.).
3. Grad Poreč (2024). *Kulturni server*. Dostupno na: <http://www.porec.hr/prva.aspx?stranica=21&pid=14> (15. lipnja 2024.).
 4. Gradonačelnik (2024). *Poreč: U 2019. treća destinacija u RH*. Dostupno na: <https://gradonacelnik.hr/vijesti/porec-u-2019-treca-turisticka-destinacija-u-rh/> (10. lipnja 2024.).
 5. Hrvatska enciklopedija (2024). *Kultura*. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34552> (20. svibnja 2024.).
 6. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2024). *Registar kulturnih dobara*. Dostupno na: <https://registar.kulturnadobra.hr/> (15. lipnja 2024.).
 7. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, (2024). *Kulturna baština na UNESCO-ovim popisima*. Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/kulturna-bastina-na-unesco-ovim-popisima/17251> (25. svibnja 2024.).
 8. Ravenna Turismo (2024a). *Segui le vie dei monumenti UNESCO*. Dostupno na: <https://www.turismo.ra.it/follow-your-way/monumenti-unesco/> (01. rujna 2024.).
 9. Ravenna Turismo (2024b). *Segui le vie dei mosaici*. Dostupno na: <https://www.turismo.ra.it/follow-your-way/luoghi-del-mosaico/> (01. rujna 2024.).
 10. Turistička zajednica Grada Poreča (2023). *Turistička zajednica grada Poreča - Godišnji program rada za 2024. godinu*. Dostupno na: <https://www.myporec.com/hr/o-nama/dokumenti-i-izvjesca/247> (10. lipnja 2024.).
 11. Turistička zajednica Grada Poreča (2024a). *Statistika-dolasci i noćenja turista*. Dostupno na: <https://www.myporec.com/hr/o-nama/statistike> (10. lipnja 2024.).
 12. UNESCO (2024a). *UNESCO in brief*. Dostupno na: <https://www.unesco.org/en/briefm> (25. svibnja 2024.).
 13. UNESCO (2024b). *The World Heritage Convention*. Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/convention> (25. svibnja 2024.).
 14. UNESCO (2024c). *World Heritage List Nominations*. Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/nominations/> (25. svibnja 2024.).
 15. UNESCO (2024d). *World Heritage List*. Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/list/> (25. svibnja 2024.).

16. UNESCO (2024e). *UNESCO World Heritage and Sustainable Tourism Programme*. Dostupno na: <https://whc.unesco.org/en/tourism/> (25. svibnja 2024.).
17. Zavičajni muzej Poreštine (2024). *Giostra*. Dostupno na: <https://www.muzejporec.hr/hr/giostra/> (15. lipnja 2024.).

POPIS PRILOGA

Popis tablica

Tablica 1. Turistički pokazatelji 2014.- 2023.....	49
Tablica 2. Dolasci i noćenja od siječnja do prosinca 2019.....	49
Tablica 3. Struktura receptivnih kapaciteta na području TZ Grada Poreča 2023.....	50
<i>Tablica 4. Indikatori upravljanja</i>	<i>65</i>
<i>Tablica 5. Stavovi lokalne zajednice o aktualnom modelu upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike u Poreču.....</i>	<i>71</i>
<i>Tablica 6. Pitanja prema fazama Doxeyeva indeksa iritacije i aritmetička sredina odgovora.....</i>	<i>78</i>
<i>Tablica 7. Odgovori ispitanika prema Doxeyevu indeksu iritacije</i>	<i>79</i>
<i>Tablica 8. Ključni izazovi i razvojne perspektive upravljanja lokalitetima Svjetske baštine za održivi razvoj turizma.....</i>	<i>83</i>

Prilog 1: Intervju s predstavnikom Turističke zajednice Grada Poreča

1. Možete li komentirati aktualno stanje valorizacije i upravljanja kulturne baštine i općenito razvoja kulturnog turizma u Poreču?

Kulturni turizam razvija se bez strateškog dokumenta pa shodno tome i bez neke jasne vizije. Osnovni motiv dolaska gostiju u destinaciju su sunce i more i to se neće promijeniti kroz neko vrijeme. Svakako je vrijedan podatak da svaki gost koji posjeti Istru barem jednom u svojem 7-dnevnom boravku posjeti kompleks Eufrazijane. Nije poznat podatak kolikim gostima je kompleks Eufrazijane kao Unescov spomenik kulturne baštine osnovni motiv dolaska.

2. Koji su ključni izazovi i problemi u području valorizacije i upravljanja kulturnom baštinom Poreča? Koje su ključne razvojne šanse?

Ključni izazov odnosno problem je brendiranje Poreča kao vodeće destinacije obiteljskog i aktivnog odmora u Hrvatskoj. Dakle, kultura je prisutna ali je periferna u svim našim turističkim komunikacijama prema potencijalnim gostima. Osim toga npr.

Zavičajni muzej je zatvoren već dugi niz godina, a to je sadržaj koji gost traži u destinacijama. Ključ razvoja leži u snažnijem marketingu i povezanosti svih kulturnih sadržaja u turistički proizvod koji se može konzumirati tijekom cijele godine.

3. Eufrazijeva bazilika najvrjednije je kulturno dobro Poreča. Kako komentirate aktualan model upravljanja i valorizacije kompleksa? Postoje li planovi i strategije kojima bi se Eufrazijeva bazilika mogla kvalitetnije turistički valorizirati?

Upravo bi kompleks Eufrazijane trebao u skoroj budućnosti postati motivom dolaska gostiju, naročito u pred i posezoni. U prilogu Vam šaljem studiju razvoja kompleksa na kojoj na žalost nisam učestvovao.

4. Postoje li, po Vašem mišljenju, razvojne perspektive održivog upravljanja i valorizacije kulturne baštine Poreča kako bi grad postao destinacija odgovornog kulturnog turizma?

Moj odgovor je DA, samo trebaju sjesti ključni dionici razvoja kulturnog turizma u destinaciji i iznjedriti novi turistički proizvod uz snažan marketing koji će kroz nekoliko godina polučiti siguran turistički rezultat, naročito u dijelu godine kad sunce i more nisu osnovni motiv dolaska u destinaciju.

5. Može li primjenom navedenih razvojnih modela Poreč postati destinacija održivog kulturnog turizma (ili on to već je?)

Destinacija Poreč u ovom trenutku nije destinacija održivog kulturnog razvoja ali ima snažan potencijal u bliskoj budućnosti to postati.

Prilog 2: Intervju s predstavnicom Konzervatorskog odjela u Puli

1. Možete li komentirati aktualno stanje valorizacije i upravljanja kulturne baštine i općenito razvoja kulturnog turizma u Poreču?

Premda nisam kao konzervator izravno zadužena za poslove vezane uz provedbu Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara u Poreču, već sam do sada radila na pojedinačnim projektima, imam određenog uvida o stanje kulturne baštine u Poreču.

Čak i bez proučavanja statističkih podataka koje su dostupne u Gradu Poreču i TZ Poreča (primjerice od siječnja do rujna 2019. godine Poreč je imao 550.000 dolazaka), jasno je da je Poreč vodeća kulturno-turistička destinacija na Jadranu, a zasigurno i u Evropi. U Hrvatskoj je redovito jedna od tri najposjećenije destinacije. Nesumnjivo, zasluga je iznimno bogate kulturne baštine Poreča i Poreštine. Sama činjenica da je Episkopalni kompleks Eufrazijeve bazilike upisan na Listu svjetske baštine veliki je privlačni element posjetiteljima. Nažalost, Konzervatorski odjel u Puli ne raspolaže o statistici i broju posjetitelja jer nema uvida u financijsko poslovanje koje je isključivo u nadležnosti upravitelja kulturnim dobrom (Biskupija porečka i pulska), ali prema nekim informacijama u godinama do 2019. prihod samo od ulaznica procijenjen je na oko 4 milijuna kuna godišnje. Dakle, ljepota krajolika, visoka razina ugostiteljske i turističke ponude, bogata gastronomska ponuda, samo su jedan dio privlačnog elementa posjetitelja.

U pojedinim segmentima može se zaključiti da kulturni turizam u Poreču nije na zadovoljavajućoj razini. Ovdje neću govoriti o ugostiteljskim i trgovačkim sadržajima koji posluju isključivo sezonski, od svibnja do kraja listopada, već prije svega i segmentu kulturnog turizma. Zbog nerazumijevanja lokalne uprave, zgrada Zavičajnog muzeja Poreštine zatvorena je za posjetitelje više od desetljeća. Premda je započeta suštinska obnova same zgrade u svrhu smještaja novog postava, proces se odvija presporo zbog čega je jedan od dva ključna segmenta baštinskog sadržaja godinama nedostupan posjetiteljima. Zgrada Istarske sabornice povremeno se koristi za kulturna događanja (znanstvene skupove, izložbe manifestacije), ali nedovoljno. Uglavnom je zatvorena i nedostupna posjetiteljima. Vinski podrum u prizemlju nekadašnje crkve sv. Franje, ispod Sabornice, premda obnovljen međunarodnim sredstvima Inter-Reg programa, uglavnom je zatvoren i ne služi svrsi za koju je obnovljen (mjesto upoznavanja i susreta s gastronomskom i vinskom ponudom Poreštine i Istre).

Dijecezanski muzej u sklopu Eufrazijane, premda obnovljen i otvoren za posjetitelje 2000. godine, već je pomalo zastario, a umjetnine u njemu izložene daleko su ispod stvarnih mogućnosti proširenja i predstavljanja bogate sakralne ostavštine Biskupije. Zgrada zahtjeva nastavak istraživanja i uređenja radi proširenja postava, ali je taj projekt već godinama na čekanju. Sakralna baština u samom Poreču nedovoljno je iskorištena, a osim za redovite liturgijske potrebe, uglavnom je nedostupna.

Antički sloj gradske povijesti, premda ključan u formiranju grada kakvog danas poznajemo, nedovoljno je čitljiv i predstavljen posjetiteljima. Nažalost, brojni su spomenici iz kasnijih razdoblja pa i javni prostori prepušteni komercijalom iskorištavanju njihovih vlasnika i zakupaca, vrlo često na način koji je dijametralno suprotan vrijednosti te baštine. Prihodi ostvareni od komercijalnog iskorištavanja baštine (gradskih palača za smještaj, ugostiteljskih i trgovačkih prostora, terasa itd.) ne ulažu se u jednakoj mjeri upravo tamo gdje se prihod i ostvaruje, a to je obnova graditeljske baštine (pročelja zgrada, restauracija izvornih interijera, kontrola korištenja ugostiteljskih i reklamnih elemenata unutar gradske jezgre itd.). Agresivna eksploatacija baštine, nažalost, nije praćena kvalitetnim ulaganjima i njenom obnovom.

Problem predstavlja i neujednačenost u broju posjetitelja kroz godinu. Dok je tijekom sezonskim mjeseci povijesna jezgra prenapučena i ispunjena pretjeranim i neodrživim brojem posjetitelja, u jesenskim i zimskim mjesecima gotovo je potpuno prazna, i ne ispunjava niti elementarne životne potrebe svojih stanovnika. Takve diskrepancije ubrzavaju proces iseljavanja stalnih stanovnika iz povijesne jezgre zbog smanjene kvalitete života i pretvaranje grada (živog organizma) u spavaonicu ili velikih hotel. Taj je trend dugoročno opasan i neodrživ jer smanjenjem broja gradskog stanovništva smanjuje se i broj onih koji baštinu koriste i redovito održavaju. Nestaje i dojam autentičnosti živih gradova, a upravo je to iskustvo ono što posjetitelji traže na turističkim destinacijama.

2. Koji su ključni izazovi i problemi u području valorizacije i upravljanja kulturnom baštinom Poreča? Koje su ključne razvojne šanse?

Na ovo sam pitanje već djelomično odgovorila. Ovdje svakako treba spomenuti u problem klimatskih promjena. Premda se taj problem možda još ne percipira, on je u

Poreču već duže vrijeme vidljiv na prostoru Eufrazijeve bazilike. Stalno povećanje razine morske vode dovodi do trajnog oštećenja nižih zona kompleksa, posebice prostora sjeverne bazilike s mozaicima, ali i prostora same Eufrazijeve bazilike. Dizanje morske vode i velike količine oborina koje padnu u kratkom razdoblju opterećenje su za komunalnu infrastrukturu grada (koja nije obnovljena i izgrađena na cijelom prostoru poluotoka) zbog čega dolazi do prelijevanja na gradske prostore i ulice, do oštećenja građevina i same infrastrukture. Zbog nepovoljnih klimatskih prognoza do 2100. godine, Poreč je jedan od najugroženijih gradova na Mediteranu kojima prijeti dizanje mora i do dva metra iznad sadašnje razine. Takva predviđanja ugrožavaju ne samo svjetsku i nacionalnu kulturnu baštinu, ali i samu gospodarsku osnovu regije (turizam, poljoprivreda).

Razvojne šanse leže u boljem proučavanju i valorizaciji kulturne baštine, te osmišljavanju održivih modela korištenja kulturne baštine. Produljenjem sezone i kulturne ponude rasterećuje se vrhunac sezone i opterećenje na spomenike i kulturnu infrastrukturu. Prihodi ostvareni unutar zaštićene kulturne povijesne cjeline (poput primjerice spomeničke rente) moraju se vratiti u taj prostor ciljanim ulaganjima u obnovu kulturne baštine. Istaknula bih potrebu obnove zgrade Zavičajnog muzeja Poreštine, uređenje novog postava, ali i dislociranih zbirki i dijelova postava na prostoru grada s ciljanom prezentacijom pojedinih segmenata gradske povijesti, te nastavak obnove Dijecezanskog muzeja i sklopa Eufrazijeve bazilike, te povećanje muzejskog prostora i postava. To naravno, povlači za sobom pitanje ulaganja u kadrove u kulturi. Zaposlenici u kulturi smatraju se financijskim teretom i nažalost u mnogim gradovima svjedočimo smanjenju broja zaposlenih u muzejskim i kulturnim ustanovama po toj osnovi. Istovremeno, upravo se od tih djelatnika očekuje osmišljavanje što raznolikije kulturne i turističke ponude, čime se zanemaruje njihova primarna djelatnost. Rješenje je u povećanju broja i raznovrsnosti kadrova zaposlenih u kulturi.

Poreč ima dovoljno prostora koji bi se mogli aktivirati novim sadržajima, ali je potrebna cjelovita valorizacija graditeljske baštine i usmjereni operativni plan obnove i revitalizacije baštine.

Izgled gradske jezgre također je važan element doživljaja posjetitelja. Stoga je nužno agresivnije postupati u otklanjanju svih onih nezakonitih i neprimjerenih elemenata u

prostoru i strože provoditi mjere unošenja novih elemenata u prostor (poput bankomata, ugostiteljskih terasa i objekata, suncobrana, nadstrešnica, reklama i općenito turističke signalizacije).

3. Eufrazijeva bazilika najvrjednije je kulturno dobro Poreča. Kako komentirate aktualan model upravljanja i valorizacije kompleksa? Postoje li planovi i strategije kojima bi se Eufrazijeva bazilika mogla kvalitetnije turistički valorizirati?

U ovom trenutku postoji Planu upravljanja katedralnim kompleksom – Eufrazijanom u Poreču iz 2014. godine kojima je kao upravitelj definirana Biskupija porečka i pulska. Od 2012. godine suradnja između Konzervatorskog odjela u Puli kao nadležnog tijela i vlasnika kulturnog dobra gotovo da ne postoji, stoga nemamo vjerodostojne podatke o načinu upravljanja i korištenja kulturnog dobra. Između 2012. i 2019. na području Eufrazijeve bazilike nisu se odvijali nikakvi radovi na kulturnom dobru (prekinut je dva desetljeća dug program obnove sklopa) premda su od strane Ministarstva kulture bila osigurana sredstva za trogodišnji program obnove, pa tako niti redovno održavanje što se vidi u uznapređovalom propadanju u pojedinim dijelovima sklopa. 2019. godine obnova je nastavljena pod vodstvom Hrvatskog restauratorskog zavoda i nadzorom Konzervatorskog odjela u Puli, te je tijekom 2019. i 2020. obnovljen zvonik.

Prije svega nužno je napraviti višegodišnji plan istraživanja i obnove sklopa, te jasno definirati ciljeve i zadatke za sve sudionike u tom procesu, te izraditi financijski plan obnove za najmanje petogodišnje razdoblje. Još je 2014. godine „2014 UNESCO Period Report on the conditions in the World Heritage Site” utvrdio mane u upravljanju kulturnim dobrom, te je istaknut nedostatak komunikacije s nadležnom službom za obnovu spomenika. Predloženo je formiranje tijela za upravljanje spomenikom svjetske kulturne baštine (management body), ali takvo tijelo do danas nije formirano. Osim navedenog plana upravljanja iz 2014. godine koji je strateški dokument, ali ne i provedbeni dokument, ne postoje u ovom trenutku planovi i strategije za nastavak obnove u kvalitetniju turističku valorizaciju sklopa.

Bez organizacijskih pomaka u upravljanju kulturnim dobrom ne može biti niti kvalitetnih pomaka u njegovoj valorizaciji niti u gospodarskom raspolaganju kulturnim dobrom.

Može se određeno vrijeme održavati postojeći način korištenja, sveden na prodaju ulaznica i povremena kulturna događanja u ljetnoj sezoni (koncerti). Kontinuirano propadanje dovesti će dugoročno do smanjenja broja posjetitelja, a u najgoroj varijanti može dovesti i do skidanja spomenika sa liste svjetske baštine.

Na pitanja 4. i 5. donekle je odgovoreno pod 1.-3.

Prilog 3: Intervju s predstavnicom Konzervatorskog odjela u Puli

1. Koji su, po Vašem mišljenju, ključni izazovi održivog upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike u Poreču?

Ključni izazovi su (ukratko): vrlo niska razina osposobljenosti kadrova (Human capacity) za upravljanje takvim lokalitetom, prije svega kod samog upravitelja lokalitetom. Ostali kadrovi koji se bave obnovom spomenika su donekle osposobljeni svojim obrazovanjem i radnim iskustvom u odgovarajućim tijelima državne uprave i javnim ustanovama (MKM – Konzervatorski odjel u Puli, HRZ), ali su kronično podkapacitirani i kronično preopterećeni brojnošću i raznovrsnošću zadataka koje obavljaju na svakodnevnoj razini. Nije im omogućeno daljnje usavršavanje i specijalizacija na samoj takve vrste lokaliteta (klasično hrvatsko svaštarenje).

Veliki izazov je masovni turizam i velika preopterećenost lokaliteta u vršnim mjesecima sezone. Ne postoji nikakav učinkovit način kontrole broja posjetitelja u danu i tjednu, odnosno njihovog smanjenja u trenutcima preopterećenosti. On također ometa redovnu obnovu spomenika jer vlasnik/upravitelje zahtjeva da se svi radovi završe do početka turističke sezone (najčešće već do travnja) i ne započnu prije listopada, što značajno sužava vrijeme za konzervatorsko-restauratorske radove na jedva pola godine kada su i vremenske prilike najnepogodnije (razdoblje čestih kiša, vrijeme visokog vodostaja mora itd.)

Treći značajan problem su klimatske promjene, prije svega bujične kiše (torrential rain) koje donose veliku količinu oborina ukratko vrijeme koje lokalitet ne može apsorbirati te konstantno podizanje razine mora koje uzrokuje sve češće plavljenje lokaliteta. Podizanje razine mora na cijelom Mediteranu je uočeno kao jedan od glavnih problema i uzorka propadanja spomenika s liste spomenika svjetske baštine. Studije pokazuju da se podizanje razine mora značajno ubrzava nakon 2000. godine, što se može uočiti

i u Poreču. U jesenskom razdoblju sve su češće poplave i izrazito visoke razine vode unutar lokaliteta, koje uzrokuju različite aspekte trajnih oštećenja na dijelovima sklopa.

2. Koje su prednosti kompleksa Eufrazijane u odnosu na "konkurentske" lokalitete Svjetske baštine u susjednim europskim zemljama?

Prednosti su sadržane već u kriterijima prema kojima je spomenik zaštićen: radi se o jednom od rijetkih ranokršćanskih sklopova u Evropi koji je još uvijek i kontinuirano u istoj uporabi još od kasne antike. Očuvanosti i kvaliteta elemenata sklopa, atraktivnost same lokacije itd.

3. Ima li kompleks Eufrazijeve bazilike plan upravljanja? Postoje li problemi u njihovom provođenju?

Lokalitet ima plan upravljanja iz 2014., u čijoj je izradio sudjelovao dr. Ivan Matejčić, ali se on slabo provodi. Ne postoji nikakvo tijelo koje je zaduženo za praćenje realizacije plana upravljanja, a ne postoji niti operativni plan. Spomenikom upravlja vlasnik.

4. Primjenjuje li se na lokalitetu participativni model upravljanja i partnerstva u uključivanju svih relevantnih dionika?

Ne. Spomenikom upravlja vlasnik. Ne postoji nikakvo stručno tijelo. Nositelj programa obnove je Hrvatski restauratorski zavod, a Konzervatorski odjel u Puli, kao dio MKM sudjeluje su svim radovima sukladno nadležnosti iz Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Što se tiče suradnje s Gradom Porečom, NGO-ima, lokalnom zajednicom itd. u upravljanju spomenikom, nemamo podataka. Moje je mišljenje da ona zapravo ne postoji, osim u segmentu koji se odnosi na liturgiju (Eufrazijana je katedralna crkva) i kulturna događanja u sklopu.

5. Primjenjuje li se redovni monitoring i praćenje stanja lokaliteta, broja posjetitelja, utjecaja na okoliš i učinkovitosti strategija upravljanja?

Ne.

6. Većina naših lokaliteta Svjetske baštine su gradovi u obalnom području, suočeni s izazovima prekomjernog turizma, ekstremne sezonalnosti i pritiska na lokalne zajednice i ekosustave. Postoji li i planira li se, po Vašim saznanjima, strateški održivo upravljanje turizmom na UNESCO-vim lokalitetima?

Ne. Osim možda u Dubrovniku posljednjih godina. U Poreču zasigurno ne. Profit je na prvom mjestu.

7. Financijska održivost: postoje li diverzificirani i održivi mehanizmi financiranja za podršku tekućim aktivnostima upravljanja lokalitetom Svjetske baštine?

Ne, a trebali bi. Eufrazijana zaista ima ogroman broj posjetitelja, premda nam podaci o broju namjerno nisu dostupni. No, dovoljno je uzeti u obzir činjenicu da je Poreč UVIJEK u tri top destinacije u Hrvatskoj po broju posjetitelja, pa shvatiti koliko posjetitelja realno može biti na godišnjoj razini. Koliko točno, to je zadatak za ekonomiste, a ne konzervatore. Tekuće troškove u smislu dnevnog čišćenja, plaća djelatnicima koji rade na lokalitetu (blagajnice, domar, čistačica itd.) podmiruje vlasnik i upravitelj, ali radove obnove u najvećem postotku (između 80-90 %, ovisno o godini i radovima) podmiruje MKM kroz proračun HRZ-a. Takav model ne uključuje namjenski povrat sredstava zarađenih na lokalitetu u njegovu obnovu, premda je takav dogovor između MK i Biskupije postojao do 2011. godine, ali nije zaživio.

8. Postoje li mjere prilagodbe klimatskim promjenama na UNESCO-vim lokalitetima?

Za sada ne, mada je problem uočen i o njemu se na stručnoj razini raspravlja. Nažalost, Mediteran se s tim problemom slabo nosi. Rješavanje tog problema zahtjeva suradnju svih sudionika u upravljanju spomenikom, edukaciju, specijalizaciju (o problemu nedostatnog kadra sam već pisala), suradnju s institucijama izvan RH te ogromne financijske izdatke koji ne mogu biti isključivo na teret MKM.

9. Provode li se uspješno mjere očuvanja kulturne i prirodne baštine, uključujući restauraciju i konzervaciju?

DA. Suradnja između HRZ-a kao krovne restauratorske ustanove u RH i Konzervatorskog odjela u Puli, kao zakonski nadležnog tijela državne uprave je odlična. Nakon višegodišnje stanke, radovi na obnovi spomenika su ponovo započeli 2019. godine i otada se redovito provode. Radovi obuhvaćaju više segmenata sklopa, uz suradnju stručnih djelatnika i vanjskih stručnjaka.

SAŽETAK

Cilj ovoga rada je analizirati ključne izazove i razvojne perspektive upravljanja jedinim lokalitetom Svjetske baštine u Istarskoj županiji; episkopalnim kompleksom Eufrazijeve bazilike u Poreču, a svrha rada je istražiti razvojne potencijale održivog kulturnog turizma kroz valorizaciju jedinstvenih lokalnih kulturnih resursa. Poreč, kao tipična mediteranska destinacija suočava se s izazovima prekomjernog/masovnog turizma, visoko izražene sezonalnosti, visoko koncentriranim receptivnim kapacitetima te agresivnom eksploatacijom jedinstvenih prirodnih i kulturnih lokalnih resursa. Upravo se i navedeni izazovi odražavaju na teškoće upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike. U radu se, interdisciplinarnim pristupom koji kombinira ekonomske, kulturne i upravljačke perspektive, postavlja teorijski okvir kojim se analizira kompleksna dinamika između kulturne ekonomije, održivog razvoja turizma i Svjetske baštine čovječanstva. Kulturna ekonomija ili „ekonomija jedinstvenosti“ pruža teorijski i praktični okvir za razumijevanje i promicanje turizma posebnih interesa, potičući održivi razvoj destinacija putem valorizacije kulturnih i prirodnih resursa te stvaranje jedinstvenih turističkih iskustava, posebice u destinacijama s lokalitetima Svjetske baštine čovječanstva. Preduvjet za testiranje teorijskog okvira i provođenje istraživanja bila je analiza dosadašnjih istraživanja posvećena ovoj problematici, kao i elaboriranje i definiranje fenomena kulture i turizma grada Poreča. Za potrebe empirijskog istraživanja korištena je kombinacija kvalitativnih i kvantitativnih metoda: komparativna analiza modela upravljanja kompleksa Eufrazijeve bazilike i ranokršćanskih spomenika u Raveni, polustrukturirani intervjui sa stručnom javnosti i anketi upitnik s lokalnom zajednicom o stavovima prema aktualnom modelu upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike. Rezultati istraživanja ukazuju na ključne izazove i razvojne perspektive održivog upravljanja kompleksom Eufrazijeve bazilike, prije svega nužnu potrebu uspostavljanja upravljačkog tijela, implementacije plana upravljanja, kao i suradnje svih ključnih dionika lokalne zajednice. Uz to, rezultati istraživanja naglašavaju kako se lokalna zajednica trenutno nalazi u prijelaznoj fazi iz iritacije u antagonizam prema aktualnom turističkom razvoju grada. Kroz uspješno rješavanje izazova upravljanja, kompleks Eufrazijeve bazilike, kao i cjelokupna kulturna baština grada može postati generator razvoja održivog turizma posebnih interesa i poticanja kulturne ekonomije u gradu Poreču. Očuvanje kulturnog nasljeđa, stvaranje

ekonomskih prilika za lokalno stanovništvo te promicanje autentičnih turističkih iskustava ključni su elementi koji mogu osigurati dugoročni prosperitet destinacije.

Ključne riječi: *upravljanje kulturnom baštinom, kulturna ekonomija, održivi turizam, lokaliteti Svjetske baštine, kompleks Eufrazijeve bazilike.*

ABSTRACT

Challenges and Perspectives of Sustainable Management of World Heritage Sites:
The Example of the Episcopal Complex of the Euphrasian Basilica in Poreč

The goal of this thesis is to analyze the key challenges and development perspectives of managing the only WHS in Istria County: the episcopal complex of the Euphrasian Basilica in Poreč. The purpose of the thesis is to analyze the developmental potentials of sustainable cultural tourism through the valorization of unique local cultural resources. Poreč, as a typical Mediterranean destination, faces challenges such as over-tourism, high seasonality, highly concentrated receptive capacities and aggressive exploitation of unique natural and cultural local resources. These challenges are reflected in the difficulties of managing the Euphrasian Basilica complex. This thesis is based on an interdisciplinary approach, combining economic, cultural, and management perspectives, and the theoretical framework analyzes the complex dynamics between cultural economy, sustainable tourism development and WHS. The cultural economy, or "economy of uniqueness," provides a theoretical and practical framework for understanding and promoting special interest tourism, encouraging sustainable development of destinations through the valorization of cultural and natural resources, and creating unique tourist experiences, especially in WHS destinations. A prerequisite for testing the theoretical framework and conducting the research was the analysis of existing studies dedicated to this issue, as well as elaborating and defining the phenomena of culture and tourism in the city of Poreč. For the empirical research, a combination of qualitative and quantitative methods was used: comparative analysis of management models between the Euphrasian Basilica complex and the early Christian monuments in Ravenna, semi-structured interviews with experts, and a survey with the local community regarding their views on the current management model of the Euphrasian Basilica complex. The results of the research highlight the key challenges and development perspectives for sustainable management of the Euphrasian Basilica complex, primarily the urgent need for establishing a management body, implementing a management plan, and fostering collaboration among all key stakeholders in the local community. Additionally, the research findings emphasize that the local community is currently in a transitional phase from irritation to antagonism towards the current tourism development of the city. By successfully addressing management challenges, the Euphrasian Basilica

complex, along with the city's entire cultural heritage, can become a driver of sustainable special interest tourism development and cultural economy promotion in Poreč. Preserving cultural heritage, creating economic opportunities for the local population, and promoting authentic tourist experiences are key elements that can ensure the long-term prosperity of the destination.

Key words: heritage management, cultural economy, sustainable tourism, World Heritage Sites, Euphrasian Basilica Complex.